

IOANNIS COM. DE BETLEN
COMMENTARI
DE
REBUS TRANSSILVANICIS
PROXIMIS AB OBITU GABRIELIS BETLENI
TRIGINTA QUATVOR ANNIS
GESTIS.
EDITIO NOVA.

PARS ALTERA.

VIENNAE,
TYPIS IOSEPHI NOBILIS DE KVRZBÖCK.

MDCCLXXX.

0239
351879

289546

3674

12117

LIBER
TERTIVS.

Pars II.

A

nibus premuntur. Claudiopolis iubente Ali bassa per principem Apasum ac Cutsuc bassam irritum successu obsidetur. Franciscus Szent-György episcopus Vacienfis iisdem in castris, de pace quasi tractaturus principem Apasum adit: quae prius promiserat, renocat; per Cutsuc bassam Temesuarinum transmittitur. Generalis Schneidau praesidio Claudiopolitano succurrit, quo appropinquante Cutsuc bassa retrocedit. Gabriel Haller ad Ali bassam legatus a statibus regni expeditur. Episcopus Vacienfis Temesuarini fato fungitur. Cutsuc bassae insolitae in Transilvania exactiones. Pax inter duos imperatores diu tractata difficultatibus subinde † nouis interuenientibus finem sortiri nequit. Gesta haec annis tribus. (158)

LIBER TERTIVS.

I.

Purpuratus Budensis, Seidi Amhet bassa, (1660) audiuerat quidem, sed incerto auctore, vulneratum principem Racocium: minime

A 3

tamen

BIBLIOTECA CENTRALA
ASOCIATIUNII

tamen fidem adhibens, siue adhibuisse simulans, non persequitur Varadinum versus ex pugna se recipientem; sed reflexo Claudiopolim ac illinc oppidum Des versus itinere iuxta fluvium Samosium paulatim ducit exercitum, diutius plurimos ex iis, qui in pugna vulnerati erant, sepeliens. De numero Turcarum in pugna caesorum sciscitati nonnulli Transiluanorum; verum mira fide per eos celatum: interim cruentissimam se reportasse victoriam pluresque nongentis illic vulneratos in castris esse fatebantur cuncti. Hungarorum ultra † tria millia caesa.

Profligati principis Racocii rumore ad principem Bartsaum perlato, (hic) Cibirio, ubi longam traxerat moram, egressus purpurato Budensi castra penes Samosium iuxta pagum Boncida habenti coniungitur; literis ad vniuersos status, ut armati praesto essent, confestim euulgatis. Paruere plerique; nonnulli, inter quos Csikenses ac Sepsi, Kezdi et Orbai sedium incolae, auxilium a principe Racocio, quem viuum credebant, certo certius sperantes, minime. Expeditus inter reliquos a principe Bartsaio ad Siculos in bellum cogen-
dos magnas quidam Michael Toldalagius. Cui, ut in itinere Schaesburgum, ciuitatem

tem Saxonicalem diuertat, eosque, ad obedientiam declarandam, legatos ad principem Bartsaium expedire iubeat, demandatum: Infelici suo fato paret ille; verum Schaesburgenses, qui ex vniuersis Saxonibus priui a principe Bartsaio descuerant, omnesque eius fideles acerrime † erant (160) persecuti, quid meriti essent, sibi conscii, principemque Racocium, in quo spem totam collocauerant, decessisse aut victum esse minime credentes, eum ingressum, quauē de re venisset, inauditum cum quodam nobili Michaelē Simon immani rabie frustratim dissecuere.

Coniunctus iuxta oppidum Boncida princeps Bartsaius Turcicis castris. Vt penes fluentia Samosii Hungariam versus promoueret castra purpuratus Budensis, diuerso tamen vtrique respectu, concludere; princeps Bartsaius, qui, excessum quamuis principis Racocii nondum audiuerat, letaliter tamen eum decumbere a nonnullis erat edoctus, ne decedente eo intra limites regni Transilvaniae idipsum subaudiens purpuratus Budensis regnum occupaturus subsisteret, metuens, ob idque quam citissime eum educere laborans; ille, ut Racocium, quem viuum et valiturum credebat, exercitus reparantem † nondum sa. (161)

tis instructum praecoccupare posset, festi-
 nans. Fratre itaque germano Caspare Bartsaio
 Georgioque Lazar consiliario ac regni pro-
 tonotario per principem Bartsaium ad pro-
 curanda regni negotia relictis, motisque
 oppidum Sibo versus castris iudex quidam
 nobilium comitatus Biharenfis celeri circa
 meridiem cursu superuenit, decedenteque
 in conspectu eius principe Racocio; eorum,
 a quibus missus erat, (hi erant vniuersi
 ferme Varadenfes primores,) literas exhi-
 bet; sed sub poena mortis, donec purpu-
 ratus Budensis cum suis regno excederet,
 tacere iussus. Continuato itaque per tres
 dies itinere penetratis in ditionem regis
 Hungariae quarto die castris dictum iudi-
 cem nobilium eadem quasi hora Varadino
 appellentem mittit ad purpuratum princeps
 Bartsaius, qui de morte Racocii per eum
 edoctus viginti aureis donatum laetus di-
 mittit.

- (1660) II. Nondum haecenus in Ottomani-
 (162) ca porta principis Racocii interitus resque
 purpurati Budensis Scidi Amhet bassae fe-
 liciter gestae cognitae: ideoque tanto im-
 par negotio indicatus (est, et) cum vni-
 uersis Europaeis, Asiaticisque exercitibus ad
 dictum principem, iam defunctum, armis
 persequendum purpuratus Ali bassa missus,
 (qui)

(qui) Albam primum Graecam, mox Temesuarinum peruenit; omneque Seidi Amher bassae munus ademtum, Ismaele quodam in purpuratum Budensem, qui tamen Ali bassae subsit, ordinato. Mirae insuper ex Ottomanica porta ab oratore continuo Transsiluanorum Valentino Sziluaszi ad principem Bartsaium (datae sunt) in quibus
 „ propensum erga regnum Transsilvaniae
 „ ac principem Bartsaium Ottomanicae
 „ portae ac Ali bassae animum multis ver-
 „ bis commendat; vt legatus confestim
 „ pro relaxanda regno † imposita summa (163)
 „ ad eum mittatur. ” irritum minime fore eius laborem spondens, suadet. Secutus consilium ipsius Gabrielem Haller consiliarium ad Ali bassam expedit princeps Bartsaius, qui, praeter expectationem omnium, inhoneste ab eo exceptus paucos post dies arestat, iterato Varadensium ad principem Racocium transfugio, eiusdemque in arce Varadensi decessu, quae omnia in porta Ottomanica iam cognita, ansam indignationi praebentibus. Integram praeterea quingentorum (a) imperialium summam,
 A 5 inam,

(a) Subintellige millium; quamquam summam hanc regno impositam nullibi deprehenderim, nisi forte auctor loco L millium, quae nimirum ante biennium regno imposita fuerant, D. substituerit.

nam, quae regno erat imposita, per dictum legatum se recepturum crediderat Ali bassa, cuius per Gabrielem Haller ne minima quidem pars allata fuerat. Rescribit haec omnia principi ac regno dictus legatus, " nisi aliqua specificatae summae,, pars ad leniendum Ali bassae furorem,, extemplo transmittatur, extremum regno imminere periculum " significans. Principi Bartsaio cum Seidi Amhet bassa (164) iuxta † Etsedinum castra habenti allatae literae; qui ante complures annos, dum principe Racocio seniore viuente in porta Ottomanica legatione fungeretur, Ali bassae notus, ob idque magnam in amicitia ipsius spem collocans, legatione praedicta minime succedente, ipse pro regno deprecatum adire Ali bassam statuit. Mittit etiam in Transiluaniam Ioannem Betlenium et Franciscum Keresztési consiliarios, regni status, nisi funditus perire velint, ut, extraordinario ipsimet imposito tributo, publicae succurrant necessitati, per eos admonens.

Incertus antea apud Seidi Amhet bassam degradationis suae rumor, hic certius apud eum, nec sine ingenti animi moerore, constitit. Improbat principis Bartsaïi Ali bassam adire volentis, siue ei perspecta

Sta hominis natura, siue gloria aduersarii ipsum pungente, intentionem Seidi Amhet bassa; sed manet in proposito ille.

III. Progressus itaque Varadinum, il- (165)
 linc Ienö versus dictus princeps Ali bassa, (1660)
 qui Gabriele Haller legato secum ducto
 Temesuarino se mouerat, inter Lippam et
 Ienö arces habet obuium, a quo non fa-
 tis laeto excipitur vultu. Innumeram exer-
 citus eius multitudinem apparatusque tor-
 mentorum, nil boni ex iis praesagiens,
 cum stupore intuetur, obsidionem arcis
 Uaradenſis, quamuis mira fide eam Ali
 bassa celaret, moestus coniectans. Quam
 dicto Ali bassae contra solum principem
 Racocium, qui renitente porta Ottomanica
 Transiluaniam manuteneſcere voluerat,
 expedito sub initum itineris minime deman-
 datam fuisse; verum iterata istius arcis ad
 toties dictum principem defectione ibidem-
 que facto eius decessu innotescens, Te-
 mesuarini iam moranti ea de re imperato-
 rium superuenisse mandatum certo constat.
 (a) † Degradatus quoque Seidi Amhet (166)
 bassa

(a) „ Ferunt, (Racocium) ante mortem, quoniam ir-
 „ reconciliabilem sensisset portam Ottomanicam
 „ filium Franciscum commendauisse tutelae Leo-
 „ poldi

bassa subtristis Ali bassae coniungitur, traditoque ipsi exercitu per eundem, vt celeri cursu Varadinum properans vrbein occupet, incolasque eius in captiuitatem asserat, expeditur. Verum, Varadensibus obsidionem arcis futuram, vrbeinque, ne per hostes occupetur, ipsisque nocumento sit, metuentibus, incendientibusque, inutilis fuit labor. Principi Bartsaio de Varadino sibi tradendo aperit tandem animum Ali bassa; Gabrieli Haller legato per ipsum arestato, qui supremus eiusdem arcis capitaneus quondam fuerat, sub poena mortis, vt confestim eam resignet, imperat. Verum illi nec voluntas, nec potestas erat iussa praestandi, compedibus quocirca ferreis duabus sexaginta trium librarum oneratur; nec prius, nisi expugnato insigni hoc fortalitio dimissus, vt inferius patebit. Princeps quoque Bartsaius intensissima circumclusus custodia † aresto obicitur. Cuius vt arcis situs, munitio, inaeestimabilique totius

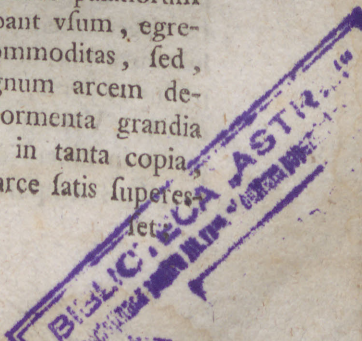
„ poldi imperatoris. Quo subolsfacto Turcae, ad
 „ leues suspiciones prompti, crediderunt Varadi-
 „ num arcem ab Austriacis occupatum iri; immo
 „ praetextu dictae tutelae plures disceptationes
 „ orituras; adeoque confestim contractis copiis
 „ arcem illam strenue a Transiluanis defensam
 „ demum deditione capiunt. ” Haec TOPPELTI.
 „ NUS. p. 231.

totius Christianitatis cum iactura amissio lucidius constet, haec, MI LECTOR breuiter accipe :

III. Insigne fortalitium Varadense in planitie iuxta ripam Crisii fluminis erectum intelligas, quod dictus fluuius a septentrione praeterlabitur, ab oriente carecta quadam alias, vt incolae crediderant, vix peruia in latitudinemque iustam patentia : a meridie et occasu amplissimam urbem aut verius pagum, cum nullis moenibus munita sit ; a septentrione dictum fluuium utraque eum excelsa eaque plurima vineta, adeo tamen remote ab arce distantia, vt nullus, sicut falso haecenus creditum, illinc tormentorum metus habebat. Arx ipsa duplex ; exterior quinque latericiis iisque maximis propugnaculis, si antiquorum opera consideres, regularibus, lata praeterea profundaue † fossa, quae prae metu hostili vnda plena erat, munebatur ; interior totidem quidem habebat propugnacula, sed eius moenia in altum erecta palatiorum simul arcisque repraesentabant usum, egregia in pace degentium commoditas, sed, vt inferius patebit, magnum arcem defendentibus exitium. Tormenta grandia minoraque ac munitiones in tanta copia, vt expugnata etiamnum arce satis superes-

(1660)

(168)

set; commeatus non quidem multus, sed sufficiens, verum praesidium octingentorum et quinquaginta cuiuscunque gradus et officii, praeter pueros et femellas, virorum (solummodo in eadem erant;) cum capacitas arcis quinque ad minimum praesidiariorum exigeret millia. Ingens itaque hic defectus certum arci peperit excidium. Verum, quo auctore (id factum sit,) intelligendum. Eorum, quos supra meminimus, opera ad principem Racocium descisciente arce Varadensi, ibidemque dicto principe ante paucos dies fato functo, (169) Franciscus Gyulaius † eiusdem arcis vicecapitaneus, Michael Teleki, alique factionis eius principes pietatis erga defunctum herum obtentu Etsedinum exanime principis Racocii corpus comitati imminentibus se exemere periculis. Arx certo destituta domino, quo in tanta extremitate confugeret, dubia, tam principem Bartsaium per literas, quam regni Hungariae palatinum, eoque intercedente Hungariae regem per Martinum Bolduai comitatus Biharensis vicecomitem, qui post pugnam Gyuluinam a purpurato Seidi Amhet bassa dimissus redierat, de subsidiis mittendis requirit. Verum princeps Bartsaius extra regnum in itinere Ali bassam versus suscepto requisitus tempore simul et mediis destitutus

succurrere nequit. Sacratissimam imperatoriam maiestatem de subsidiis mittendis requirit alter; sed tanti momenti negotio longum desiderante consilium, antequam, quid in re tam ardua facto opus esset, concluderetur, † vt inferius patebit, actum (170) (fuit) de Varadino. (a) Externis itaque subsidiis destituti Varadenses, tam ciues, quam praesidiarii ad extremum vsque arcem se propugnatueros, alteros alterisque, si necessitas ingrueret, auxiliatueros, per DEVM iurant, verum praeter praedictos DCCCL viros, violato iuramento, reliquos clam se subducere metus compulit. Ad tam exiguum itaque redacti numerum, omnique auxiliorum spe destituti obsidionem tamen subeundam decernunt. Quae inchoata est in hunc modum.

V. Decima quarta Iulii cum innumera 1660 suorum multitudine appropinquans arci Albassa ab oriente extra iactum tormentorum locatis interdiu castris, in partem urbis Velence ab ipsis appellatam inter arbores magno

(a) Cf. inferius sect. VIII. Qui confusum Hungariae sub his temporibus statum nouerit, is huius morae causas intellexerit. Dum Hungari certant, vtrum Varadino subvenirent, necne? Turcae fortalitis potiuntur. Redditum est subsequenter temporebus, anno videlicet 1692.

(171) magno cum suorum commodo, arcis vero incommodo sub noctem (ipsemet + in iis praesens) principalia transfert castra; altera ab occidente sub directione Seidi Amhet bassae in vtraque Crisii fluvii ripa; tertia a septentrione inter vineta Aranyos et Ablakos dicta locat.

Sequenti, XV. nimirum Iulii, per proprias principisque Bartsaii, quas extorserat, literas deditionem arcis sollicitat.
 „ Dedentibus liberam omnium rerum curi
 „ incolumitate possessionem offerens, a-
 „ cerbissimam contra refragantibus mor-
 „ tem minatus. „ Verum praesidiarii „ e-
 „ tiam si quidquam temporibus retroactis,
 „ quod Ottomanicae portae displicuisset,
 „ per eos patratum praetendi posset; in
 „ gratiam tamen a Seidi Amhet ante pau-
 „ cos dies recepti asscuratoriisque eius li-
 „ teris muniti, pro fidelibus potentissimi
 „ imperatoris semet agnoscentes, ne obli-
 „ dione premantur, rogant. Quae nisi
 „ solvatur, iuramentales dicti Seidi bassae
 „ literas perticae se appensuros, DEVM-
 „ QVE perfidiae illius ultorem affuturum
 „ certo se credere ” asserunt. Videban-
 (172) turque † verba eorum aliquo niti funda-
 mento : quamvis enim semel a dicto Sei-
 dio in gratiam recepti, Martino Bolduai
 vice-

Vicecomite eiusque sociis, quos tamquam obsides ad ipsum expediuerant, in periculo relictis, denuo Racocio adhaeserant; decedente tamen eodem iterum per Scidium degradationis propriae ignarum erant asscurati : sed nullus apud Ali bassam asscurationis illius respectus.

Frustratus hac spe Ali bassa e regione propugnaculi, quod rubrum appellatur, ab ortu solis erecto aggere, vndecimque in eum collocatis maioribus tormentis dictum propugnaculum, praeteruolantibus tamen globis paruo cum incommodo, quater incipit. Nec eo contentus, vltra fluvium Crisum in promontorio Ablakos dicto a septentrione erecto altero aggere trigintaque falconetis illuc translatis, interiora arcis per quindecim continuos dies, sed, praeteruolantibus globis, sine fructu infestat. Tertia † tandem septimana cognito (173) errore exactius deorsum directa tormenta, interioris arcis moenibus, quae in altum erecta erant, vi tormentorum corruentibus, fragminibusque lapidum longe plures, quam globis tormentorum enecantibus, milites ad defensionem propugnaculorum collocatos, imbellemque in arcē mulierum ac paruulorum multitudinem ingenti cum strage pro-

Pars II. *B* *stra-*

strarunt; haecque prima et maxima praesidiariorum clades.

(1660)

VI. Lentius difficilisque opinione succedentibus Ali bassae rebus, tormentisque Hungarorum mille sine appropinquatione iam amissis militum, ira simul et dolore exacerbatus tertium ab ortu solis contra propugnaculum, quod auratum dictum, erigit aggerem. Desertoque proprio tentorio coopertam versus arcem cum immensa suorum multitudine promouet viam;

(174)

† tam capacia in quibusdam locis, ut mille ianizari simul subsistere, nec laedi aut videri possint, excavans loca; usque ad marginemque fossae procedens, ubi ipsemet moratus, aggere immensae capacitatis erecto plura eaque maxima in iis collocat tormenta, quibus auratum et rubrum dicta propugnacula per complures dies magna cum moenium ruina praesidiariorumque caede quatit. Non tamen elanguere tot malis eorum animi. Quartus itaque a septentrione in promontorio S. Stephani denuo erigitur agger, unde pro lubitu Turcarum interiora arcis magno cum praesidii incomodo infestata. Quintus itidem in promontorio S. Petri erectus simili eos clade affecit, animose e contrario Hungaris

ris vel tot calamitatibus pressis rem gerentibus.

In praesentia tandem magnatum Turciorum conuocatis Ali bassa tormentorum suorum magistris, qui ferme † omnes dulcedine praemiorum pellekti deserto CHRISTI cultu ad Mahumeti sacra transfugerant, nationeque Itali erant, " quid contra arcem factu opus sit, " consultat. Illi, " nisi aqua e fossa aliorum deriuetur, nec vineas promouere, nec cuniculos posse moliri " respondent. Toto itaque ad deriuandum aliquorsum aquam intentus nisu, e regione propugnaculi aurati a fluuio Crisio arcem versus a septentrione ingenti per viginti tres dies totidemque noctes totius exercitus indefesso labore fossa ducta potiore aquae ibidem existentis partem Crisium versus deriuat. Non parua tamen adhuc restabat in fossa aquae pars, praedictaque impedimenta necdum sublata videbantur. Magna interim aqua in conspectu Hungarorum decrescens eos inuolare simul et timore perculerat. Interea in exitium Transilvaniae nata quaedam meretricula, in captiuitatem per Turcas non multos ante dies assera, " se regnante † principe Betlenio (1756) ancillam castellani illius arcis fuisse, di-

B 2

,, cloque

„ Etoque principe propugnaculum, quod
 „ nunc Betlenianum appellatur, a funda-
 „ mento erigente, vbinam aqua e fossa
 „ penitus aliorsum deriuata fuit, vidisse”
 refert. Magno itaque cum applausu ad
 Ali bassa ducta, libertate promissa, ad
 ea, quae sponderat, monstranda duci-
 tur. A qua informati Turcae a fluuiolo
 Pece dicto recta versus propugnaculum
 Betlenianum profunda fossa ducta, reli-
 quum, quod supererat circa arcem, a-
 quae exhauserunt. Quo Turcae pariter ac
 Hungari viso, hi ingenti premi sollicitudi-
 ne; illi, tamquam arce iam obtenta, in
 immensum applaudere coepere.

Erectus itaque in spem potiundae ar-
 cis, de qua hactenus plane desperauerat,
 Ali bassa contra propugnaculum, quod
 mancum siue destructum propterea appel-
 labatur, (quod) ante sexaginta quatuor
 annos, purpurato Satertzi Memhet cum
 (177) CLX † millibus oppugnante eandem ar-
 cem, (sed septem millibus armatorum
 ipsam propugnantibus, diuinaque clemen-
 tia reiecto hoste,) illud praecipue vi tor-
 mentorum hostilium erat destructum, sex-
 tum denique erigit aggerem, dictique
 manci vel destructi ac aurati propugnacu-
 lorum defensores misere illinc affli-
 git

git, vt vix in iis cuiquam subsistendi sup-
peteret facultas. Ne praeterea quidquam
intentatum reliquissē videretur, a meridie
in ripa fossae aggere quodam erecto duo-
busque illuc tormentis grandibus collocatis,
casamata aurati propugnaculi, vnde mul-
ta ipsi et suis inferebantur incommoda,
occiso eius moderatore, inutilem reddidit.
Nec tertium, quod Ioannis regis propu-
gnaculum dicitur, intactum relinquere vo-
luit; directis quin potius per complures
dies illuc tormentis superficie eius tota
conuulsa tormentorum ex eo vsum, ia-
culationibus praesidiariorum multis tamen
prius suorum † amissis, interioribus ade-
mit, ad futuram procul dubio haec om-
nia praeparans oppugnationem. Arcis quo-
que fossa aqua iam destituta machinationi-
bus hostium facile patebat. Praegrandis
itaque, subterraneum cuniculum coeno vi-
liginibusque prohibentibus, in eius ripa e
regione aurati propugnaculi erigitur ag-
ger, corbesque maximae a dextra sinistra-
que terra plenae versus dictum propugna-
culum promoquentur, quae, ne tormentis
per praesidiarios destrui possint, duplican-
tur, ac trabibus superius coopertae terra
profunda contra incendia vestiuntur, to-
tusque per quatuor dies totidemque noctes
huic insudat operi cum suis Ali balsa.

(178)

Verum Hungari ingentia quibus instructissimi erant, in auratum et mancum propugnacula per eosdem dies collocantes tormenta totum eorum opus vna cum iis, qui aut laborabant, aut iis praesidio erant, ingenti cum Ali bassae dolore contriuere. Resistentibus quidem, † sed irrito cum effectu, interioribus reiteratur longe validius per eundem praedictum opus, aurati, manci, ac Ioannis regis propugnaculorum partes superiores tormentis indefinenter interim quatientibus, ex aggeribus vero, qui in promontoriis SS. Petri et Stephani erecti erant interiora arcis infestantibus. Vix itaque vllus in tota arce locus periculi expers: tormentis nihilominus sclopetisque strenue ab interioribus res gesta; octo hostilia destructa tormenta; multi ex hostibus sclopetorum glandibus traiectione, plures vulnerati. Versus itaque in furorem totus exercitus Turcicus vix a caede principis Bartsaii ac suorum temperat, minas nihilominus et conuicia plus satis ingerit.

- (1660) VII. Trigesimo secundo interea obfidionis die, XIII nimirum Augusti, miserabilis in arce casus memoriae † dignus contigit. Armamentariorum praecipuum, vbi granatae, igniuomi globi aliaque

liaque ad defensionem arcium excogitata in maxima copia, puluerisque pyrii satis magnus asseruabatur numerus, custodiae vicecastellani Ioannis Kürti commissum erat. Admisso ille in domum dicto armentario contiguam cum tota familia quodam, dum iteratis armentarium ingreditur vicibus, ex admissi in domum iam dicti hominis familia nonnulli eum secuti. Candela fortuito e manibus eorum in terram delapsa, repentino instrumenta illa ignita concepto igne totum cum centum et amplius hominibus a fundamento cum cohaerentibus aedificiis ingentique fragore euertunt armentarium. Iactura, vel pacifico tempore multis florenorum millibus merito aestimanda; in tanta autem istius insignis fortalitij extremitate inaeestimabile damnum.

Appropinquat interim ingenti cum † (181) labore, spectantibus sed resistere non valentibus Hungaris, versus propugnaculum auratum prius per Hungaros destructum sed reïteratum opus, ac tandem eidem coniungitur, cuniculoque fundamenta dicti propugnaculi aptantur. Quod praesidarios minime latuit. Concurrunt itaque aliquid contra molituri: sed peritissimus tormentorum magister per Franciscum

Gyulai, arcis vicecapitaneum eorum, quae in fortalitiis summe necessaria, penitus ignarum non pridem leuem ob causam exauctoratus; reliqui, quamuis ad dirigenda satis periti tormenta, verum nec granatis, quibus abundabant, vti, nec contra minas promouere gnari. Vnde maximus arcis defectus. Solus insignis quidam nobilis, Michael Ibranyi, supra omnium opinionem vir fortissimus, tam officialium, qui se subduxerant, supplet defectum, multus et indefessus vndiquaque, quam etiam contra cuniculum hostilem contrarium † promouere allaborat. Egesta itaque e propugnaculo, cui cuniculus admouebatur, terra contra minam promouere nititur; verum aduectitia, non autem solida, propugnaculi terra, nisi latissime amoueretur, facile subsidebat. Duplicatus itaque immo triplicatus labor, praesidiariis, qui sub initium obsidionis DCCCL virorum non excedebant numerum ad DC iam redactis, iisque in capacissima arce adeo distractis, vt vix, immo ne vix quidem, recentes fessis in labore succedere possent. Quibus mulieres puellaeque promississime tam in labore, quam rebus militaribus opitulabantur; sed earum non magnus numerus. Consimili, vt praemissum, contra propugnaculum rubeum quoque arti-

artificio promotus cuniculus; interioribus, ut ei similiter ac alteri obuiam iretur, incumbentibus, ob idque maxime distractis, nec rem vires suas longe excedentem praestare valentibus.

Praeparati itaque cuniculi XXIII Augusti simul incensi pro voto succedere Turcarum; ingenti enim pulvis pyrius boatu edito, trementeque tota arce murus propugnaculi rubei a fundamento eversus, decem vlnarum latum aditum praebuit hostibus. Aurati propugnaculi non aequale ruina, integrae tamen cohorti facilem praebibat ascensum. Praestolabatur instructis ad insultumque ordinatis totius exercitus cohortibus euentum huius rei Alibassa; succedente itaque pro voto negotio, ad distrahendos procul dubio praesidiarios sex circiter millia propugnaculum, quod mancum dicitur, ab ipso tamen illaesum, scalis adoriri mandat. Innumeram praeterea suorum multitudinem per ruinas duorum propugnaculorum, ingentibus, qui primum arce potirentur, promissis muneribus, insultum tentare iubet. Inuadunt illi animose murum, integraeque cohortes cum compluribus vexillis in utrumque iteratis vicibus euasere propugnaculum: sed plurimis caesis vexillisque nonnullis

(183)

(184)

captis reiectae; mulieribus nec virorum nec priorum vulnerum metu se subducentibus, sed pice, feruefacta aqua, lapidibusque hostes animose repellentibus, paucitatisque virorum non mediocriter opitulantibus. Ab ortu solis vsque ad duodecimam duravit insultus. Reiecta cum ignominia a paucissimis ingens Turcarum multitudo; cum quadraginta ad minimum insultu interfuisse millia ipsimet fateantur. Qui vero integrum propugnaculum scalis, ut praemissum, erant adorti, nulla earum summitatem illius pertingente, facillime repulsi. Hic fuit exitus oppugnationis.

(185) Nec tamen incruenta Hungaris victoria; promptissimus quisque caesus aut vulneratus. Magnanimus heros Michael Ibranyi in prima acie fortissime dimicans, pulso extra propugnaculi ruinam hoste, letaliter vulneratus, eadem die DEO, † cui se deuouerat, reddit animam. Quo cadente elanguit confestim in cunctis militaris vigor. Trecenti iam, non plures, e praesidio supererant seni, sed paucitatis eorum Ali bassa ignarus, vniuersorum ianizarorum (pedites hi) supremo officiali, cancellario proprio, multis magnatibus, gregariisque tribus, immo amplius, millibus caesis, barbam vellens de victoria simul

mul et propria vita dubitabat. Nec turbulenta totius exercitus, signanter ianizarorum, (qui) „ nisi iterato, eoque vnico „ arcem capiat insultu, non amplius illic „ se moraturos, sed mactato ipsomet Ali „ bassa manibus fratrum suorum parenta- „ tuos ” referebant, decrant voces. Suo suorumque discrimine anxius itaque manipulos lignorum totum iubet comportare exercitum, quo mira celeritate congesto, sonantibus e cunctis aggeribus versus arcem tormentis, aggerem, qui summitatem propugnaculi rubei aequabat, satis latum promouere incipit. † Quod impediendi om- (186)
nis facultas, tam vi tormentorum, quam decem et pluribus ianizarorum millibus indefinenter contra eos iaculantibus, praesidiariis adempta. Nec multum a propugnaculo dictus agger aberat, dum reliquiae praesidiariorum, disiecta propugnacula abscindentes, fossis interiorique earum margine recens erectis aggeribus se munire incipiunt, locaque oppugnationi magis opportuna subtus puluere pyrio replentes, irrumpentes Turcas beneficio eius ad Mahumetem patronum eorum expedire satagunt.

(187) Eo itaque dum distinentur modo,
 Semenius quidam (hi sunt pedites, e
 Thracibus orti, audacissimi, sed incon-
 stantissimi milites, ex quibus integra co-
 hors inter praesidiarios erat,) ad Turcas
 per ruinas transfugiens tam paucitatem
 praesidii, quam negotia, quibus occupa-
 retur, punctatim patefecit. Verum in a-
 liis creditum ipsi; tam exiguum vero prae-
 sidii numerum dicenti, quod quatuor †
 ad minimum millium Ali bassa credebat,
 nulla fides adhibita: alias minime, vel se
 dedentibus incolumitas data fuisset. Prae-
 sidiarii vero, ex dicto transfuga totum
 eorum statum hosti cognitum, propugna-
 cula duo conuulsa amplum hostibus prae-
 bere aditum, aggeremque post insultum
 inchoatum propugnaculo ferme iam con-
 iunctum videntes, indefinenterque ab
 hoste per ruinas currente et recurrente
 inquietati, iteratum ipsos minime
 sustinere posse impetum praenidentes
 nec auxilium ab vilo mortalium sperantes
 XXVII Augusti deditionem tandem arcis
 facere decernunt, albisque e propugnacu-
 lis in signum deditionis expansis vexillis
 Ali bassae, non satis pro voto haecenus
 praeudentis, laeto hoc indicio fercula con-
 iungunt.

VIII. Puncta autem deditiois arcis
Varadensis per praefidiarios proposita haec
fuere :

- „ I. Praeter arcem Varadensem ab anti- (188)
 „ quoque eidem adiunctas possessio-
 „ nes, nullae arces, castella, oppida,
 „ villae aut possessiones Transiluanis
 „ adimantur.
- „ II. Quicumque arcis et ciuitatis Vara-
 „ densis incolarum siue de praesenti
 „ illic persistere, siue successu tem-
 „ poris cum vxore liberisque redire
 „ voluerit, proprias eidem substan-
 „ tias, domos, possessiones, portio-
 „ nes, aliaque bona possidere, iuxta
 „ canonesque Transiluanicos viuere
 „ liberum esto.
- „ III. Tres vel quatuor, quibus ad ex-
 „ eundum se accingant, dies morari
 „ liceat, quibus transactis sufficientes
 „ ad auhenda, quae placuerint, im-
 „ pedimenta currus Ali bassa submi-
 „ nistrare teneatur. Arnis decenter
 „ instructi cum tota familia arce e-
 „ gressi nullis contumeliis aut rapinis
 „ afficiuntor, quod vt commodius
 „ praestari possit, ianizari, qui cir-
 „ cum-

„ cumfident arcem , amouentor , cum
 „ sufficientique comitiua , quocunque
 „ voluerint , eos transmittere tenen-
 „ tor.

(189) „ Illi. Literae bonaque in capitulo Va-
 „ radensi reposita Transsilvaniae red-
 „ duntor.

„ V. Typographia (a) exemplariaque
 „ bibliorum ibidem deposita resti-
 „ tuuntor.

„ VI. Quicunque propter obsequium
 „ Ottomanicae portae praestitum a
 „ principe Racoeio incarcerati sunt,
 „ aut purpurato Seidio adhaerentes
 „ fidelem praestiterunt operam; non
 „ propria saltem iis possidere liceat
 „ bona; verum in quibuscunque im-
 „ peratoris Turcarum ditionibus dege-
 „ re voluerint , absque pensione tributi
 „ vivere liberum esto.

„ VII.

(a) In qua tunc plane temporis noua bibliorum Hunga-
 ricorum excudebatur editio. Claudiopoli postmo-
 dum ad finem perducta. Typographia etiamnum
 Claudiopoli asseruatur. H. C. addictis eam possi-
 dentibus.

„ VII. Quoniam arx per eos in pote-
 „ statem imperatoris potentissimi tra-
 „ ditur, vt de omnibus iacturis prin-
 „ ceps Transilvaniae eos contentet,
 „ Ali bassa demandato.

„ VIII. Quoniam, Ienö, Caransebes,
 „ Lugos, Varad, arcibus a regno
 „ Transilvaniae anullis, regno-
 „ que toto misere deuastato,
 „ vix reliquiae supersunt, de rela-
 „ xanda imposita summa annuoque † (190)
 „ tributo minuendo coram potentissi-
 „ mo imperatore Ali bassa intercede-
 „ re obstrictus esto.

„ Vt praedictus illustrissimus Ali bassa,
 „ reliqui purpurati, agae, begi, vni-
 „ uersique primarii officiales de his
 „ omnibus sub iuramento proprioque
 „ chirographo scriptas transmittere li-
 „ teras teneantur.

Visis Ali bassa punctis per praesidia-
 tios transmissis rescribit: „ Quidquid po-
 „ stulatis, omnia approbamus, rata ha-
 „ bemus; omnia vestra bona vobis possi-
 „ dere licitum esto: caute tamen, ne
 „ fraus actis vestris subsit. Ducentos sub-
 „ ministrabo currus, nec comitiua deerit;
 „ cras

„ cras arce egredi vos oportet. Ianizarorum
 „ aga cum certa militum manu, qui vos
 „ exeuntes protegat, a nobis ordinabitur.
 „ ite secure in pace, quocunque volue-
 „ ritis. ”

(L. S.)

(191) Subiungit iterum : „ Capitaneæ, offi-
 „ ciales, nobiles, reliquique vniuersi et
 „ singuli Varadenses; postulata vestra †
 „ intelleximus, omnibusque punctis an-
 „ nuimus, quoniam sub patrocinium po-
 „ tentissimi imperatoris confugistis. Iuxta
 „ placitum vestrum fiant omnia. Arce,
 „ oportet, egredimini. In quamcunque
 „ volueritis tendere partem bassas begos
 „ vobis adiungam; tutum habituri estis
 „ iter. Qui vero vestrum hic residere
 „ maluerit, domos, hortos, vineta, agros
 „ ipsi confestim restituam; absentes, si
 „ redituri sunt, eadem immunitate gau-
 „ dento. Schola vna cum appertinentiis
 „ illibata vobis maneto; typographia cum
 „ instrumentis suis vestra esto. Coram
 „ potentissimo imperatore de vestris rebus
 „ supplicare deinceps quoque paratum me
 „ fore remque obtentam vos habituros
 „ spondeo. Quae omnia nos obseruatu-
 „ iuro

„ iuro per DEVM omnipotentem, sanctis-
 „ simum nostrum prophetam Mahumetem,
 „ benedictumque potentissimi imperatoris
 „ caput. In cuius rei memoriam praesentes
 „ literas sub sigillo et chirographo dedimus.
 „ † Datum anno 1660. die XXX Augu- (192)
 „ sti in castris iuxta Varad positis. ”

Eodemque die dicti praesidii Vara-
 densis reliquiae, quae praeter mulieres ac
 pueros trecentae circiter erant, arce egres-
 sae Seidi Amhet bassa comitante Debre-
 cinum deductae; tam exiguum tamdiu resi-
 stentium numerum ingenti cum stupore
 cernentibus Turcis, vtrum reliqui fuga si-
 bi consulissent, interdum quaerentibus.
 Haec est nunquam satis Hungaris deplo-
 randa, siue negligentia, siue nostra ac a-
 liorum discordia insignis fortalitii Varaden-
 sis amissio; sub tota huius obsidione pala-
 tino Hungariae, generalique Zuga cum
 armada suae maiestatis iuxta oppidum Ra-
 comaz exitum eius opperiente, nec in suc-
 cursum se mouente. Conditiones vero de-
 ditionis ab Ali bassa, quam facile appro-
 batae, tam facile violatae, praeterque tu-
 tum egressorum † iter, qualiter etiamnum (193)
 hodie obseruentur, infra liquido perspiciet
 lector. Proceres Turcarum quatuor, non
 amplius, gregarii vere decem sub tota
Pars. II. C Va.

Varadenſi periſſe Turcarum millia, fatentur ingenuē.

VIII. Princeps Bartsaius, ſub tota Varadenſis arcis obſidione areſto in caſtris per Ali baſſam detentus, ob idque de ſua patriaeque ſalute deſperans, multiplices eaſque diuerſas ad locumtenentes regnique ſtatus mittit literas; interdum, " vt impoſitam regno ſummam per extraordinarias congeſtam exactiones ſine mora in caſtra transmittant " imperans; nonnunquam, " vt omni clementiae Turcicae ſpe ſemota, iis, qui e proceribus Transſiluanicis, Racocianis viciffitudinibus immixti, ſponte aut metu ſolum verterant, reuocatis, tam propria pro deſenſione patriae ſumerent arma, quam aliorum ſollicitent opem, " ſuadens. Itaque ſuperius ſpecificati locumtenentes, exceptis Siculis (ſedium) Cſik, Gyergyo, Kaſzon, Sepſi, Kezdi et Orbai, qui a demortuo principe Racocio, quem viuum credebant, auxilia exſpectantes ſolito ſuo more a reliquis ſtatibus diſſentientes aberant, regni proceribus aliisque ſtatibus conuocatis principis Bartsaii literas exhibent; quid in tanta rerum extremitate faſto opus ſit, conſultant. Vt Ioannem Kemenium, qui, vt praemiſſum, occaſione nuptiarum in Hungaria

garia celebrandarum principe Racocio in viuis agente Transsilvania exiuerat, tamquam cunctis regni proceribus prudentia rebusque gestis illustriorem ante alios requirant, consilio operaque eius vsuri; reliquosque nobiles patria exules reuocandos statuunt. Pro auxiliis praeterea implorandis ad regni Hungariae status palatinumque destinantur literae, negotio praesenti industriae diligentiaeque Ioannis Kemenii commisso.

Peruenere ad eum in arce Aranyas (195) Megyes, quam vxorio iure in ditione regis Hungariae possidebat, tunc degentem statuum literae, qui patriae suae periculo motus, exulibus Transsilvaniae proceribus conuocatis, ex assensu eorum cum suis regnique Transsilvaniae statuum literis, ab eo ac per eum a sacratissima Romanorum imperatoria maiestate auxilia imploratum, ad regni Hungariae palatinum, comitem Franciscum Veselenyi, Dionysium Banf mittit, qui vna cum Zuza suae maiestatis generali certaue eiusdem armada iuxta Tocay penes pagum Racomaz infelicissimae obsidionis Varadensis praestolabatur exitum. Desfet calamitosum Transsilvaniae statum palatinus regni Hungariae, certamque de eo per celeres tabellarios suam maiestatem

C 2

facit,

(196) facit, tam Transiluaniam, quam Hungariam, nisi mature subueniatur, perituram significans. Verum praesens † periculum excludebant remota subsidia, ante finitam de ferendis subsidiis consultationem amisso, ut praemissum, Varadino.

Omni itaque subsidiorum spe amissa Transilvani, summam ipsis impositam per insolitas a singulis extortam exactiones Albassae transmittendo, furem lenire satagunt. Congestaque, quantam poterant, summae parte per Georgium Gilanyi, nobilem quendam, in castra iuxta arcem Varadensem locata transmittentes post occupatam iam arcem Varadensem tertio offerunt die. Qui parta laetus victoria eaque sedatior quasi factus, tam principem Bartsaium aresto, quam Gabrielem Haller compedibus ferreis soluit.

(1660) X. Princeps itaque Bartsaius, qui de vita simul et principatu desperarat, in spem paullo meliorem erectus tam locumtenentibus, quam regni statibus, † qui ipsomet suadente Transilvanis exulibus reditum obtulerant, externaque sollicitarant auxilia, defectionem ab Ottomanica porta seuerè exprobens per literas, indignari coepit. Regressus in Transiluaniam obuiis quoque regni

regni proceribus in praesentia Capigi bassae per Ali bassam sibi adiuncti, illis " non „ inscio aut inuito, sed ipso iubente hoc fecisse " respondentibus, idipsum obiecit.

Fideiussoriis statuum literis exules Transsiluani acceptis plerique patriam repetere coeperant, sed intelligentes mutatum principis Bartsaï animum celeri cursu retrocessere. Status quoque Siculorum Csikensium ac Sepsi, Kezdi, et Orbai denovo in peius ruere coepit. Csikenses enim Michaellem Kalnoki, incolae vero sedium Sepsi, Kezdi, et Orbai, Stephanum Donat, capitaneos a principe Bartsaïo sibi praepositos exuto obsequio in vincula coniecerant, quorum alter Stephanus Donat, paucos post dies per † eos strangulatur; (198) non parvam locumtenente Caspare Bartsaïo austeritate sua seditioni huic ansam praebente, qui Stephanum Baco sedis Siculicalis Marus capitaneum seditiosum quidem ac turbulentum hominem, non tamen legibus conuictum contra praerogativam nobilitarem indicta causa suspendio multauerat. Stephanum Lazar Csikensium supremum iudicem regium captum in arcem Görgeny custodiendum transmiserat, territis ob id a directione praesenti plerisque. Aperte quocirca praedictae sedes

Siculicales rebellauere, nonnullisque, qui inter eos pacis amantiore^s erant, occisis, rusticos quoque iugo iobagionatus exuto praedae libertatisque spe sibi associare; Stephano Lazar, qui, ademptis per principem Bartsaïum certis ab eo imperialium millibus sub spe amplioris summae persoluendae necdum dimissus, sed custodibus vafre delusis domum † redux (factus erat,) magnum huic rebellionⁱ momentum addente; qui, nec alias, vt praemisum, satis sedatus, acceptarum memor iniuriarum, tam per se quam Samuelem Szekely, Stephanumque Tompa matruales suos fratres, quo pacto igni inter rusticos ac plebem oleum posset addere, non praetermittebat.

Nec rebellionis, praecipue rusticorum ad exteriores serpentis prouincias facilis erat medicina. Generalis quocirca insurrectio bellica reliquis regni partibus indicitur, quae dicto audientes sub generali Caspare Bartsaïo, germano principis fratre, ad sedandam expeditae rebellionem vicatim in sede Saxonicali Köhalmen^{si} distributae subsistere, ipso generali Köhalmini quartirium proprium habente. Exercitum contra se collectum vicatim esse distributum Csikenses asseclaeque eorum intelligentes

ex toto suorum numero selectis, quotquot
 potuere, equitibus duce † Samuele Sze- (200)
 kely ad eos, qui in proximis erant quar-
 tiriis, opprimendos certam militum ma-
 num mittunt; qui famam velocitate prae-
 gressus, sedis Siculicalis Vduarhely cohori-
 tibus in proximo quartirio, Katza dicto,
 ex inopinato oppressis, gregariis plerisque
 e praecipua autem nobilitate eximiae indo-
 lis adolescente Simone Farkas occisis, si-
 miles ubique sperans successus, alterum
 quartirium, ubi equites stipendiarii Valachi
 erant locati, inuadere parat; verum illos,
 aliorum casu audito, instructiores viriliter-
 que resistentes nactus est. Velitantibus ita-
 que contra eum illis, Caspar Bartsai cum
 reliquo equitatu dragonumque superuenit
 cohortibus, quo Samuel Szekely, fugacis-
 simus dux, viso panico extemplo cum
 suis terrore perculsus fuga sibi consuluit,
 caesque ferme omnes, iis solis, quos la-
 tebrae silvarum texerant, saluis. Ipse Sa-
 muel Szekely reliquos in fuga praegressus
 † properabat cum peditatu, quem iuxta (201)
 vicum Barot ex colluie rusticorum magno
 numero collectum reliquerat, se coniun-
 gere. Verum prosequente victoriam Ca-
 spare Bartsaio, iis quoque desertis cum de-
 decore ad eos, per quos erat expeditus,
 refugit. Deserta ab ipso miserae plebis

multitudo superueniente victore pro lubitu caesa; (a) complures naso auribusque mutilati dimissi.

XI. Vltcrius in prouincias Siculorum Sepsi Kezdi et Orbai promouet victorem Caspar Bartsaius nemine persequente exercitum, rebelliumque multis suspendio multatis, pluribus naso ac auribus amputatis pristini eos memores facit obsequii. Illinc Csikenses versus tendenti per reuerendum quendam patrem Martinum Kaszonium nonnullosque e suorum numero adiunctos (102) deprecatoriae Csikensium † literae afferuntur; anteacta excusantes fidelissimum obtulere obsequium. Caspar Bartsaius victoria ferox naturaque ad saeuitiam pronior non facile annuit; verum exercitus e comitatibus regni conflatus commembrorum suorum compatiens calamitatibus, vt totum eorum negotium ad proxima, quae in ciuitate Saxonicali Schaesburgensi celebranda erant, reiiceret comitia, obtinuit. Itaque, vt per legatos ad eadem missos, causam suam agerent, responsum per dictum patrem Csikensibus. Verum lenitas ista comitatum pluribus denuo malis fomentum addidit, vt inferius patebit.

Rebel-

(a) Caesorum tumulus in prato Cseme prope Barot nescia etiam aetate conspicitur.

Rebellionē itaque praedicta in hunc
 composita quasi modum, victrices dissol-
 soluens Caspar Bartsaius copias, cum sti-
 pendiaris proceribusque nonnullis sub ini-
 tium comitiorum in praedicta ciuitate in-
 choatorum, elatiores † solito arridente (203)
 fortuna gerens spiritus fratrem principem
 adit, qui interea blandiente paululum for-
 tuna status proceresque regni, ne hactenus
 quidem satis moleste tractatos, despectui
 habere coepit, " praeter proprios ipsius
 „ fratres, etiam si totum in orcum praeci-
 „ pitabitur regnum, se nihil curare " saepe
 dicens.

Simulatum sub iisdem comitiis legatis
 more consueto secundum pactum nuper
 initum missis Chikenses quoque praestitere
 obsequium; ex aduerso Ioannem Keme-
 nium continuis in regnum vocantes lega-
 tionibus. Nec defuere ex proceribus non-
 nulli, qui, mobile principis Bartsaii inge-
 nium continuasque affectionum eius exosi-
 mutationes, Ioannem Kemenium aut clien-
 tes eius ad hoc ipsum moliendum anima-
 bant. Exules praeterea Transilvani, qui
 dicto principe Bartsaio rerum potente re-
 ditum desperarant, totos se Ioanni Keme-
 nio addixerant. Qui in campo † Keresz- (204)
 tes viuentē principe Racocio per Bartsaium
 C 5 ipsi

ipsi donatum principatum non immemor tot se offerentibus non deest occasionebus, praecipuis, ut praetendebat, a principe Bartsaio laceffitus iniuriis, quem adhuc in castris sub Varad positus cemmorantem vniuersa per praefectum bonorum fiscalium ipsius bona Transiluanica adimere voluisse, remque tunc dilatam ad iteratas ipsius requisitiones remisisse asseribat. Profligatis itaque exercitus Racociani reliquiis, equitibus circiter mille, qui tamen quatuor immo quinque millia esse spargebantur, conuocatis ad destinatum accingit se iter, officialemque principis Bartsaii, Nanasi dictum, in limitibus regni pro specula cum ducentis equitibus collocatum cum suis intercipit. Apparatus intentioque Ioannis Kemenii per nonnullos nobiles sub iisdem Schaesburgensibus comitiis innotescunt principi Bartsaio;

(205) † verum frater ipsius Caspar Bartsaius, tamquam falsarios naso auribusque mutilat. Fidelitatis hoc accepere praemium.

Finitis tandem non sine tumultu affluensque querelis comitiis, Ioannisque Kemenii rumore magis ac magis in dies percrebescente, princeps Görgenyinum se confert; frater vero ipsius Caspar Bartsaius stipendiariis militibus, qui circiter MCC erant, in vnum collectis versus fluvium Samosium,

mosium, vnde irruptio Ioannis Kemenii erat metuenda, tendens, distributis viciatim cohortibus ipse in curia Örményesensi non pridem a fratre sibi donata, subsistit. Officiales arcis Kötarensis, quae Hungariae vicina principi Bartsaio parebat, captum cum suis a Ioanne Kemenio capitaneum Nanasi perscripserant ipsi, vnde manifesta iam hostilitas. Verum fatali quadam socordia, nec conuocati ad consultandum † consiliarii, (206) nec congregati regni exercitus; vnde extremo eum periculo velle obiiicere visa sunt fata.

Cognita haec omnia Ioanni Kemenio, occulta Csikensium, Sepsi, Kezdi et Orbai assecuratione non mediocriter fulto, vt principem Bartsaum imparatum maturaret aggredi, impulere. Ad opprimendum itaque Örményesini Casparem Bartsaum cum certis cohortibus Ioanne Szent-Palio exule Transsiluano praemisso, ipse ad occupandos dragones ac Valachos principis Bartsaui equites tunc in pago Buza quartirium habentes proficiscitur. Arrisit vtrobique fortuna. Caspar enim Bartsaui cum tribus saltem familiaribus in praedita curia sua occupatus contra multos cum paucis per duas ferme horas fortiter resistens occiditur. Valachi equites, quos cum drago-

(207) dragonibus in pago Buza quartirium habuisse dictum, multis suorum amissis fuga sibi consuluere; dragones vero, in vnum † conglobati corpus aliquamdiu se tutati, Ioanni tandem Kemenio deditionem sui fecere.

XII. Ad vniuersum interim regnum, „ non principatum occupaturum, sed publicae consulturum paci, dissensionesque „ intestinas sedandi gratia se venisse, „ conformes iis principi quoque Bartsaio transmittens, per publicas euulgat literas Ioannes Kemenius. Audita haec principem Bartsaium ferme exsanguem reddidere. Gabrielem Haller ac Ioannem Betlenium consiliarios facit de his certiores; vt hostibus procul dubio eos opprimere studentibus, propriae consulant saluti, monet. quos iam Görgenyinum versus ad principem tendentes obuias nisi monuissent literae, eodem die certo certius in hostium viui aut mortui, deuenissent potestatem. Itineris eorum Georgius quoque Lazar, (208) alias locumtenens, † consiliarius ac magister regni protonotarius, comes erat. Qui, his auditis torrore perculsi, inter se diuisi, Gabriel Haller in castellum germani fratris Pauli Feieregyhaz dictum diuertit; Ioannes Betlenius Ebesfaluinum ad Michaellem Apa-

Apafi, qui paullo post in principatu, vt inferius patebit, successit, se confert; Georgius vero Lazar graui distentus morbo, longam quocirca non toleraturus fugam magnatis cuiusdam Ladislai Gyulafi viduae castellum Szent-Demeter dictum sibi vicinum intrat. Quos in loca tam debilia angustia temporis urgente se recepisse subaudiens Ioannes Kemenius, ne principi Bartsaio, quem a primordio regiminis ipsius in omnibus rebus enixe iuuerant, coniungi possent, praemissis certis equitum cohortibus praeuerrere conatur; Simone Kemenio proprio filio ad Gabrielem Haller, Wolfgango Betlenio matruele eiusdem fratres ad Ioannem Betlenium † occupandos (209) missis. Vtrisque de incolumi gressu regressuque per eosdem iuramentales transmissae literae; diligentes interim custodiae, ne renitentes elabi possent, circumcirca collocatae; nec castella praesidio munitionibusque destituta oclusos in spem erigere poterant. In immensum eorum auxilium metum Georgii Lazar per equites Ioannis Kemenii occisi insperatus rumor.

Ad quem nomine Ioannis Kemenii deducendum cum certa equitum manu missus quidam Andreas Kis, ex Hungaria oriundus, a pueritia latro, Szent-Demetrio

trino eductum cum scelerata suorum cohorte frustratim concidit. Vtrum domino suo iubente id fecerit, nec crediderim, nec affirmare ausim: quosdam vero exulum Transsiluanorum tunc ingressorum eum subordinasse suspicor. Vtcunque factum, inulta ad praesens eius caedes. Homo pius pacis amans magnique consilii meliori dignus † fortuna, hunc exitum habuit.

Terrebat, ut praemissum, eos insperatus huius casus, resistendi tamen mediis destituti dubiam vitae aleam subiere, hic Feieregyhazino, ille Ebesfaluino egressi, in itinereque coniuncti Wolfgango Betlenio comitante Ioannem Kemenium, qui Vasarhelinum appulerat, adeuntes; sed, contra datam ipsis fidem, arma nonnullis contra eos stringentibus, a militibus ad comitandum eos missis, parum abfuit, quin neci traderentur. Simon Kemenius ad tentandam, tam lenta obsidione, quam scissiones spargendo, arcem Fagaras, cui Andreas Bartsai germanus principis frater praeerat, abit. Gabrielem Haller Ioannemque Betlenium laeto, ut apparebat, excipit vultu Ioannes Kemenius, deductisque in intimum cubiculum priuatas suas iniurias breuibus, dissensiones autem statuum

tuum aliaque regni incommoda prolixis exaggerat verbis, † „ se non principatus (211)
 „ occupandi, sed patriae procellarum sedandandarum gratia ingressum, ” refert,
 „ in generalibus regni comitiis de propriis assecuratum bonis, sedatisque patriae tumultibus regno excessurum ” spondens, ” nec contra principem Barthsium, ” (qui ex arce Görgenyi tremebundus praestolabatur praesentium procellarum exitum,) ” quidquam se moliturum ” promittens. Interim, ” ne in proposito tam pio, patriaeque saluari a dictis Gabriele Haller Ioanneque Betlenio impediatur, ” literas ab utroque reuersales exigit, quibus denegatis utrosque pro hostibus se habiturum, dicens. Aequitati primo intuitu minime dissentanea videbatur haec eius voluntas; verum illi, ex initiis, quae prima fronte bona videbantur, malas plerumque sequi consequentias metuentes, non sponte parebant iubenti: verum recenti Georgii Lazar exemplo, quid ipsis sperandum aut metuendum esset, docti paruere.

Csikenfes quoque ac sedium Sepsi,
 † Kezdi, et Orbai incolae optatae diu occasio- (212)

casioni non defuere. In regionem enim Siculorum Vduarhelienſium fratrum ſuorum erumpentes, quicunque aliquarum rerum iacturam facere poterant, eos proditores appellatos omnibus exuebant bonis; immo in teſta etiam plerumque ſaevitum. Quo quis opulentior eo infeſtiores eos expertus. Expediti per eodem ad Ioannem Kemenium legati; „ quid amplius eos facere, aut in quos ſaevire vellet ” interrogatum. Verum ille, haud rudis magiſter tractandi animos hominum, ſeditio-nemque, cuius reſtinguendae gratia ſe ingreſſum praetendebat, non ſedari, ſed augeri hoc modo videns, pro officio eorum ſummas agit gratias, laudatosque de-positis armis domum redire comitiſque futuris intereſſe iubet.

(213) Iteratas ad principem quoque Bar-ſaium Vaſarhelino Görgenyinum mittens literas, tam vtriusque quam publicae hoc proficuum fore tranquillitati aſſerens ad mutuum fide data † colloquium inuitat; in oppidis interim arci Görgeny vicini-ribus arctis circumcirca cuſtodiis, ne quidquam illuc inferri aut literae vſpiam expe-diri poſſent, diſpoſitis. Non detractat ille colloquium. Quod inter partes quo com-modius in loco propinquiori inſtitui poſſit, Ioan.

Ioannes Kemenius in oppidum Regen, quod vnicui ab arce Görgenyiensi distat milliare, se transfert. Illinc misso ad principem Bartsaium Dionysio Banfi de loco modalitateque colloqui per eum concludit. Ut ambo in curia sub arce Görgenyiensi sita certo coirent die, decreueret. Quo adueniente princeps Bartsaius cum Sigismundo Banfi, comite comitatus Dobocensis, consiliario, soceroque suo, cuius filiam non pridem sub comitiis Schaesburgensibus duxerat vxorem, mediocrique aulicorum comitiua; Ioannes vero Kemenius, Gabriele Haller, Ioanne Betlenio, quos ad se vocatos redire ad sua non permiserat, † Stephano Petki et (214) Stephano Ebeni, qui vna cum ipso in patriam redierant, consiliariis, Dyonisio praeterea Banfi, Wolfgango et Gregorio Betleniis vna cum eodem Transiluaniam ingressis comitatus adfuit.

Illic multa vtrunque de personae causaeque propriae iustitia verba; interdum contentiones; nulla tamen concordiae spes. Cuius dicti procures pertaesi relictis in cubiculo ambobus omnes simul egressi. Secretum ultra quadrantem horae denuo inter ipsos colloquium. Reuocati per eosdem dicti procures, in quorum praesentia

Pars II. D prin-

princeps Bartfaius Ioannem Betlenium, qui a primordio regiminis sui cancellariatus munere fungebatur, ipso dictante literas assecutorias scribere iubet, quarum haec erat contentia : „ Nec ab Ottomanica „ porta, nec a quopiam se auxilia sollicitaturum, quin potius absolutis ab hominibus sibi praestito vniuersis regni statibus quidquid illi in comitiis proxime † celebrandis concluderent se assensurum.” (215) (Quod et) iuramento confirmabat. Literae praeterea, quibus sub nomine ipsius regnicolae ad comitia conuocarentur, ipsomet assentiente formatae, quas ab eodem subscriptas per celeres tabellarios Ioannes Kemenius euulgari curauit.

Anno 1660 circa festum natiuitatis conuocare regni status absolutosque se a iuramento principi Bartfaio praestito ex conuocatoriis eiusdem literis videntes; ex aduerso Ioannis Kemenii Csikensiumque ac Sepsi, Kezdi, Orbai incolarum arma non nihil metuentes, mobile praeterea principis Bartfaei ingenium, sub quo solidam impossibile erat sperare pacem, exosi; dictis Siculis Ioanni Kemenio adhaerentibus ferociterque acclamantibus; vtuntur libertate per eum ipsis concessa. Clementiae praeterea portae Ottomanicae desperatio in-

ingens ad rem pondus addebat, cui magnam summae regno impositae partem persoluentes, nec relaxationem † residuae eius partis, nec si integra persolueretur, onerum recens non imponendorum asssecurationem status obtinere potuere. His itaque impulsu caussis, certis ad sustentandum honeste principem Bartsaium ordinatis bonis Ioannem Kemenium in principem eligunt. (a)

(216)

Per quem paucis post diebus Regentinum ad colloquium a nouo principe vocatus princeps Bartsaius literas ad arcium Fagaras et Deua praesidiarios, vt deditio- nem earum principi Kemenio faciant, adiuncto tamen legato noui principis per proprium hominem transmittit. Sed occulta eaque contraria, vt inferius patebit, ipsius informatio laborem praedictum irritum reddidit. Ad Budensem pariter et supremum purpuratos Valachiaeque Transalpinae principem pro auxiliis contra Ioannem Kemenium, iam nouum principem, ferendis a se sollicitos, " vt deposita sub-
 „ ueniendi intentione Ioannem Kemenium
 „ regno † Ottomanicaeque portae se uti-
 D 2 „ lioe

(217)

(a) Factum. est id anno 1662 die ante festum natiuitatis CHRISTI. Cf. Compil. P. II. T. I.

„liorem in gratiam recipiant,“ perferibit. Quibus contraria iterum eum scripsisse creditum a cunctis vt inferius clarius.

Ad sacratissimam Romanorum imperatoriam maiestatem auxilia eius ac patrocinium imploraturus legatus sub iisdem comitiis Dionysius Banfi destinatur mittiturque. Qui post longiorem opinione moram promissa rescribit auxilia, vt in arces Szekelyhida, Köuar et Ilia suae maiestatis praesidia extemplo pro eiusdem asservatione recipi deberent, significans. Assensere sine controuersia status, introductaque in arcem Szekelyhida et Köuar praesidia; Iliam sponte neglexere.

(218) Increbescente in dies, quod noui aliquid contra pacta moliretur, de principe Bartsaio suspicione, vt in arcem Görgeny, quam vi pactorum manutenebat, iuxta articulos regni, qui arces fiscales apud priuatas personas existentes † praesidiis pro arbitrio principum posse et debere muniri asserunt, (praesidium) a principe Bartsaio admittatur nouus vrget princeps. Qui (Bartsauius), siue leuitate ingenii, siue iustitia causae fretus, paret. Admisso in arcem Görgeny principis Kemenii praesidio, angustiam ille arcis praetendens, vt potio-

potiorem peditum ipsius partem, tamquam in statu priuato ipsi non necessariam princeps Bartsaius exauctoret, monet. Cui arcem valido tenenti praesidio non facile erat reniti, paret itaque iubenti verius, quam monenti. Exauctoratos autem ab eo Hungaros et Germanos milites ad se, promisso stipendio. recipit princeps Kemenius.

Fagaras ac Deua arces nondum principi Kemenio deditionem fecerant, quin potius pro principe Bartsaio iam degradato per iteratas in porta Ottomanica intercedebant literas. Arx tandem Deua paucos post dies hac, in potestatem principis dicti deuenit, occasione. Duplici, † (219) Hungarico nimirum Germanicoque praesidio munita erat. Non magnas quispiam, sed officiales nonnulli mediocris fortunae, inter se tamen pares, Hungaris praeerant Germanis Thomas Pringer, maior (a) vir promptae audaciae constantiaeque singularis imperabat. Hic, principis Bartsaii literis, quibus a iuramento praestito praesidium absoluens deditionem arcis mandabat, perlectis, ipsique ac regni statibus coniunctim se iuramento obstrictum sciens,

D 3 absol-

(a) Supremus vigiliarum praefectus.

absolutus a principe, regno se iam soli
 suosque obstrictos asserens, deditionem ar-
 cis statibus offerre vult. Hungari clan-
 destinis, vt a nonnullis relatum, principis
 Bartsai informationibus moti etiam post
 resignationem principatus eius ipsi reserua-
 re nitebantur; immo de auxiliis ferendis
 eos Turcis scriptitasse certum est. Hi in-
 ter se dissentientes: officiales Hungari de
 Thoma Pringer nonnullisque officialibus
 (220) eius captiuandis consilia ineunt; † subol-
 facit ille, coniectisque in carcerem, qui
 hoc ipsum contra eum fuerant moliti,
 arcem suae potestatis facit, regnoque resi-
 gnat.

(1661) XIII. Laetus haec audit princeps Ke-
 menius, eosque, qui per Thomam Prin-
 ger captiuati erant, Turcis scriptitasse ex
 interceptis cognoscens literis, (hi erant
 pastor quidam orthodoxae religionis An-
 dreas Kallai, Ioannes praeterea Ianosi,
 Thomas Rafai, Ioannes Fodor seculares)
 Radnotinum, (est nomen castelli) trans-
 latos paucis aut ferme nullis scientibus
 circa cuiusdam diei auroram indicta caus-
 sa capitibus plecti iubet.

Arx Fagarasensis, cui Andreas Bartsai princeps Bartsaii frater, praeerat, necdum deditionem fecerat, lentam Kemenianorum obsidionem ab ingressu eius patientissime sustinens. Vt per iteratas literas certumque † hominem denuo eius demandet (221) princeps Bartsaius deditionem, sollicitatur a principe Kemenio. Is itaque, sacerdote suo aulico Stephano Tsengeri ad fratrem misso, ne deditionem facere differat, seuerè iubet. Paret ille, acceptisque de propria securitate firmissimis a principe Kemenio iuramentalibus literis tradita arce ad fratrem Görgenyinum se confert. Unde cum dicto principe fratre suo paucos post dies sub specie venationis a principe Kemenio euocatus captiuatur; Fagarasinum, cui ante paucos dies praefuerat, translatus, prius excruciatu suspendio vitam finit. Princeps Bartsaius Görgenyinum regressus seclusa vxore arestatu. Sigismundus Budai mediocris conditionis nobilis extra regnum quaedam non scribenda scriptitalle conuictus incarcerationatus.

Rebus Transiluanicis sic periclitantibus castella, quae in vicinia arcis Varadensis iuris adhuc Transiluanici † erant, (222) Turcicum subiere iugum; castellum Papmező, praefidiariis, qui ex Valachis constabant,

stabant, Turcas sponte vocantibus; arx Solyomkö, eius loci pastore, aut verius incarnato diabolo, Turcas recipiente; Szent-Iob custodiae rusticorum commissa per eosdem tradita. Quae si praesidiis fidis munita forent, a nemine oppugnata Transiluanici iuris essent vel hodie. Simile arcis quoque Szekelyhidenfi, quae quatuor saltem Varadino distat milliaribus, periculum imminebat; verum Albertus Borbely, rarae hoc aevo constantiae industriaeque singularis (vir,) cum paucis diu arcem tutatus; tandem praesidio sacratissimae imperatoriae maiestatis superueniente conseruata est.

(223) Ioannis Kemenii in Transiluaniam ingressus, electio, principis Bartsaii renunciatio eiusdemque arestatio cognita haec cuncta Ottomanicae portae; iteratae itaque primum Regeninum, mox Radnotinum eius ad principem † nouum legationes ac literae, placidis tamen verbis. Vt, filio in portam Ottomanicam pro obside misso, ipse Temesuarinum ingressus inuestigaturam reliquasque principatus ceremonias ab Ali bassa accipiat, oblatum. Tacuit de filio; regno tamen de imposta summa auctoque tributo remissis prius assecurato, semet iurum promittit, legatosque Ottomanicae portae

portae clementiam prolixis ei pollicentes
verbis bene donatos dimittit; exercitu in-
terim Turcico in limitibus regni ad bellum
se acingente.

Eodem anno 1661 generalia Februa-
rio mense denuo Bistricium regni comitia
indicit. Principem Bartsaium contra pa-
ctum cum statibus seque initum multa
molitum ex interceptis literis conscientio-
saeque quorundam relatione probat ibidem
princeps Kemenius; grandem praeterea
pecuniam ad contentationem Ottomanicae
portae per extraordinarias exactiones a
singulis extortam, nec dispositioni princi-
pum + vnquam subiectam eum inutiliter (224)
abligurivisse asserit. „ Vt diligens quocir-
„ ca, ne ad externa scriptitare posset regna,
„ ipsi adhiberetur custodia, de pecuniaque
„ prae dicta, cui, prouentibus fiscalibus ipsi
„ saluis permanentibus, non licebat admo-
„ uere manus, ratio ab eo exigatur, pro
„ eademque propria principis Bartsaii bo-
„ na Ioanni Kemenio principi apprehen-
„ dere liceat; ingruentibus autem propter
„ eum in Transiluaniam periculis de per-
„ sona quoque eius secundum pacti ip-
„ siusmet condiciones agere fas esto, „
„ decreuere.

Male interim propter occisum a se contra iuramentum datum Andream Bartsaium audire probe sciens dictus princeps rationem facti sub iisdem reddit comitiis.

„ Eum in captiuitate Crimenfi vna secum
 „ captiuum, ipsoque vade carceris ea con-
 „ ditione relaxatas fuisse molestias, vt ille
 „ inscio inuitoque principe Kemenio non
 „ fugiturum per S. S. iuraret TRINI-
 • (225) „ TATEM; violato † interim praedicto
 „ iuramento fuga illinc elapsum molestias
 „ ipsius, tamquam vadis auxisse; se ita-
 „ que, quod exclusis quibusuis iuris pro-
 „ cessibus eodem ita contrahente licitum
 „ fuerat, periurii ab ipso poenas exegis-
 „ se ” dicit.

Summa ad contentationem Ottomannicae portae collecta, clementiae eiusdem omni spe sublata, ad conducendos contra eam exercitus ibidem destinata.

1661

XIII. Mense Iunio, ingrauescentibus regni negotiis, generalia iterum conuocantur in ciuitatem Saxonicalem Megyes comitia. Ibi violatis proprii contractus conditionibus multa post renunciationem principem Bartsaium machinatum fuisse manifestius comprobatum, exhibitisque propriis contractualibus literis, in quibus, iisdem

iisdem violatis, omnibus iuridicis remediis et processibus exclusis, poenae semet † (226) submiserat, ut iuxta continentiam illarum contra eum princeps Kemenius procedere posset, permissum.

Apparatus vero Turcarum eidem principi Kemenio notus per celeres tabellarios sacrae imperatoriae maiestati iam pridem significatus erat. Quos Transilvaniam versus se cum exercitu movisse denuo perscriptum; non tamen integra fides, ut par erat, adhibita. " Suam enim maiestatem, nisi Transilvaniae pax concederetur, non amplius cum Ottomano pacem culturam aperte declarasse, nec contra hanc belli denunciationem quidquam, etiamsi minaretur, facturum Turcam certo credere " rescriptum. Quae opinio tam diu in aula suae maiestatis perduravit, donec mense Iunio purpuratus Budensis Ismael dictus per passum, quae porta ferrea olim dicebatur, cum parte exercitus ingressus igne ac ferro crudelissime grassari inciperet, cumque subsequente cum mole belli Ali bassa, iam ingressum praescriberet † princeps Kemenius. Quo sua maiestas praeter spem audito generalem a Montecuculi ad succurrendum

(227)

rendum Transiluanis cum iusto destinat
et expedit exercitu, vt inferius clarius.

Exercitum Turcicum Transiluaniam
ingressum videns, ipsumque ad liberandum
ex aresto principem Bartsaium venisse pu-
tans, quo sublato reconciliationem quoque
portae ottomanicae nonnihil sibi somnians
princeps Kemenius Franciscum Köuer, dapi-
ferorum suorum magistrum; Siculum,
ac Ionam Varadi, capitaneum, ex Hun-
garia oriundum cum certis expedit equiti-
bus, qui Görgenyino, tamquam in arcem
Köuar translaturi, dictum principem edu-
ctum in itinere occidunt, in pagoque
Repa (a) per rusticos humili funere tu-
mulatur. Similem cum eo Sigismundus
Budai, quem captiuatum scripsimus, for-
titur exitum.

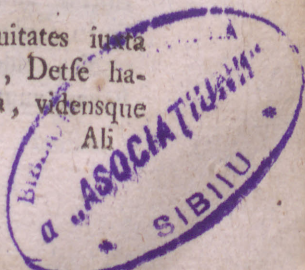
Për

(a) Auctor ORTVS ET PROGRESSVS VARIARVM IN
DACIA GENTIVM. cet. p. 161. scribit, corpus
„ diu insepultum in via publica iacuisse, vsque
„ dum e vicino pago Kozma (Kozmatelke) nun-
„ cupato agrestes miserti humo contegerent.”
Cf. quomodo hanc opinionem cum narratione au-
ctoris nostri coniungat laudatus BENKÖ Trans-
siluan. T. II. p. 614.

Per eosdem dies Ali bassa cum numerosissimo exercitu subsequitur † purpuratum Budensem; in districtuque Hatzeg figit castra, crudelissime circumcirca igne ac ferro grassatus; in interiora tamen Transilvaniae, antequam cum Tartaris coniungeretur, non penetrat. Tartaris tandem Budschakenibus coniunctus, iisdem ad interceptum cum suis principem Kemenium praemissis, ipse lentiori gradu omnia, quocunque penetrare poterat, igne caedibusque miscens, Szaszuaros et Szaszsebes, ciuitatibus Saxonicalibus, sed metu ipsius desertis, in itinere incensis, Albam Iuliam versus progreditur. Iteratas tam extra limites regni, quam Transilvianiam ingressus ad status regni transmittit literas, " liberam, principe Kemenio, tamquam inuita porta Ottomanica, Transilvianiam ingressu, reiecto, principis cuiuslibet electionem eiusque confirmationem offerens, ab incendiisque, ac populationibus destitutum, se " promittens. Verum interceptae a principe Kemenio literae, ad † quos destina- (228)tae erant, non peruenere. (229)

Inter Enyed et Torda ciuitates iuxta pagum, dum haec gererentur, Detse habebat princeps Kemenius castra, vidensque

Ali

Ali bassam cum toto suorum robore ver-
sus se tendentem, arx Szamosuiuarenfis,
quae mediocri praesidio munita, obuia
plane Ali bassae eum persequenti futura
erat, ne ab eodem occuparetur, praeme-
tuens commendantem praesidii Kôuarenfis
comitem Hectorem a Brazen, " vt, di-
„ cta arce, tamquam loco remoto ob
„ idque tuto sub quodam officiali cum
„ parte praesidii relicta, ipse cum potiori
„ suorum robore Szamosuiuarinum, ubi ma-
„ ior ostentandae virtutis, Christianitatieque
„ suppeteret seruiendi occasio, se confer-
„ ret " requirit. A quo assensum,

Antecessores interim Ali bassae, Tar-
tari nimirum Budschakenfes, Aluincinum,
quod vnico Alba Iulia, tribus vero a ca-
stris principis Kemenii Hungarieis distat
(230) milliaribus, iam penetrauerant; † dum
dictus princeps, cum hoste ante succur-
sum, quem sperabat, imperatoris Roma-
norum vt aperto confligat Marte, impa-
rem se videns, intactum interea reseruare
volens exercitum, partem, quae ex Sicu-
lis constabat, octo cohortibus stipendia-
riorum adiunctis, Stephano Petkio consi-
liario Csikensiumque Capitaneo, regendam
tradit, eidemque, vt Cibinium ac illinc
Fagarasinum versus tendendo incertum
apud

apud hostes suum reddat iter, pugnam interim omni ope praecauendo ad meliora exercitum reseruet tempora, demandat.

XV. Ipse exercitu reliquo, tota nimirum comitatuum Transilvaniae nobilitate Sicularum quoque nobilium praecipuis, stipendiariis nec non militibus comitatus, Egerbeginum illinc iuxta vicum Boncida ad ripam fluminis Samosii, relicta ubique more militari retroguardia, transfert castra. Quo in iisdem subsistente, Dyonysius Banfi, qui ante complures menses ad sacram Romanorum imperatoriam maiestatem auxilia imploratum a principe ac regno fuerat expeditus, cum benigna suae maiestatis resolutione superuenit, eam tam in scriptis exhibens, quam verbotenus hisce coram regni proceribus proferens verbis: " Sua imperatoria maiestas, testato
 „ orbi Christiano paterno erga afflictos
 „ zelo mota, postpositis, quae principes
 „ Transilvaniae contra Augustissimam e-
 „ ius domum olim perperam fecere, in
 „ tutelam patrociniique suum Transil-
 „ uaniam clementer recipit, in pristinum-
 „ que eam statum succursu, quem pro-
 „ pediem visuri estis, restituturam beni-
 „ gne promittit. " Funum iam per Ali-
 bassam

bassam ac flammam vomebat Transsilvania; verum subsidii ob oculos ferme versantis, eiusque ope postliminio rediturae pacis (232) spes omnium leniebat dolorem. † Obten-
ta interim ope suae maiestatis victoria, quibusnam regnum Transsilvaniae eiusdem-
que status coronae regni Hungariae subi-
acere debeant conditionibus, qualiterque immunitates ipsorum observandae forent, quoniam nihil horum resolutioni suae maiestatis erat insertum, victoris haec omnia reservata arbitrio perspiciebant oculatiores.

Tartari interea ab Ali bassa, ut superius scriptum, praemissi, sine fortuito. siue itineris principis Keimenii gnari, vestigiis eius insitere, retroguardiaque eius visa, subsequendum procul dubio sociorum coniunctionem praestolantes subsistere. Quo dictus princeps intellecto circa tertiam pomeridianam diei Veneri dicatae a vico Boncida motis repente castris, instructis tamen militariter ordinibus, circa occasum Solis iuxta Szamosuiuar arcem paululum substitit, eademque nocte Hungariam versus ulterius progressus sub radice (233) Alpium Emberfö dictae † iuxta pagum Negerfalua figit castra, Tartaris in tenebris minime eum prosequi ausis, aut volentibus. Sequenti, Sabathi nimirum, die di-
ctam

Etiam Alpem Emberfö transgressus sub radicibus Alpium, quae Maramarosinum reliquasque interiacent Transsilvaniae partes, iuxta pagum Olahlapos ibidem sequenti, dominico nimirum, die moraturus, locat castra. Verum circa octauam eius diei matutinam Tartaros ad sinistram non procul visos certo allatum; nec euentus defuit. Tartari enim ad persequendum dictum principem missi aberrantes per Alpem Emberfö vestigiis eius, ipsoque ad dexteram per errorem relicto, Riuulinum versus, quae Hungaris Nagybanya, properantes magnatis cuiusdam, Ioannis Zombori viduam cum multis rusticorum millibus ex inopinato intercepte; celerique ulterius prouecti cursu in ditione regis Hungariae integras regiones in propriis † (234) oppressere domiciliis; die vero Lunae et Martis Szacmarinum praeteruecti, multa per eos hominum millia in captiuitatem asserta iuxta pagum Domahida congregare; lento interim itinere cum tota belli mole, non tentata arce Szamosuiuarensi Ali bassa eos subsequitur. Audito; ut praemissum, in castris principis Kemenii Tartarorum rumore non mediocris eos perculit terror, maxime vero stipendiarios, qui a pueritia latrocinii rusticorumque spoliationibus insueti nec viso

Pars II. E nec

nec persequente quopiam ferme omnes Maramarosinum versus aufugere; vbi nemine, qui eos insectaretur, viso tandem substitere. Nobiles Transiluvani vna cum dicto principe lento eius subsequuti itinere, oclusis a tergo Alpium itineribus in Maramarosinum penetrarunt, positisque eodem die sub radicibus montis, sequenti iuxta oppidum Sziget, tertia Tetso, (235) quarta in + pratis arcis Husztenfis, vbi regnum Transilvaniae terminatur, castris, ibidem substitere; per eos, vt praemissum, dies in ditione regis Hungariae flamma ferroque grassantibus Tartaris.

(1661) XVI. Innumeram captiuorum multitudinem ad pagum Domahida, vt superius scriptum, congregauere Tartari; quos ibi substitisse dum praesidii Szacmarensis supremo commendanti comiti ab Heister cognitum, principem Kemenium, " vt se, " cum coniunctus ad vindicanda in libertatem tot Christianorum millia properaret, " per celeres requirit tabellarios. Annuit, illi maturatque sub noctem relictis impediementis Szacmarinum versus iter. Vnde duobus saltem iam distantem milliaribus recentiores dicti commendantis literae, quibus Tartaros cum multitudine capti.

captiuorum ab Domahida discessisse nunciabantur, vt subsisteret, coegere.

Quo Princeps Kemenius intellecto (236)
iuxta Sasuar, vicum in ripa Tibisci,
locat castra, ibidemque iis relictis ipse cum
paucis Szacmarinum ad educendam illinc
principissam, quae Köuarino Aranyas Me-
gyesinum illinc Szacmarinum metu Tarta-
rorum fugerat, se confert, musquetariis-
que centum pro comitiua eius a generali
ab Heister impetratis post vnus diei mo-
ram secum eam educit; versus Riulinum,
quae Nagybanya, praecipuis ad exploran-
dos hostium conatus, de quibus nihil certi
constabat, missis cohortibus. Cui in vi-
cinia castrorum in viculo quodam cum
principissa prandenti speculatores multa
Tartarorum millia a se visa, totamque Ali-
bassae exercitus molem non procul subse-
qui referunt. Muliebrem itaque comiti-
uam ad tutiora transmitters congruum ra-
tus principissam cum nonnullis magnatum
Transiluanicorum familiis iuxta arcem
Nyalab eodem, sequenti vero † die in (237)
arcem Hufzensem cum dicta centum
musquetariorum trecentorumque equitum
comitiua mittit, plures interim ad iter co-
natusque hostium explorandos Aranyas
Megyesinum versus remittens equites. Vt

ab ingruentium, si casus ita ferret, hostium interea impetu, quibus tam numero quam robore longe erat inferior, tutus esset, Tibisco iuxta vicum Tiszabets vado traiecto in vltiore ripa, unde longe lateque fumantia pagorum visorumque incendia intueri poterat, figit castra.

(238) Subsequutus per longitudinem Transilvaniae antecursores suos cum mole belli Ali bassa, ingentique circumcirca caede ac incendiis grassatus, signanter templo Albano insignis structurae, bibliothecaque (a) maximi pretii incensis, solum principem Kemenium assequi studens, nullum fortalitium nullam obsederat urbem, transgressusque iuxta Riuulinum, (Nagybanya) † Transilvaniae limites, in ditionem regis Hungariae vsque ad arcem Nyalab populabundus penetrarat; vbi castra metatus, quid facto opus sit, consultans per complures dies moram trahit, Tartaris interim tam Maramarosinum quam Munca-tsinum versus vndiquaque crudelissime, nemine resistente, grassantibus. Nec princeps

(a) Bibliothecam translatis in eam plurimis bibliothecae Coruinianae codicibus celebrem iam antea, anno 1658, grassantibus in Transilvania barbaris vna cum templo vastatam esse constat.

ceps Kemenius in praedicta Tibisci ripa securus diu moratur, sed valida a tergo relicta retroguardia iuxta pagum Bene transfert castra. Cui ibidem subsistenti Tartaros in ripa Tibisci cum suis velitationem inchoasse perlatum. Ne itaque angustiis itinerum, quae ipsi, in interiora Hungariae penetrare volenti, necessario superandae erant, impediretur, partem exercitus ex flore totius nobilitatis Transilvaniae constantem latiori via cum filio Simone Kemenio Muncatfinum versus mittit. Ipse cum nonnullis consiliariorum, aulica cohorte, stipendiariisque militibus angustum † ingressus iter, iis non sine molestia superatis iuxta pagum Kislona fessum subsistere iubet exercitum. Nec illic moratus, motis sequenti die castris, inter Tibisci Bodrogique fluuiorum fluentia ex opposito oppidi Zemlyen locatis castris ibidem Simonis Kemenii sibi subordinatorum coniunctionem opperiri statuit. Qui Simon Kemenius versus Muncatfinum, ut praemissum, tendens a principissa Racociana; Michaelle Mikes, qui tam ad bellum Polonicum maxime principem Racocium incitauerat, quam sequentium propriae patriae procellarum semper princeps, pugnarum ad portam ferream arcemque Gyaluinam eiusdem principis cum Turcis inita-

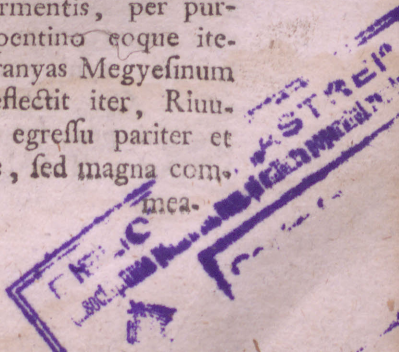
(239)

rum suator primusque sine vulnere defector fuerat, maxime contradicente, vix liberum passum vnusque noctis in campo moram obtinere potuit; vltcrius illinc sequentibus progressus diebus iuxta oppidum (240) Zemlyen e † regione exercitus paterni positis castris ipse ad patrem reuertitur.

Habente iuxta arcem Nyalab castra Ali bassa, dum nulla amplius principem Kemenium assequendi eum lactaret spes, cum selecta equitum manu asscuratoriisque literis ad arcem Huszt bassam Husfaim, qui Ieneiensem Temesuarensiumque purpuratus erat, cum literis expedit, quarum contentia haec erat : „ Summope-
 „ re se mirari, cur in gratiam vnus ho-
 „ minis contra Ottomanicam portam re-
 „ bellare praesumerent; alteruter itaque
 „ comitum, Franciscus vel Ladislaus Re-
 „ dei siue Nicolaus Zolyomi, qui per Ke-
 „ menianos in eadem arce aresto detine-
 „ batur, ad ipsum in castra se conferat,
 „ cui tam incolumitas quam principatus
 „ Transilvaniae sub iuramento promitti-
 „ tur; populationes insuper ac incendia
 „ non amplius in dicto regno fore iurat.”

XVII. Conficit praedictum ille iter, (241)
 copiisque sub arce in planitie collocatis per (1661)
 rusticum quendam duosque Turcas literas
 fidei ipsius commissas in arcem Huszt
 transmittit. Verum directio arcis iis, qui
 vocabantur, iampridem adempta Dyonyfio
 Banfi praesidioque principis Kemenii sub-
 iacebat. Reiecti itaque cum ignominia
 legati; vulneratus quin inmo per centurio-
 nem quendam principis Kemenii ignobili-
 natum patre Matthiam Madarasz alter eo-
 rum, explosa insuper contra cohortes
 Hussaim bassae tormenta.

Qui re tandem infecta ad Ali bassam
 iuxta arcem Nyalab castra habentem
 reuertitur. Ille proposito suo non succe-
 dente, maxime vero ob inflictum legato
 vulnus excandescens iterata in Maramaro-
 sinum Tartarorum irruptione incendiisque
 † iniuriam vlciscitur. Destitutusque tam (242)
 noui principis ex Transiluanis magnatibus
 creandi, quam principem Kemenium asse-
 quendi spe, non amplius illic moratus, ten-
 tato prius, sed sine tormentis, per pur-
 puratum Budensem repentino eoque ite-
 rato incassum insultu, Aranyas Megyesinum
 Transiluaniam versus reflectit iter, Riuv-
 linum (Nagybany) in egressu pariter et
 regressu minime expilans, sed magna com-

(243) meatus copia ipsis imposita iudicem eiusdem ciuitatis primoresque ad colloquium inuitatos secum abducens. Ingressus Transsiluaniam, locatisque inter oppidum Des et arcem Betlenianam castris, Tartaris simul ac vniuerso equitatu Biltricium ac Marosuarhelinum versus emissis, integras regiones in fauillas redigit, centenos et amplius vicos vni quasi igni inuoluens, caesisque potiori ex parte adultis imbellem vtriusque sexus Christianorum † multitudinem in captiuitatem asserit. Publicis praeterea ad Saxonicales aliasque ciuitates sub iuramento missis literis se dedentibus, nullo superimposito onere incolumitatem, resistentibus exitium promittit. Quae tot claudibus, quid ipsis metuendum esset, admonitae omnique spe subsidiorum frustratae per legatos deditionem fecere.

Moranti e regione oppidi Zemlyen, quod tribus Tocaino distat miliaribus, cum suis, vt praemissum, principi Kemennio generalem Montecuculi cum armada imperatoriae maiestatis accelerato, quantum fieri poterat, itinere in succursum ipsius ac regni venire procul distare innotescit. Qui, extrema Transsilvaniae ruina cum suis pene exanimatus, resumto animo Michaellem Teleki celeri cursu eum adire, ac

ac intellectis Transilvaniae periculis, ut
maturet iter, obtestari mandat. „ Alias
„ fortalitia quoque † Transilvanica: ar- (244)
„ ces nimirum, quae haecenus in fidelita-
„ te persisterant, ne desperatis auxiliis de-
„ ditionem faciant, maxime metuendum
„ esse ” nunciat. Paret ille, certoque lo-
co ac die, ubi et quando cum principe
Kemenio se coniungeret, praefixo, Mi-
chaelem Teleki remittit. Motis itaque e
loco praedicto princeps Kemenius castris
ipse cum paucis equitibus ad principissam
in arcem Husztensem diuertit, illicque ni-
hil moratus iuxta oppidum Maitin arma-
dae suae maiestatis coniungitur. Cui egre-
gie instructum moreque militari, si qua eo-
dem temporis momento pugnandum esset,
decenter in cohortes distributum exercitum
ostentat generalis Montecuculi, qui, tam
numero, quam robore ad exturbandum e
Transilvania Ali bassam sufficiens ab eo
reliquisque Transilvanis iudicatus, magnam
in spem erexit paullo ante † desperantes. (245)
Tormentorum quoque iustus aderat nu-
merus. Quidquid itaque temporis ad iter
conficiendum interesset, id solum victo-
riam morari videbatur. Laeti et alacres
quocirca continuant Transilvianiam versus
iter. Stephanus quoque Petkius, quem
cum certa exercitus parte in Transilvania

a principe Kemenio relictum scripsimus, de subsidiis appropinquantibus admonetur; quibus Transiluaniam ingressis, quanto amplioribus fieri posset, Siculorum copiis e regione Csikensi, vbi haecenus munimentis naturae fides substiterat, vt egressus coniungere se studeat, eidem imperatum. Arcium praeterea Görgeny, Fagaras, Deua, Szamosuiuar, quae hosti viciniores erant commendantes ac praefidarii, vt in fidelitate persistant, admoniti. Conformes ad ciuitates Saxonicas transmissae literae; sed eas desperatio terrorque hostilis deditionem, vt praemissum, iam facere coeperat, a singulisque † missi ad Ali bassam legati vel verius obsides in castris eius sub specie consultationis praesentes erant.

Translatis Marosuafarhelinum Ali bassa castris per literas iuramentales medio duorum ciuium Marosuafarhelsenium transmissas principatum Stephano Petkio offert; verum ille deditionem pariter et principatum renuit. Reiectus vbique Ali bassa in furorem quasi actus Tartaris Turcicoque equitatu emissis sedes Siculicales Marus et Vduarhely, caesis, quos nancisci potuit, aut captis incolis, integras Vulcano tradit. Sciscitari tandem a legatis ciuitatum in castris suis praesentibus, vtrum quempiam
Magna.

Magnatibus Transiluanicis principatu dignum in ciuitate aut castello sibi subiecto degentem scirent, incipit. Qui post multas meditationes magnatem quendam Michaelē Apasium, qui e captiuitate Crimēsi grandi non pridem aere redemptus ex † compassione domi relictus esset, in proprio castello Ebesfaluenſi degere referunt. Hic erat ex antiquissima magnatum familia ortus, pius, sed tam natura, quam propter diuturnas carceris Crimēsis molestias plus iusto demissus ac lenis, vt adepto etiam principatu nimiae a plerisque lenitatis insimularetur. Laetus audit haec dicentes ille, certasque cum magnate quodam ad eum euocandum, aut verius educendum mittit cohortes. Qui nil vnquam hac de re meditatus audito Ali bassae nuncio extabescit; conjux vero in horas partui vicina, vtrum se vel maritum, de cuius salute desperabat, defleret, plane ignorat. Nunquam enim principatum eum inhiasse fateri coguntur vel ipsius inimici; ob idque non spes principatus, sed praesentissima verius ante oculos castello proprio exeuntis obuersabatur mors; verum locus per se debilis praesidioque ac munitionibus † destitutus parere eum coegit. Egressus itaque ingenti animi cum angore ne territorium quidem propii transierat castelli, dum
cita-

(247)

(248)

citato eques cursu superueniens primogeni-
tum peperisse vxorem suam laetus annun-
ciat. Quo, vtrum laetus aut tristis audi-
ret, haerente, comites Turcae felicem
fortunatumque eum futurum principem
ominati sunt. Ingressus castra Ali bassae
tamquam princeps honorifice excipitur, in
tentoriumque solenniter erectum deductus;
siue gratificandi, siue verius custodiae gra-
tia certus ianizarorum numerus eidem ad-
iungitur. Sub idem tempus nobiles, qui
securitatis gratia in ciuitates Saxonicas
confugerant, iussu Ali bassae castra Tur-
cica adire compelluntur; inter quos Tho-
mas Basa consiliarius pedibus aeger, Fran-
ciscus Cassai mole corporis ad labores ca-
strenses inhabilis, ob id vtrique e bello
(249) Kemeniano † absentes, non magnus prae-
terea mediocrium nobilium numerus erat.
Rebus hoc ordine fluentibus principem
Kemenium cum armata suae maiestatis li-
mites Transilvaniae ingressum Claudiopo-
lim appropinquare refertur Ali bassae. Vt
itaque libera Transilvaniae principes eli-
gendi facultas non penitus statibus adempta
videretur, praedictos nobiles legatosque
ciuitatum in castris praesentes principem
Ali bassa e suorum numero eligere iubet,
nomine potentissimi imperatoris insignia
principibus pro confirmatione dari solita se
datu.

daturum promittens. A quibus facile de principe Michaelē Apasio assensum. In cuius principatu inter cetera memoratu dignum, vocatum quidem, aut verius adductum, ab Ali bassa, vt principatum subiret, exceptumque honorifice constat; verum antequam principem Kemenium armadamque suae maiestatis appropinquare constitisset, † minime electum, aut inf- (250) gnia principatus eidem tradita; sed his prius intellectis principatum eius sumsisse initium. Non immerito itaque, nisi succursus suae maiestatis aliquem Turcis incussisset terrorem, non amplius eos principem fuisse creaturos perspicaciores suspicari possunt.

Appropinquante cum armada suae maiestatis Claudiopolim principe Kemenio castraque iuxta vicum Sombor habente Germani equites pabulatum egressi in Tartaros per siluas rusticos scrutantes fortuito incidere, occisisque quatuor quintum vicum in castra perduxere. Promotis illinc castris penes pagum Korod, qui exiguo Claudiopoli distat milliari substitit exercitus Caesareanus. Illinc Georgius Ver cum certa equitum manu ad intercipiendos hostes missus quinque postriduum captiuis adductis reuertitur. Ex quorum relationibus, vbinam

(251) vbinam Ali bassa esset, qualem haberet exercitum, quibusue † negotiis occuparetur, intellectum; quæ omnia hætenus incognita. Numerus vero hostium armadam suæ maiestatis adiunctosque ei Hungaros quadruplo superabat. Quo generali Montecuculi substitutisque eidem officialibus cognito retepuit in cunctis hætenus continuatus pugnandi ardor. Datusque generalis, se generalibus personis ferme omnibus, quarum pleraque in rei veritate febricitabant, aegrotantibus peditatuque inedia confecto exercitum suæ maiestatis, in cuius salute totius orbis Christiani salus consistere videtur, periculo minime obiecturum soli principi Kemenio aperit. Et dictum quidem peditatum fame laborasse certissimum est, quamvis enim annus fertilissimus maximam frugum produxisset copiam, nihilominus pedites parato destituti pane inter ipsos tritici acervos fame emoriebantur. †

(252) Obstupuit eo audito princeps Kemenius, e magnaque spe puncto temporis ad extremitates cum suis redactus vix lacrimas continere potuit; sed necessitate prædominante parere cogitur. Generalem Montecuculi denuo, primum per Gabrielem Haller, mox ipsemet coram, de inducendo Claudiopolim præsidio requirit. Qui ne in extremam eum deduceret

ceret desperationem, nihilque in gratiam eius fecisse videretur, praesidium personarum circiter mille se ei traditurum responderet, quod effectiue eodem die circa occasum solis per ipsummet principem Kemenium in ciuitatem introductum. Stephanus praeterea Ebenius cum certis Hungarorum equitum cohortibus ibidem relictus.

XVIII. Stephano Petkio de insperato admonito regressu, ut cum Siculis in fidelitate † persisteret; ubi vero ineuitabile videret imminere periculum, tempori cedendo ad meliora se ac Siculos reseruaret tempora, imperatur. Quem iam in procinctu stantem non mediocriter percussit hic rumor, totusque ad viam, qua ex sede Siculicali Vduarhely Csikinum versus patet iter, quaque hostem illuc penetrare posse coniectabat, aggeribus ac fossis muniendum se confert. Princeps Kemenius generalisque Montecuculi sequenti die moesti victisque similes, nullo hoste huius rei conscio, eo minus persequente Hungariam versus retrocessere. Et, quod silentio minime praetereundum, nec Ali bassa de principis Kemenii regressu, nec hic de illius intentione quidquam scientes eadem, qua princeps Kemenius Hungariam versus
refle.

(254) reflexit iter, die Michael Apafius per Ali
bassam in principem inuestitus; vt in re-
trocedentis quasi illius locum † hunc fata
principem substituere viderentur.

Eadem, qua dictus princeps die re-
greditur cum certa dragonum manu, no-
biles, qui e Siculis selecti haecenus cum
eo fuerant, vt eos prius tamen Szamos-
uiuarinum, vbi mediocre erat praesidium,
comitarentur, in sua dimissi. Similiter
nobiles quoque comitatum Transilvaniae,
exceptis nonnullis proceribus consiliariisque,
quos secum reseruarat, admoniti prius,
quamdiu extrema non ingrueret necessitas,
in fide persistere, dimissi ad coniuges li-
berosque, quos in ciuitatibus Saxonice re-
liquerant, rediere. Exercitus vero suae
maiestatis, quinque millibus circiter suo-
rum fame morboque absumtis Szacmari-
num (a) illinc in partes Hungariae vlti-
ores se recepit.

(255) Quo Ali bassa audito maxima solu-
tus sollicitudine dimidiam quingentorum
millium imperialium, quae ante † bien-
nium

(a) Quam auctor passim Szacmarinum nominat, non
diuersa est a Szattmarino comitatus homonymi in
insula quadam Samosii vrbe.

nium regno imposita erant, partem ciuitatibus Saxonice imponit; quibus se tanto oneri impares asserentibus, vniuersa nobilium pro securitate illuc translata esse dicens bona, ex iis propriisque vt persoluant, vrget. Nec coniectos in captiuitatem legatos ante depositionem praedictae summae e castris domum redire permittit. Publicis praeterea ad Siculos missis literis semet deditibus sub iuramento securitatem offert, refractariis exitium minatur; Csikensibus munimentis naturae, sedium vero Sepsi Kezdi et Orbai incolis praesente iam autumnno distantiae loci fisis, ob idque iussa aperte detrectantibus; Siculis vero sedium Vduarhely et Marus hostibus quamuis adeo vicinis, vt recentiores identidem pati cogerentur populationes, dubiis interque auxiliorum spem metumque hostilem haerentibus. Quorum contumacia Ali bassa exacerbatus motis † Radno- (256) tino, vbi complures transegerat septimanas, versus Siculos castris, reliquiis sedis Siculicalis Marus, quae intercipi potuerunt, deletis, relictaeque ad dextram ciuitate Saxonicali Schaesburgenfi iam cum reliquis dedititia, sedem Siculicalem Vduarhely cum toto ingreditur exercitu, ferro flammaque crudelissime grassatus tandem eos ad deditiorem cogit, fixisque iuxta

Pars II. F oppi-

oppidum Vduarhely dictum, quod provinciae eius metropolis, denominationemque sedis Vduarhely eidem dedit, castris, per literas, quas medio dedititiorum Siculorum sedis Vduarheliensis transmittit, Csikenses ac sedium Sepsi Kezdi et Orbai incolas ad deditionem hortatur. Et hi quidem appropinquantis crudelissimeque grassantis exercitus multitudine perterriti deditionem non abnuunt. Soli Csikenses una cum Stephano Petkio munimentis naturae, quae a nullis unquam hostibus ab ipsis memoria penetrata + infeliciter iactabant, nisi bellum quam pacem malueret, cum maturas illic fieri niues gnari, deficiente iam autumnio in horas inaccessibiles se fore ominarentur. Magna praeterea auxiliorum principis Kemenii, quem per literas ac nuncios indefinenter urgebant, alebat eos spes. Arces quoque Szamosuiar, Görgeny, Fagaras, Deua, ac vrbs Claudiopolis nondum Ali bassae potentes animabant eos.

Princeps vero Kemenius, qui post discessum exercitus Caesareani in limitibus Transsilvaniae regno Hungariae contiguus cum stipendiariis propriaque aulicorum cohorte in quartiriis degebat, audita regii oppressione extremitateque Siculorum vehementer.

hementer animo angebatur. Aperto Marte succurrere posse imparem se fatebatur; eosdem vero deferere abieci putabat esse animi. Certis tandem a generali Montecuculi † equitum ac dragonum cohortibus impetratis ipsemet Transilvaniam ingredi, per Alpesque Csikensium arcis Görgeniensi, quae sub potestate ipsius erat, vicinas certam militum manum, quae Siculis adiunctis defensionis angustiarum sufficeret, transmittere decreuit. Sed eo ad iter se accingente repentinus filii iunioris Francisci, ex quo post quatrimum decessit, morbus irritum fore conatum indubitate ominatus est. Mirabili praeterea DEI dispositione eadem, qua ad succurrendum Csikensibus dictus princeps Kemenius se movit, die immo hora, ut certo deinde cognitum, miserrimi profligati, devastati-que, ut inferius.

XVIII. Reiectae a Csikensibus Ali bassae admonitiones in furorem rapuerunt; selectos itaque ex toto exercitu tam pedites, quam equites, immo totum exercitus sui robur una cum † Tartaris sub directione Ismaelis purpurati Budensis ad expugnandos eos expedit, ipse cum principe Apasio in castris iuxta oppidum Vduarhely, ut praemissum, positus euentum

rei exspectans. Ingreditur destinatum ille iter, perviam, quae e sede Vduarhelienfi Cſikinum commeantibus consueta erat, ipsemet ianizaros reliquosque ducens pedites. A dextra Turcarum equitatum, a sinistra Tartaros, aggeribus fossisque, quibus Cſikenses ingressum fortiter muniisse dicebantur, circuitis a tergo eos adoriri mandat. Ingentem praeterea abundans multitudine militum, equitatum a tergo se sequi iubet. Ex aduerso Cſikenses praedictam saltem viam nonnullasque semitas aggeribus ac fossis per eos munita vniuersi, qui arma ferre poterant, alibi Alpes suas inaccessibiles rati, defendere satagunt. Quos tamen opinio ipsorum † longe fefellit. Pe-
(260) ditum enim cum Ismaele per praedictam viam irrumpentium dum impetum fortissime sustinent, immo reiciunt, a sinistra per auia et antea inaccessa ingressi Tartari. Antequam de ingressu hostium apud eos quidquam constaret, integras Cſikensium familias, quae tamquam in alta pace domesticis erant occupatae negotiis, rapere villasque incendere coepere. Penetrare a dextra quoque eorum Turcici equites, Cſikensibus adhuc apud aggeres et fossas strenue rem gerentibus. Qui vicos suos flammam vomere seque ab hoste circumuentos videntes per siluas Alpesque, quo

quo quemque casus ferebat, fugere coacti sunt. Armatos in siluaque pugnantes eadem facile textit; paucique caesi. Verum vniuersae totius ferine prouinciae familiae in potestatem hostium deuenere. Magnas quidam Franciscus Farkas e Siculis Vduarhelienfibus ortus ibidem occubuit. † Ste- (261)
phanus Petkius versus Gyergyo, quae exigua prouincia, e nouem saltem pagis constans, inter penitiores Alpes sita, Csikensibus subest, saluus non sine difficultate euasit.

QVIS hic tot Christianorum millia nemine vindicante caesa vel capta, stupra caedibus, caedes stupris intermixtas, incendia, populationes, aliaque grassantis barbari facinora animo complecti, multo minus describere, posset? MISEREMINI, O MISEREMINI, LECTORES! qui succurrere nec potuistis nec potestis; saltem compatimini calamitatibus nostris!
(a)

Ingentis huius cladis rumor principem Kemenium iuxta arcem Szamosuiuarensē habentem castra vehementer perculit. In-

F 3

dolet

(a) Referenda est haec Csikensium clades ad finem mensis Octobris.

dolet perditis se superuenisse rebus. Arci interim Fagarasensi, qua regressurum Ali bassam coniectabat, praesidio non satis contra tam potentem hostem munitae vehementer timere incipit. Nec immerito.

(262) † Cum ducentis itaque Germanis totidemque Hungaris ad eam muniendam missus magnas quidam Gregorius Betlen principis matruelis frater, qui adeo opportuno Fagarasinum ingreditur tempore, ut antecurfatores Ali bassae non solum essent in conspectu, immo velitationes etiam conferebant. Quorum aduentu praesidarii simul et metu hostili illuc congregata rusticorum multitudo exhilarati incensa civitate ad obsidionem sustinendam se muniunt.

Csikensibus expugnatis victoriae istius ab Ismaele purpurato, ex aliis autem iterati principis Kemenii in Transsiluaniam ingressus rumor simul et semel innotuere Ali bassae; qui his laetus simul et sollicitus reliquiis Csikensium pacem petentibus facile ignoscit, motisque Vduarhelino castris autumnalibus temporibus in dies magis ac magis frigescentibus Fagarasinum versus tendit. Locatisque dimidio ab arce

(263) milliari castris, concionatore † aulico principis Apafii Ioanne Enyedino ad praesidarios arcis Fagarasensis misso, deditionem
eius

eius tentat ex mandato ipsius princeps Apafius; sed irrito successu. Quo Ali bassa intellecto, siue propinquae hiemis angustia exclusus siue altiori consilio, formalem arcis obsidionem non molitur; repentinum tamen ianizaros reliquosque pedites, nulla procul dubio arcis bene munitae fossaeque latissima eaque aquis plena circumdatae expugnandae spe, sed extra fossam iuxta eorum stabula congregata rusticorum aliquot millia praedae suorum exponere studens, contra eam insultum facere mandat.

(a) Qui dicto audientes vsque ad marginem fossae audacissime penetrauerunt, verum maiorum minorumque tormentorum explosionibus male excepti, multis suorum amissis, re infecta retrocedentes horreum, acervos tritici pontemque super fluuium Olt erectum † ad vindicandum excussere (264) dolorem. E multitudine rusticorum, quos illuc congregatos diximus, nulli ab hoste capti, sed globis vtriusque partis plerique traiectione. Ali bassa die sequenti motis illinc castris Cibinium versus se confert.

Princeps interim Kemenius, motis ab arce Szamosuiuarensi copiis, arcem Betlenia-

F 4

lenia-

(a) Pridie nonas Nouembris.

lenianam iuxta subsistit, eamque Germanico praesidio munit. Cui ibidem moranti Michael Teleki; intimus eius aulae familiaris saltem certa Hungarorum Germanorumque militum traderetur manus, deditionem Saxonibus Bistriciensibus, qui ipsi valde essent noti, persuasurum audacissime spondet. Quo obtento, iuxta civitatem Bistriciensem relictis suis ad colloquium prodeunti haec resolutio a ciuibus data:

(265) „ Nos infelicissimi, propter obsequium
 „ celsissimi principis Kemenii † Ottomani-
 „ cae portae resistentes, multis nostrorum
 „ amissis totius circumsitae regionis incen-
 „ dia sustinuimus; reliquiis vix data salus,
 „ quibus per iteratam rebellionem omnibus
 „ pereundum esset. Profligate ita-
 „ que potentissimam illam nationem, nos
 „ victori obsecundantes habebitis. ” Nec
 plura loquuti, contra nonnullos, qui in
 suburbiis grassabantur, exploso tormento
 duos e Germanis occidere Reiectus ita-
 que Michael Teleki ad dictum principem
 rediit: qui reducto in Hungariam exercitu,
 equitatum Germanicum Szacmarinum di-
 mittit; stipendiarios suos Debrecinam in
 hiberna collocat; ipse cum aulica cohorte
 sub radicibus Alpium Maramarosenfium
 in vico quodam ignobili Bikszada dicto
 in ditione regis Hungariae, egressum e
 Trans-

Transsilvania Ali bassa rerumque opportunitates ibidem praestolaturus hibernatum subsistit.

XX. Morante iuxta Cibinium in castris Ali bassa generalia regni † statibus comitia Kis-Selkinum, oppidum illud est Saxoniale, princeps Apafius indicit. Vbi consueto per principes Transsilvaniae ritu iuramentum de observandis eorum libertatibus, quod haecenus non deposuerat, praestat, reciprocumque ab iis fidelitatis exigit. (a) „ Vt ad trigessimum ab exspir-
„ ratione diaetae diem Transsilvani, qui
„ haecenus principi Kemenio adhaesere,
sub amissione omnium bonorum redeant ”
ibidem cautum, missaeque ad eosdem, sed interceptae per principem Kemenium, litterae, nec prius, verum redeundi termino expleto, redditae. Imminente hieme Ibraimo bassa cum praesidio duorum circiter millium octodecimque cohortibus Valachorum ad defensionem principis Apafii relicto, Ali bassa Temesuarinum redit exercitumque in hiberna distribuit. Apafius vero princeps vxore Cibinii relicta Megyesinum, ea est ciuitas Saxonialis, cum dicto se confert praesidio.

F 5

Cogni-

(a) XII. calend. Decembris.

- (267) Cognita haec cuncta principi Kementio. Ne itaque occasionibus suis deesse videretur; cum extra regnum positus diutius stipendiariis alendis se minime sustenturum sentiret, quin potius iisdem Debrecinum metu Turcarum deserentibus ne hiberna quidem posset impertiri, in priuato praeterea nec posse nec velle se viuere statu iam dudum apud se concludisset (a) de ingressu in Transiluaniam denuo meditari. Literisque regni statuum, in quibus, " de secura priorum bonorum „ possessione assicuratus, vt nouercanti cederet fortunae, nec in exitium regni et „ proprium potentissimae nationis inquietaret victoriam, per misericordiam „ CHRISTI rogabatur, " reiectis tam a supremo generali Montecuculi quam commendante Szacmarenfi comite a Vallis, familiari quodam Francisco Piheni ad eos adducendos misso, certa Germanorum impetrat et obtinet subsidia. † Conclufam tamen et effectiue iam per se inchoatam rem ne inconsultis aggredi videretur consiliariis; Gabrieli Haller, Stephano Petki, qui profligatis, vt dictum, Csikensibus fuga elapsus ad principem Kementium se contule-

(a) Immo se priuatum nullatenus viuere posse palam falsus est.

tulerat, Ioanni Betlenio, consiliariis, Wolfgango Betlenio, Ioanni Haller, Dionysio Banfi, Ioanni Szent Pali, proceribus regni, tamquam rem nondum apud se definitam, eo minus in actum deductam aperit, extremeque vrgentes ingressus sui necessitates prolixis demonstrat verbis. Mussare in re tam periculosa illi, tandem subsequuturis illinc malis praeconsideratis intentionem eius improbare coepere. Circa vesperam in Bikszada haec acta. Dissoluit tristis princeps colloquium consensoque summo mane sequenti carpento, Gabriele Haller, Stephano Petkio, Ioanne Betlenio, Ioanneque Haller secum currum conscendere iussis, dum Megyesinum itur, interruptam † vespera praeterita materiam (269) resumens aperte cum dictis magnatibus, quare proposito ipsius aduersarentur, contendere coepit, haec dicens : „ Quae in-
 „ euitabiles caussae, vt ingressum in Trans-
 „ siluaniam denuo moliamur, nos vr-
 „ geant, luculenter aperuimus. Quibus
 „ auditis nonnullas vestrarum dominatio-
 „ num prorsus silentes, quasdam vero
 „ contradicentes cum dolore animi con-
 „ speximus, fatemur. Literae forsitan
 „ nomine regni Transsilvaniae statuum ad
 „ vos perscriptae per nosque ante paucos
 „ dies redditae, in quibus restitutio bono-
 „ rum

„ rum promittitur , mutauere animum
 „ vestrum? Nos quidem de nullius dubi-
 „ tamus fidelitate ; interim singulos mo-
 „ nemus, literas vel nuncios in Transfil-
 „ uaniam expedire , nisi perire velint ,
 „ minime praesumant. Transsilvania nos
 „ exclusi , ne eadem aliorum quoque pa-
 „ tria habeatur , efficiemus. Tandem ex-
 tra se quasi raptus conuictum se in con-
 scientia , siue salutare , siue exitio-
 (270) sum foret , ingressum † in Transfil-
 uaniam tentaturum aperte pronunciat. Nec
 a proceribus vix hiscere ausis quidquam
 responsum. Ingressus Megyesinum, foro-
 re matruei Caspari Zoltan nobili elocata ,
 ante festum natiuitatis CHRISTI tribus
 diebus Bikszadam redit.

(1662) XXI. Vnde anno sequenti , tertia
 nimirum Ianuarii, Transsiluaniam versus
 se mouens post duos dies Germanis auxi-
 liis coniungitur. Verum intensissima, quae
 haecenus durauerant, frigora eo iter in-
 gressu in largas continuo versa pluuias,
 vnde inundationes aquarum subsequutae dif-
 ficillimaque reddita itinera, vt ad exitium
 ruentem ipsa natura remorari videretur.
 Continuatum nihilominus iter, principissae-
 que eum haecenus comitanti in pago Do-
 brauitza iuxta Rivulinum (Nagybanya)
 fito

sito vltimum vale † dicens, Ioannem (271)
 Szent-Palium cum duobus equitum Hunga-
 rorum millibus praecedere coniunctumque
 Stephano Ebenio, qui Claudiopoli relictus
 erat, recta Megyefinum versus, quo prin-
 cipem Apasium iampridem se recepisse
 constabat, ad occludendum eius iter, ne
 in ciuitatem aliquam munitiorem se reci-
 pere posset, properare iubet. Qui inter
 se iuncti rectaque, quo iussum erat, ten-
 dentes ducentos equites ad explorandum
 statum Megyefensem praemittunt.

Ex quorum praesentia hostium cona-
 tus principi Apasio patefacti, qui natura
 pius ac lenis Christianoque parcere volens
 sanguini, conuocatis, qui secum erant,
 regni statibus, singulos ex singulis legatos
 ad principem Kemenium expedit nationi-
 bus, per quos tam suo, quam regni sta-
 tutum nomine, totius patrimonii ipsius
 quieta possessio offerebatur principi Keme-
 nio, rogabatur insuper, ne contra poten-
 tissimam Turcarum nationem arma † o- (272)
 stentando in ruinam reliquias afflictissimae
 patriae praecipitaret; a qua si in gratiam
 reciperetur, paratum ab omnibus promit-
 tebatur obsequium. Quos iuxta fluvium
 Samosium obuios, responso dilato, secum
 ducit princeps Kemenius. Nec in loco
 inte-

interim tam debili diutius morari dictus princeps Apafius tutum ratus, Schaesburgum sequenti die cum praesidio adiuncto Hungarisque praesentibus se iturum decernit. Verum superueniente nocte octodecim vexilla Valachorum Transalpinensium, quae cum Turcis in subsidium eius relictæ scriptum, hostili percussa metu in patriam refugere Quorum fuga maturauit secundum hesternam conclusionem Schaesburgum transire principem Apasium, qui tamen nemine laceffente destinatum confecit iter, in ciuitateque inferiori cum tota suorum comitiua refedit.

(273)

Quo eum se contulisse Stephanus † Ebenius Ioannesque Szent-Palins intelligentes confestim subsequuti, in oppido Segesd, quod dimidio ab vrbe distat miliari, relictis impedimentis, ne illinc elabi, vt putabant, posset, arctis vrbe circumdedere custodiis. Informatus de his omnibus per eos princeps Kemenius, vt acceleraret iter, rogatur. Verum ille, cunctator natura, tunc vero fataliter, solito serius iter suum dirigebat, nunquam tempestiue, sed circa decimam matutinam castra mouens sub noctemque, cum ingenti exercitus iactura propter breues et paucas dici horas, sicut Ianuario mense fieri solet,

let, subsistens; quod cunctis maxime vero Germanis officialibus rei bellicae peritis stupori erat. Post longas tandem et inutiles moras ciuitati Schaesburgensi appropinquans, praemissos cum Stephano Ebenio Ioanneque Szent-Palio equites in eodem, quo locati erant, relinquit quartirio, † Germanos in pagum Saxonicalem Valcany collocat, ipse cum praetoria cohorte parteque exercitus in pago Feieregyhaz subsistit; quae tria quartiria prope inuicem ordinata per horam facile adiri poterant. Dicto principe Kemenio vnus ab vrbe Schaesburgensi diei itinere distante Gregorio Betlen, quem Fagarasinum fuisse ingressum relatum, per eumque Stephano Ebenio Ioannique Szent Palio octo vexilla Valachorum Transalpinensium prope ciuitatem Coronensem, Brasso Hungaris dictam, Alpes transiisse sub radicibusque earum substitisse innotescit. Missi itaque ad opprimendos eos cum certis cohortibus Gregorius Betlen ac Ioannes Szent-Pali, qui famam velocitate praegressi praedictis cohortibus dissipatis duobusque vexillis captis rem felicissime confecerunt.

Dum princeps Kemenius in pago Feieregyhaz moram trahit, excubiisque intensissimis

- (275) finis tam se quam hostes † fatigat, aduocato Ioanne Betlenio eum literas ad Franciscum Cassai, qui ipsius affinis, noui vero principis Apasii supremus aulae praefectus erat, scribere iubet, in quibus, si pacem per legatos tentatam sincere desiderarent, ut de modalitatibus eius tractaturus ad destinatum prodeat locum, hortatur. Annuuit ille, sequentique se egressurum die rescribit. Qua illucescente dum porta urbis egressus fuisset, ex alia ciuitatis parte equites Hungari impetu in stationes Turcarum facto velitationem instituunt; quorum clamore explosionibusque sclopetorum auditis regressus in urbem saluus euasit, cui, ut a nonnullis postea relatum, occultae collocatae erant, inscio tamen Ioanne Betlenio, in campo insidiae. Mittit ad Schaesburgenses quoque literas pristini eos obsequii monens princeps Kemenius, qui perplexis respondentes verbis nec promissere nec denegauere obedientiam. †
- (276) Oppugnationem interim urbis muro non circumuallatae in horas metuens, nec immerito, princeps Apasius dum ab iis se ac suos in arcem recipi desiderasset, aperte idipsum denegantes, quo animo ducerentur, aperuere. Qua re cuncti exanimati, sequentique nocte, deserto principe Apasio, plerique Hungarorum per filias fuga

fuga sibi consulere. Vigesima tandem Ianuarii circa auroram egressus cum quibusdam officialibus princeps Kemenius civitatem circumspicit Schaesburgensem, locaque oppugnationi, quae in sequentem diem erat destinata, opportuna perlustrat. Ex Hungaris Stephano Ebenio Michaelique Teleki solis, quid apud se conclusisset, refert. Vnde circa vesperam in proprium regresso quartivium duo equites, qui in pagum Szaszalmas, in vicinia civitatis Saxonicalis Megyes situm, ad comitatus petendos iuerant, "magnum Turcarum exercitum eadem + die Megyes- (277)
 „ sinum esse ingressum, non quidem se
 „ vidisse, sed ex fide digna rusticorum
 „ relatione certo scire" referunt. Qui non plane contemti, nec interim integra fides adhibita; missi itaque plures, qui rediligentius intellecta aut visa cuncta in veritate notificarent, per quos omnis sequenti die, nimirum Sabbathi, qui vigesimus primus Ianuarii, dubitatio eximita.

Requisitus enim a principe Apasio de subsidiis contra ingressum hostem mittendis Ali bassa Cutluc Memhet bassam, Ieneiensem et Temesuarensium purpuratum, virum non prudentem sed temerarium, qui a pueritia praedo, mox rebel-

Part II. G lionis

lionis in Asia contra Ottomanum motæ princeps, dicto muneri praepositus erat, cum duobus, non amplius, sed selectissimis equitum millibus in succursum mittit. Ille celeritate rumorem praeueniens ac cum vexillis octodecim Valachorum, quos (178) non pridem aufugisse diximus, iussu † principis eorum denuo ingressis eadem die, nimirum Veneri dicata coniunctus Megyesinum ingressus, sequenti, ad reficiendos longo labore suos, si necessitas ingrueret, resuntis ut paululum viribus aleam fortunae exactius subire posset, ibidem substiterat.

Convocatis quocirca die Sabbathi, quae vigesima prima Iannarii, exercituum officialibus, quid facto opus sit, consultat. Quibus, collectis proxime sequenti nocte vniuersis copiis obuiam eundum hosti, fortunaeque aleam, antequam cum principe Apasio adiunctoque ipsi Turcico praesidio coniungi posset, tentandam placuit; solo principe Kemenio, qui illinc quacunque de causa se mouens fugere a principe Apasio suisque diceretur, propter ignominiosum, ut ipse praetendebat, fugae nomen, salubri refragante consilio. Tandem se de summa rerum deliberaturum, interim (179) oficiales, in propria † regressi quartia,

tiria, parati ordinantias a se expectent, dicit.

XXII. Quibus dimissis, ut lucescente (1662)
 die uigesima secunda Ianuarii exercitus
 Germanici ex quartirio suo Valcany dicto
 una cum impedimentis, Stephanusque E-
 beni cum suis sibi subiectis Hungaris ex
 quartirio itidem suo se mouentes principi
 coniungantur, iussu. Qui dicte audien-
 tes circa nonam eiusdem diei matutinam
 distributis in cohortes suis extra quartirium
 principis Kemenii in campo subistere. Di-
 uersi interea equites Cutsuc bassam Megye-
 sino egressum instructis copiis Schaesbur-
 gum versus venientem se uidisse referunt.
 Quorum verbis indubitata quamuis adhi-
 beret princeps Kemenius fidem; non ta-
 men, ut inutilem ibi moram terentes suos
 in occursum hostis duceret, ab iis, quam-
 uis † enixe rogantibus, induci potuit, (280)
 ignominiosum fugae nomen se praecauere
 praetendens. Vel mediocris quocirca ho-
 mo fato eum torpentem occasionibus
 desse bellicis perspiciens aduersum ex co-
 rerum ominabatur exitum. Eodem die
 detentos hactenus apud se principis Apasii
 ac regni statuum legatos, Schaesburgum
 remittit. Ipse equum conscendens cum
 paucis ciuitatem versus progressus medita-
 bundus

bundus complures spaciatur horas, aliis atque aliis, qui hostes appropinquare dicerent, identidem superuenientibus. Circa tertiam tandem pomeridianam motis suorum cohortibus versus pagum Hetur paulatim et subtristis progreditur; hostes dimidio saltem milliari abesse referente quodam. Quibus obuam eundi ne tunc quidem deerat occasio, eo minus alacritas militum; sed ille exercitu iuxta pagum Hetur praedictum subsistere iusso, reliquum diei cum Germanis officialibus consultando transegit. † Circa occasum tandem solis, nulla in exercitu dispositione facta cum trecentis circiter versus pagum Nagyszölös, ac illinc ad planitiem, per quam hostis iam abierat, progreditur. Verum ex tormentorum sclopetorumque, quae Schaesburgi in signum applausus coniunctionis Cutsuc bassae explodebantur boatu, irritum se laborasse videns, in tenebris ad pagum Nagyszölös regredi totumque exercitum magna cum confusione ibidem locare cogitur.

Illucescente sequenti die vigesima tertia nimirum Ianuarii, Germanis pariter Hungarisque officialibus conuocatis de summa rerum tractatur. Quibus, coniunctione Cutsuc Meinhet bassae cum reliquis

quis iam facta, omnem moram periculo-
sam regressumque versus Hungariam ma-
turandum, consentibus solus princeps Ke-
menius, ignominiosum tunc quoque fugae
obiiciens nomen, contradixit; quamvis de
expugnatione † Schaesburgenfi omni se (282)
excidisse spe, pluresque tam ex vtraque
Valachia quam ab Ali bassa posse super-
uenire exercitus fateretur ingenue. Inte-
rim inter fugam diutinamque moram me-
dium se sequuturum dicens, vt eadem ibi-
dem morarentur die; sequenti vero Bere-
thalminum (est oppidum Saxoniale in
meditullio Transilvaniae non procul Me-
gyesino situm) transeuntes in itinere ca-
stellum principis Apasii Ebesfalua expugna-
rent; duosque in praedicto oppido mo-
rati dies illinc, expugnata iterum in
itinere ciuitate Saxoni ali Megyes
versus Hungariam retrocederent, apud
se decreuisse refert; cum exercitus
Turcicus, longo fessus itinere, procul
dubio coniunctione contentus, eruptionem
minime meditaretur. Tacendo assensere
officiales, eruptionem hostilem, praeter
magnatem quendam, Petrum Huszar, qui
e captiuitate Tartarorum non pridem re-
demtus, " Cutsuc bassam, qua hestern
„ die ingressum, † eadem temeritate e- (283)
G 3 „ gres,

„ gressum quoque eius diei posse expectari „ riri ” dixerat, nullo eorum reformidante. Conclufa itaque eius diei quiete pabulatum emiffi milites. Literas praeterea Ioannem Betlenium cancellarium ad generalem Montecuculi commendantemque Szacmarensem comitem a Vallis de subsidiiis contra recentem hostem denuo mittendis scribere iubet. Quo eas scribente rusticus quidam in conspectum principis Kemenii adductus, ” circa occasum solis „ diei praeteritae integrum se hostium „ vidisse exercitum, quinquaginta triaque „ eius, refert, numerasse vexilla. ” Nec falso; verum coniunctus cum Valachis, vt praemissum, Cutsuc Memhet bassae exercitus mihimet sub initium pugnae spectanti duorum millium numerum non excedere visus est. Imminente interim prae-dii hora cunctisque aut mensae accumbentibus aut accumbere volentibus pabulatorum † nonnulli Turcarum se vidisse referunt cohortes. Signum itaque in campum prodeundi tuba datum, consensuque ipse princeps equo cohortes subsequi iubet, quae partim exiungere, partim vero nihil magni illic agi credentes in pago suis occupabantur negotiis vixque dimidiam tam Hungarici quam Germanici exercitus partem produsse asseuerarim.

Appro.

Appropinquabat interim pagum He-
tur praeteruectus cum suis Cutsuc hasta,
cuius cum principe Kemenio conflictus vt
exactius intelligi possit, haec prius intel-
ligas oportet; exercitum Turcicum ab or-
tu occasum, principis vero Kemenii ab
occasu ortum versus inter se congressos,
solem vtrisque obliquum consideres.

Principis Kemenii exercitus hoc mo-
do erat dispositus. Quoniam vallis, in
qua pugnandum erat, vix capiebat exerci-
tum a dextra iuxta marginem cuiusdam
silvae sub Emerico Radak † sexcenti col- (285)
locati pedites. Princeps Kemenius cum
Hungaricis equitibus Stephano Ebeni prae-
senti subiectis in vnum corpus coactis in
medio subsistebat. Qui vniversi si inter-
fuissent pugnae, quatuor millium nume-
rum excedebant; verum dimidiam partem
absentem putes. A sinistra sub vineto
quodam Croatarum Germanorumque col-
locatae erant cohortes, horum quoque
non paruo numero in pago vacante. Tre-
centos praeterea e Germanis ac totidem
Hungaros, insidias Turcarum veriti, ne
circumueniri possent in altero pagi margi-
ne collocarant. Disposito sic, vt praemis-
sum, principis Kemenii exercitu eques
quidam ex Hungaria ortus, alba vestitus
G 4 tuni-

(286) tunica, principem Kemenium adiens, " vt
 „ magnates Transiluanos, tamquam vitae
 „ eius infidiantes, a se in pugna seiun-
 „ gat, hortatur. Cui, nec auctore nec
 veritate rei considerata, extemplo paret il-
 le, missoque ad eos Michaelē Teleki quo-
 dam aulae † familiari, vt iuxta cohortes
 Germanorum, quo ipse quoque confestim
 rediturus esset, se recipiant, iubet. Hi
 fuere: Gabriel Haller, Ioannes et Wolf-
 gangus Betlenii, principis fratres matru-
 les, Paulus Haller, Dionysius Banfi, Pe-
 trus Hufzar, Franciscus Redei, Andreas
 Vgron, omnes e Transilvania oriundi.
 Qui dicto paruere, nec quisquam e Trans-
 iluanis proceribus praeter Stephanum E-
 beni, Simonemque Kemenium principis
 filium ipsi in pugna astitit. Quae res il-
 lorum saluti sola profuit, vt inferius pa-
 tebit.

(1662) XXIII. Imminente iam plane hoste
 alterum dictus princeps infelici suo fato,
 quem tempore primi ingressus sui in cu-
 ria Örményesiensi Caspare Bartsaio occiso
 obtinuerat, conscendit equum.

Ex aduerso Cutsuc Memhet bassa
 duas validissimas cohortes in fronte con-
 stitit, ipse in ea, quae recta Hungaris
 † erat

† erat opposita, subsistens, tertiam satis (287)
validam, quartam vero debilem a tergo
suorum collocans. Nullisque velitationibus
praemissis Kemenianos aggreditur, a qui-
bus diuersimode excipitur. Turma enim
Turcarum, quae ipsis a dextra erat col-
locata, cum sinistro Kemenianorum cornu,
vbi Germani ac Croatae erant, congressa,
primis ordinibus ferme omnibus caesis,
nutare fugamque meditari coepit. Parta-
que illinc procul dubio victoria, nisi Hun-
gari, quos Cutsuc Memhet bassa ipse in-
uaserat, Panico correpti timore desertis
sociis fuga omnes sibi consulerent, in-
cruentamque hosti ipsomet teste debiliori
reliquissent victoriam. Emericus Radak
cum sexcentis peditibus, neminem laces-
sens, nec lacescit a quoquam, proximas
in silvas se recepit. Princeps ipse lapsu
equi a suis obtritus periit. Cui dum suum
Stephanus Gyulaius dapiferorum eius ma-
gister † obtulisset, ipse equo destitutus (288)
pro fidelitate periit, non tamen principem
suum contra fata tutari potuit. Eius cae-
des tunc incognita ex spoliis tandem eius
relationeque suorum innotuit; corpus nec
tempestiue quaesitum, nec vnquam inuen-
tum. Destituti a sociis Germani ipsi quo-
que fuga sibi consulere coguntur. Caesi
plerique; maior procul dubio victorum,

si diutius hostis eos persequi perseverasset, edita fuisset caedes. Verum ultra quadrantem milliaris persequi destitit, regressusque in pagum Nagyszölös, cunctis totius exercitus impedimentis, duobus praeterea campestribus tormentis multisque spoliis ditatus, ouans sub noctem Schaesburgum, ubi principem Apasium reliquerat, explosionibus tormentorum exceptus regreditur. Magnates Transiluviani, quos iuxta Germanos a principe Kemenio collocatos diximus, inter se diuisi, Dionysius Banfi ac Wolfgangus Betlenius versus (289) + arcem Betlenianam, Gabriel et Paulus Haller, Ioannes Betlenius, Petrus Hufzar ac Franciscus Redei Görgenyinum se recepere, Simon Kemenius ac Stephanus Ebeni cum reliquiis deuicti exercitus Marosuasfarhelinum ac illinc Hungariam versus velocissime, nemine tamen persequente aufugere. Andreas Vgron Fagarasinum properans a Saxonibus oppidi Katza interceptus ad principem Apasium, qui eum grandem in redemptionem sui mutuo dedisse pecuniam meminerat, perductus, ab eo conseruatus est.

Dictus Simon Kemeny occisi principis filius ad principissam, patris sui viduam reducto, ex quo pater lapsus erat, equo,

equo, vtrum is viueret, necne? se latere, quod tamen certo sciebat, referens lenire per complures dies nitebatur extreme deflentis dolorem, verum successu temporis dubitatio menti eius exempta, globoque traiectus ex † eius mandato mariti equus. (290)†

Paucos post dies Dionysius Banfi ac Wolfgangus Betlenius, qui in arce Betlemiana substiterant, cum aliis nobilibus securitatis gratia illuc congregatis literas ad proceres in arce Görgeniensi tunc morantes transmittunt, quid illi principe Kemenio fato functo facturi essent, sciscitantes, simul et consensuros se promittentes. Conformes Stephanus Lazar quoque ac Csikenses ad eosdem misere literas. Quibus per eosdem, " quoniam occulto extraordinarioque DEI iudicio princeps Kemenius in viuis esse desiit; ulterius potentissimam Turcarum nationem irritando in maius patriam praecipitando periculum inconsultum putare, seque deditione arcis Görgeniensis facta praesenti cessuros fortunae " rescriptum. Assensere cum Stephano Lazar Csikenses. Verum Dionysius Banfi, Wolfgangusque Betlenius contemptis eorum literis † communicatisque cum Stephano et Ioanne Torma, qui in arce Betlemiana erant, ac Stephano Ebeni,

(291)

beni, qui Szamosuinarinum se ex fuga receperat, Petro Kemenio occisi principis germano fratre ibidem existente consiliis, nonnullis mediocris status nobilibus adiunctis, firmissimo inter se iuramento inito principi Apasio resistere sacratissimaeque imperatoriae maiestatis opem denuo implorare decreuere.

Missisque ad Simonem Kemenium, qui apud nouercam Aranyas Megyesini degbat, literis, ex assensu eius Balthasarem Matscasi ad sacratissimam iimperatoriam maiestatem expediunt; " ne e fortalitiis „ Transsiluanicis praesidia educat, quin potius bellum renouet, " suppliciter obtestantur, patre Martino Kaszoni, qui iampridem per defunctum principem Kemenium Viennam expeditus nondum redierat, diligentissime causam hanc promouente. Paucasque post septimanas Wolfgangus † iterum Betlenius communi quasi statuum nomine, sed illis nec consociis nec approbantibus, ad sollicitanda per eosdem missus auxilia, promissisque, ut progressus rerum docuit, procul dubio oneratus ad suos rediit.

Princeps interim Apafius fuis ac Cutfuc Memhet baffae affecuratoriis literis ad eos, qui Görgenyini morabantur, proceres miffis, ad fe Schaesburgum euocat, arcemque praedictam ab iis deditioe recipit. Ad facratiffimam praeterea imperatoriam maiestatem, quamuis iampridem expeditus eius legatus Gregorius Sarofi nondum rediiffet, fuo ac statuum nomine Stephano Daniel procere nihilominus miffio ” pro
„ paterno erga afflictiffimum Transilua-
„ niae regnum patrocinio demiffiffimas a-
„ git gratias; ingentem regni, quod fpe
„ succurfus fuae maiestatis oblatam ab
„ Ottomanica porta reieciffet pacem, eo-
„ dem occulto DEI iudicio non succe-
„ dente centum † ad minimum Christia- (193)
„ norum millia amiferat, deflet ruinam;
„ reliquias afflictiffimi regni, tot afflictio-
„ nibus prius exantlatis, ineuitabili femet
„ fubmiffiffe iugo fignificat; folam fortali-
„ tiorum Transiluanicorum praefidiis fuae
„ maiestatis munitorum expugnationem,
„ de qua iterata iam fuperueniffent manda-
„ ta, reftare, cui malo de educendis il-
„ linc praefidiis fuae maiestatis ordinantiam
„ folam poffe mederi, alias ne ingreffus
„ Ali baffa eas expugnet, occupetque,
„ maxime metuendum fcribit; fe in eo
„ effe ftatu, qui nec iuffa detrectare nec
„ quid.

„ quidquam agere volenti praescribere pos-
 „ sit, ne itaque iubente barbaro, quod
 „ suae maiestati displiceret, facere coge-
 „ retur, demississime haec notificare vo-
 „ luisse. ” Expeditus legatus per com-
 plures Viennae moratus menses cum exi-
 guo, vt inferius patebit, fructu mente
 tandem Aprili rediit. Pater enim Marti-
 nus Kaszoni praedictarum personarum, im-
 (294) mo insciis illis, regni statuum † nomine
 contrariam non destitit promouere caus-
 sam.

(1662) XXIII. Importunissime interea prin-
 cipem Apasium nec sine minis ad fortali-
 tia praesidiis Germanicis munita obsidenda
 vrget Cutsuc Memhet bassa. Ali bassa
 quoque nomine imperatoris sui idem seue-
 re imperat. Quibus, inopiam tempore
 hibernali pabuli caussatus, antequam her-
 bae in campis proueniant, bellum mini-
 me posse gerere respondit; dilatoque per
 hanc moram negotio, resolutio interim
 suae maiestatis magna cum spe expectatur.
 In hibernaque inter Saxones exercitus Tur-
 cicus distributus; princeps Apasius cum
 Cutsuc Memhet bassa in oppido Nagy-
 sink, quod vnico Fagarasino distat milliari,
 subsistit. Gregorius interea Betlenius ac
 Ioannes Szent-Pali, qui haecenus arci Fa-
 garas

garas praefuerant, tradita principi Apasio
 † arce ad obsequium eius firmissimo se (295)
 obstringunt iuramento. Germanicum prae-
 sidium saluum in Hungariam dimissum,
 quibus commissarii dicti duo proceres a
 principe dati, ipsi tam longae, qua de
 causa sit, conscii morae, nondum ad ob-
 sequium principis, cui iurauerant, rediere.
 Franciscus Keresztesi consiliarius, qui arci
 Denensi praeerat, tradita similiter arce ad
 principem Apasium se confert.

Lacrimosae caeque continuae per to-
 tam hiemem rusticorum nobiliumque in
 vicinia Claudiopoleos degentium, qui ex-
 currentibus indefinenter praesidiariis omni-
 bus se per eos exutos bonis deflebant, non
 deerant querelae. Cui malo placidis regni
 status volentes mederi modis commendan-
 tem Claudiopolitanum, ut ab excursioni-
 bus suos contineat, per literas modestissi-
 mis rogant verbis: " Eum ac suos, nec
 „ sacratissima imperatoria maiestate iubem-
 „ te, nec requirentibus † statibus ipsis, (296)
 „ sed per principem saltem Kemenium
 „ in ciuitatem praedictam collocatos; quo
 „ e viuis sublato, nullam ipsis illic vlti-
 „ rius moram trahendi impositam esse
 „ necessitatem asserentes; amicabiliter qua-
 „ propter tutum ac honestum illi offeren-
 „ tes

„ tes egressum, ne potentissima Turcarum
 „ natione iubente, quod ipfismet maxime
 „ displiceret, id tandem facere cogeren-
 „ tur. ” Verum ille, cui nomen David
 a Redano, seu fidelitatem erga suam ma-
 iestatem, seu illud summum militiae genus
 putans, immodestissimis, ac nunquam per
 quempiam mortalium contra regnum
 Transsilvaniae in quacunque fortuna pro-
 latis respondet verbis. Quod vt lectorem
 minus lateat, verbotenus inferere placuit.

„ SPECTABILES, MAGNIFICI,
 „ GENEROSI, EGREGII ET NOBI-
 „ BILES, PRVDENTES ITEM ET
 „ CIRCVMPECTI, DOMINI MI-
 „ HI OBSERVANDISSIMI.

(297)

„ Quamuis literae, quae XXVI.
 „ Februarii (ad me datae sunt,) nec
 „ consuetis regni sigillis sint firmatae,
 „ nec ordinaria trium statuum unio-
 „ ne corroboratae; tamen, prout
 „ mihi licitum est, debito cum re-
 „ spectu iuxta M. V. merita re-
 „ spondere non praetermitto. Trans-
 „ eant interim pacta et vincula unio-
 „ nis cum sacratissimo Caesare stipu-
 „ latae, ad quae per instantissimas
 „ totius regni supplicationes clemen-
 „ tissi-

„ tiffimus imperator permotus quan-
 „ tum pro celfiffimo principe auxi-
 „ liando impenderit, quantaque eius
 „ exercitus fufulerit, in interno M.
 „ V. corde non latebit, fi tamen
 „ iuftis defideriis felices non succes-
 „ ferunt euentus, cauffis ab auguftis-
 „ fimi Caesaris bona mente longe a-
 „ lienis tribuendum. Exfecrandum e-
 „ nim proditiōis ſcelus in vltima
 „ belli expeditione omnibus ſatis in-
 „ notefcit; quod quamvis ego ſilen-
 „ tio obtegam, tamen deluſae patriae
 „ ſpes, proditi principis exitium, de-
 „ relicta Chriſtianitas in † aeternum v- (298)
 „ niuerſo orbi teſtabuntur, interdum
 „ ſi peiora mala miſerando huic re-
 „ gno ſuperſtiterint, ſibi ipsis iuſte
 „ imputandum; vi enim non coacti,
 „ vt demonſtrant, ſed vel vili timo-
 „ re vel prauo naturae inſtinctu im-
 „ pulſi propria ſuorumque confedera-
 „ torum damna perquirunt. Quod
 „ praefidium huic vrbi impoſitum non
 „ tantum celfiffimus princeps Ioannes
 „ Kemeny, ſed ſufficientes regni
 „ magnates, quomodo, quibusque
 „ conditionibus, nempe iuxta Zigli-
 „ zianas, quo victu factum ſit, non
 „ ignorant. Sed quod meum tan-

(299)

„ tum particulare spectat, iuramen-
„ tum vna cum meis praestiti, in
„ cuius fidelitate constans, nec minis
„ perterresiam, nec vllō pacto retro-
„ cedam. Consulant, quos debent,
„ consulere M. D.; mei enim prin-
„ cipales non procul absunt. Inte-
„ rim nec ruinam nec desolationem
„ huius districtus exopto; dummo-
„ do obligatum prouiantum praesi-
„ diariis non impediatur, immo or-
„ dinate † alimenta, quibus hinc tria
„ seu quatuor milliaria distantes pagi
„ et vici satis abundant, subministra-
„ rentur, praecipue dum iuste expo-
„ nuntur petitiones; sic excursiones
„ remouebuntur, quae non nisi ne-
„ cessariae praesenti tempore permit-
„ tuntur; nec vsque adhuc apparuit,
„ quod aliena bona retinerentur; et
„ si aliquid sub sigillo occlusum est,
„ urgente absque necessitate non ap-
„ propriabitur, quam tamen DEO
„ fauente non tam cito spero adfu-
„ turam. Quod deinde homines
„ Ghristianae genti noxii gentisque
„ populi fautores castigentur, durum
„ nulli vnquam fore arbitrarer; im-
„ mo tales aliquando impunitos non
„ relinquo, ne iustitiam credant sem-
„ per

„ per dormituram. Sed quam mali-
„ gna illorum dolenda caecitas, quos
„ Christianos paganis non pudeat ae-
„ quiparare. Adducant illi a Germa-
„ nis conculcatos nobilium ordines,
„ trucidatam seu in aeternum capti-
„ uatam regni plebem, exustam pro-
„ uinciam. O miseram amicorum
„ conditionem, † quibus summa ad. (300)
„ iudicatur barbarie tritico, farina,
„ boue; vltima stipulatis penuria, iis
„ vti, quae tantum natura ad vitam
„ sustentandam decreuit: dum paga-
„ nis minimo ipsorum nutu ad illo-
„ rum adimplenda expostulata abun-
„ de fatis consulatur. Ciuium opes
„ et substantias ex vrbibus extorqueat
„ Turca; filios vestros perpetua vin-
„ ctos compede in exteras regiones
„ extrahant barbari; incendiis, rapi-
„ nis, captiuitatibus, domos, templa,
„ regnum depopuletur Scythia! Quod
„ ab huiusmodi facinoribus profe-
„ cto abhorret Christianus, nec talia
„ Christianam mentem vsque adeo
„ cogitasse compertum est. Non er-
„ go in talia horrenda mendacia in-
„ considerate praecipitandum. Ve-
„ rum hoc tantum inauditum, dete-
„ standum, inhumanumque inuenio,

(301)

„ vlla sine caussa nostros amicos, vel
„ qui saltem deberent esse; seu-
„ ris ordinationibus indicere, iubere,
„ cogere, vt milites pro bono tan-
„ tum totius Christianitatis in hoc
„ regnum immisos profligent, cap-
„ tiuent, † atque ad illorum vlti-
„ mam perniciem peruigilent. Sed
„ ad damna nostra consurgite! bene-
„ ficii immemores Christiana auxilia
„ a V. M. ardentissime expostulata
„ delete, agite! Sic enim alia in a-
„ liis vestris necessitatibus vobis ipsis
„ auxilia comparabitis! Sic enim au-
„ gustissimum imperatorem, praemis-
„ sa expeditione Fagarasinum et alia
„ ab inimici communis aggressionē
„ conseruata fortalitia remunerami-
„ ni! Profecto non amplius clamo-
„ ribus vestris aperientur aures, sur-
„ daque Christianitas iustis vestris im-
„ posterum consolabitur punctionibus.
„ Talia igitur, M. D. obtestor, vt
„ meditentur, medeantur, iugumque
„ huic regno imponendum ab infi-
„ delibus generose excutiant, pusil-
„ lanimo timore exuto rectam im-
„ buant voluntatem; cui innixi si-
„ mul vnanimēs et constantes ad li-
„ bertatem patriae, ad bonum regni,
„ ad

„ ad Christianitatis augmentum con-
 „ tendant, diuque valeant. Clau-
 „ diopoli VIII. Martii 1662.

„ SPECTABILIVM, MAGNI- (302)
 „ FICARVM, GENEROSA-
 „ RVM, EGREGIARVM AC
 „ NOBILIVM, PRVDEN-
 „ TVM ITEM ET CIR-
 „ CVMSPECTARVM DOMI-
 „ NATIONVM VESTRA-
 „ RVM

„ ad officia paratus
 „ a Reidan. ”

Mouere haec status regni; per eos-
 demque rescriptum ipsi in haec verba.

XXV. „ MAGNIFICE DOMINE NO- (1662)
 „ BIS OBSERVANDISSIME.

„ Modestissimis nostris literis
 „ non pridem V. M. transmissis spe-
 „ rabamus communi consultum fore
 „ vtriusque partis quieti, verum li-
 „ teris V. M. sub dato VIII Martii
 „ scriptis ad nos perlatis praeter om-
 „ ne meritum et expectationem no-
 „ stram immeritis exprobrationes,

(303)

„ virisque vel mediocribus indignas
„ dehonestationes experiamur. Diu
„ quocirca inter nos fuit consultatum,
„ vtrum modestiae litando nihil re-
„ spondere, aut immeritas fugilla-
„ tiones iustis conducibilius sit refel-
„ lere responsis; tandem praeviden-
„ tes, nihil respondendo assensum
„ videbimur contra † nos obiectis
„ praebere enormitatibus, posterius
„ sequi placuit. Sacratissima impe-
„ ratoria maiestas, absit, vt per nos
„ dicto vel facto vnquam laesa sit
„ aut laedatur, cuius clementissimam
„ in promouendis nostris rebus opem
„ nunc quoque iteratis exoramus lega-
„ tionibus. Exsecrandum in vltima belli
„ expeditione prodicionis scelus, qui-
„ busnam obiiciat, ipse nouit. Cui
„ pugnae, aut verius fugae, pauci
„ nostrum interfuerunt. Si vero
„ prodicione illa clades est illata,
„ procul dubio officiales, qui exerci-
„ tui praeerant, nec alius quispiam
„ id patrare potuerunt; cum in po-
„ testate eorum, non aliorum, erat,
„ tam regere sibi parentes, quam
„ cum iisdem pro fidelitate domini
„ sui fortiter pugnam capeffere. Quis,
„ quaeso, vetuit eos viriliter rem
„ gere-

„ gerere? Quis e manibus pugnan-
„ tium excussit arma? Nos longe
„ aliter in his omnibus sentimus: a
„ paucis nec validioribus dum tot viros
„ fortes fusos audiuius, occultissi-
„ ma DEI iudicia cum tremore in-
„ tuemur. Nisi enim Panico ferme
„ omnes timore perculsi incru-
„ entam hosti reliquissent † vi- (304)
„ ctoriam, se impares fuisse faten-
„ tur ipsi victores. Peiora praeteri-
„ tis, fatemur, metuius, non mi-
„ nimam iis praebente occasionem
„ praesentia excursionibusque V. M.
„ e ciuitate tam debili et facile pe-
„ ritura. Iuramentum, quo celsissi-
„ mo principi iam defuncto se ob-
„ obstrictum praetendit, quo pacto
„ post decessum eius, nisi in eo,
„ vbi est, seculo continuare possit,
„ non videmus. Dum V. M. pro-
„ lixe exaggerat, multa millia no-
„ strorum per potentissimam Turca-
„ rum nationem in captiuitatem as-
„ serta, nec tale quidpiam per do-
„ minos Germanos patratum; bona
„ pace V. M. D. verum dicere li-
„ ceat, hoc ipsum nos quoque ge-
„ mentes querimur. Certum est po-
„ tiorem regnicolarum partem in

(305)

„ captiuitatem esse abductam, nec
„ V. M. nec alio quopiam ipsis ac
„ nobis opem ferre volente. Nec
„ potest quispiam inficiari id solum
„ potentissimae nationi in hoc regno
„ non licuisse, quod non libuit. Lu-
„ bet audire, quo pacto vel saltem
„ exercitui Turcico nunc in visceri-
„ bus regni haerenti V. M. † pares
„ se praesumant; nedum numerosis-
„ simo Ali bassae exercitui in confi-
„ niis regni erectis oculis rebus
„ Transiluanicis inuigilanti. Quo-
„ modo eos proditores accusatis, qui
„ a vobis minime defensi in fauci-
„ busque potentissimae nationis reli-
„ cti incendia ac deuastationes patriae
„ nostrae prius sustinuimus, ac tunc
„ dem ineuitabili nosmet submisimus
„ ingo? Nec inficiamur, quod inter
„ tot ruinas reliquum nobis fortuna
„ fecerat, ab iis, qui nobis, etiamsi
„ maxime velint, opitulari minime
„ possunt, consumi aegre ferimus.
„ Quae omnia cum in prioribus no-
„ stris literis modestissime ac veris-
„ sime scripta sint; mendacii prop-
„ terea impudenter arguere perfrectae
„ est frontis. Verius nos exclamare
„ possumus. O miseram amicorum

„ con-

conditionem! quippe dum tam incolumitati V. M. quam saluti civitatis, immo totius regni, consulere volumus, tam inhumaniter tractamur. Si ab iis, qui barbari audiunt, tam inhonestas accepissimus literas, non miraremur, sed e natione bene morata ac cultissima existisse quempiam, † qui tam (306) procaciter abutatur stilo, non immerito stupore dignum. Mone- mur per V. M. ut excutiamus iugum; cuius, quaesumus, ope omnibus Christianorum conatibus occulto DEI iudicio in fumum abeuntibus? Nobis, nisi perire malimus, praesenti imperio parendum est. Sed verbis ulterius digladiari nolentes denuo V. M. si tamen salutare consilium obstinato praebe- re fas est, amicabiliter monemus, cedat urbe tam debili, ne provocet ad proprium eius exitium potentissimam nationem, quae si ob- fidionem eius inchoaverit, minime in eo, quid agat, a nobis sibi praescribi patietur. Testamur DEVM exitio V. M. non inhiamus, immo liberum honestum et securum passum procuraturi sumus.

„ fin minus, vt ad oblatas ac con-
 „ teintas nunc conditiones tunc re-
 „ cursura erit V.M. dum nec nostrum
 „ erit dare, nec eius accipere, prae-
 „ uidemus. De cetero eidem pro-
 „ speram valetudinem precamur.
 „ Datum in generalibus nostris co-
 „ comitiis. cet. ”

(307) XXVI. Nondum Stephanus Daniel
 (1662) redierat Vienna, dum Simonis Kemenii
 fato functi principis filii Claudiopolim,
 Szamosuiuarinum ac in arcem Betlenianam
 directae literae intercipiuntur. In quibus
 ad praefixum ab ipso diem de rebus com-
 munem, vt asserebat, regni vtilitatem spe-
 ctantibus tractaturi Aranyas Megyesinum
 in Hungariam euocantur status ac proce-
 res regni, quorum quicumque in persona
 interesse non poterunt, vt per literas pro-
 prio sigillo munitas se fistant, admonen-
 tur; illustrissimum ac reuerendissimum do-
 minum Franciscum Szent-György electum
 episcopum Vaciensem ac praepositum Po-
 soniensem consiliarium et legatum suae
 maiestatis affuturum. Cuius quo maior
 scriptis fides in Transilvania adhiberetur,
 paria literarum patris Martini Kaszoni, qui
 de his omnibus † per literas Vienna ip-
 sum

um informarat, transmissa, quarum continentia haec erat :

„ ILLVSTRISIME DOMINE. (308)

„ DEVS V. I. D. eosque, qui
„ DEVM et Christianitatem veneran-
„ tur. spiritu suo soletur ad felicio-
„ raeque traducat tempora ! Trinas
„ post decessum desideratissimi mei
„ domini accepi V. M. literas. E-
„ mori quidem non erat in potesta-
„ te mea situm; qualiter tamen res
„ affecere praesentes V. M. serui
„ testificari possunt. Charissimi mei
„ domini dilectissimae proli, quacun-
„ que in re potero, me fidelissime
„ seruiturum semet assecuret, rogo;
„ nec me ingratum aut inconstantem
„ quisquam deprehendet. Quantum
„ vero negotium praesens spectat,
„ primis V. M. D. literis acceptis, de
„ non educendis sine securitate V. M.
„ quin potius augendis in Transilua-
„ nia praesidiis suae maiestati interces-
„ si simul et obtinui. Certe † non (309)
„ educentur, quin immo augebun-
„ tur. Res Hufztenses non sunt ae-
„ gre ferendae, quicunque Christia-
„ nitati adhaerebunt, damno ibi mi-
„ nime

(310)

„ nime afficientur. Qui vero ad
 „ Turcas descenderunt, de bonis eo-
 „ rum prouidendum est. Sacratissi-
 „ ma imperatoria maiestas V. M.
 „ cum eodem consentientes benigni-
 „ tate prosequitur. Solennem ad
 „ eandem nunc expedit legationem,
 „ illustrissimum nempe dominum
 „ Franciscum Szent-György episco-
 „ pum Vaciensem ea quidem aucto-
 „ ritate, vt recta Aranyas Megyesi-
 „ num eat, ibidemque, aut in alio,
 „ si placuerit, loco, cum V. M.
 „ Christianitatieque adhaerentibus fra-
 „ tribus de eo, quisnam in princi-
 „ pem Transilvaniae eligatur, tra-
 „ ctet; immo electio in praesentia
 „ ipsius effectuetur. Qui vestigiis
 „ inaeestimabili nostro damno defuncti
 „ principis insistere, tractatusque ha-
 „ ctenus conclusos continuare valeat,
 „ eligendus est. Electio in toto ad
 „ arbitrium V. M. reiecta est. Libe-
 „ ram principes eligendi facultatem
 „ sua maiestas regno † eripere non
 „ vult; vt recens eligendus princeps
 „ vestigiis defuncti desideratissimi prin-
 „ cipis in omnibus inhaereat, hoc
 „ vnum requiritur. Homagium fi-
 „ delitatis sua maiestas a principe no-

„ uo

uo asseclisque eius exiget; qua in
re aliisque honestis conditionibus
refragari non congruit, quoniam
postulata suae maiestatis certe sunt
aequissima. Ex legato haec om-
nia manifestius itelligere poterit.
V. quoque M. in bona forma as-
securationem per legatum a sua
maiestate obtineant; requiritur hoc
vnicum, vt princeps eligendus ve-
stigiis defuncti insistat. Legato
suae maiestatis omnia ex assensu
V. M. et sibi adiunctorum facere
demandatum est. Quoscunque ita-
que Megyesinum conuocare pote-
rit, non permittat; qui persona-
liter interesse non poterunt, per
litteras sigillis munitas se fistant:
verbo, animos hominum in ele-
ctione bene disponere nitatur. Ex-
penfa graesenti in negotio non est
curanda. Quem Transiluanorum
adiit tam solennis suae maiestatis (311)
legatio? Hoc est exemplum †
primum. Res exegit, vt praestet
se virum. V. M. obtestor per
DEVM, simili, ac imperatorem
ipsum, honore afficiat legatum
suae maiestatis, eiusque homines.
Litteras haec in paribus communi-
cet

(312)

„ cet cum fratribus, animet et asse-
 „ curet eosdem. Arcein Deuam
 „ manutenere studeamus. Re cum
 „ domino Stephano Petkio com-
 „ municata ad se cum accersat, si-
 „ militer dominos, Dionysium Banfi,
 „ Stephanumque Ebenium. Ex lite-
 „ ris suae maiestatis pleniorē po-
 „ terit habere rerum informationem,
 „ quas, si voluerit per varia paria
 „ euulget in Transsilvania, vno in-
 „ tercepto ne res occultari possit.
 „ Arrestatus cum Turca Apasii nun-
 „ cius ne audientiam a sua maiesta-
 „ te habeat, vnanimiter conclusi-
 „ mus; per comitem tamen a Lob-
 „ covvitz verbotenus aut in scriptis
 „ resolutionem hanc habiturus est:
 „ I. Apasium sua maiestas, tamquam
 „ contra constitutiones regni per
 „ Turcas Transsilvaniae impositum,
 „ principem non agnoscit; II. Quo-
 „ niam, licet metu armorum Tur-
 „ ciorum per nonnullos fuerit ele-
 „ ctus, acceptatio † tamen verius
 „ quam electio dici potest; III. Quia
 „ magnam Transsilvaniae partem
 „ Turcis se daturum promisit, im-
 „ mo annuendo etiam donauit; IIII.
 „ Quia contra maiestatem arma se
 „ motu.

„ moturum, saltem Turca ipsi pa-
„ trocinetur, sponpondit. Monet
„ quocirca eundem sua maiestas, ab
„ incepto desistat, alioquin manult
„ omnium ditionum iacturam facere,
„ quam haec et familia pati; quo-
„ niam breui non Christianum sed
„ Turcam Transilvaniae praefutu-
„ rum acta Apasii testificentur. Sum-
„ ma summarum, in rebus praemis-
„ sis ingenia disponat. Balthasarem
„ Matscadium et Franciscum Ienceium
„ cum legato suae maiestatis expe-
„ diui, quos praemittere per eosque
„ de rebus necessariis V. M. infor-
„ mare poterit. Archiepiscopum
„ Strigoniensem Nadasdium totam-
„ que suae maiestatis aulam simili,
„ ac erga piaae memoriae defunctum
„ principem, amore affici sciat. Ar-
„ chiepiscopus prae ceteris totus est
„ pater V. M. Ego hic Viennae
„ subsistam; praestolor aduentum
„ domini Wolfgangi † Betlenii. In (313)
„ rebus parui momenti proprium ne
„ fatiget hominem; comes a Vallis
„ literas per postas transmittere po-
„ terit. Per Samsondium omnia
„ nunciaui, cui indubitata adhibeatur
„ fides. Somnum excuciat ex ocu-
„ lis

„ lis oportet. De securitate tam pri-
 „ uata quam publica cum legato
 „ concludat. Singulis hebdomadis
 „ de progressu rerum me certificet,
 „ quod scire multum interest. In
 „ electione haec obseruet: Ipse cum
 „ fratribus principem eligat; sua
 „ maiestas confirmatura est. Itaque
 „ ante aduentum legati conuocandi
 „ essent fratres, concludendumque
 „ de eligendo principe; quo super-
 „ ueniente coctus saltem cibus ap-
 „ ponendus esset mensae. Non so-
 „ lum fideles sunt sollicitandi; verum,
 „ qui ad Turcas descuerunt, ii etiam,
 „ vt ad fidelitatem redeant, monendi
 „ sunt. Calamum ingeniumque meum
 „ multa excedunt; faciat secundum
 „ prudentiam suam. De aduentu
 „ legati suae maiestatis praesidiarios
 „ officialesque eorum signanter au-
 „ tem Deuenses certificet. Obtestor
 „ per DEVM V. M., cum legato †
 „ tamquam viro pio et sincero sin-
 „ cere agat, sincere enim esse expe-
 „ ditum a sua maiestate credat. DE-
 „ VS adsit eidem. Viennae XXVIII.
 „ Febr. 1662.

(314)

„ VESTRAE MAGNIFICENTIAE

„ humillimus seruus et sacerdos

„ Martinus Kaszoni. ”

XXVII. Perlectae in comitiis inter-
 ceptae cum paribus literae in spem denuo
 erexere moderni principis aemulos; qui
 tamen vel in statu privato, perillustri ac
 antiquissima magnatum familia ortus, me-
 rito ipsis praeferi poterat. Stephanus
 Petkius, qui principe Kemenio postremum
 in Transilvaniam ingressum moliente non
 satis sanus in arce Husztensi remanserat,
 ut comitiis ab ipso, ut sperabat, Ara-
 nyas Megyefini celebrandis interesset, sol-
 licitatus a Simone Kemenio, sed ille pro-
 uectae iam aetatis nullo intentionem eo-
 rum fundamento niti perspiciens puerilibus
 rebus immisceri erubuit, paucosque post
 dies Transilvaniam † ingressus principi
 Apasio reconciliatur. (1662) (315)

Adfuit ad praefixum dictus suae
 maiestatis legatus Franciscus Szent-György
 diem, honestissimeque a principissa vidua,
 Simone Kemeny, ac tribus adolescentulis
 Transilvanis excipitur; nec per literas
 praeter eos, qui Betleniana ac Szamosui-
 uarense arcibus se incluserant, quemquam
 Transilvanorum praesentem cernit: quod
 a praemissis patris Martini Kaszoni, qui
 vniuersos regni status ac proceres in alio
 principe eligendo consensuros sponponderat,
 longe diuersum erat. Destitutus iis, qui-
 Pars II. I buscum

buscum de electione alterius principis tractandum erat, occulto prius, ob idque ignoto, cum Simone Kemenio colloquio habito Husztinum ad comites Franciscum (a) et Ladislaum Redei se confert. Ibi vir facundus de propenso erga Transsilvaniam signanter autem praefatos comites suae
 (316) maiestatis animo multa praefatus † tandem eius quasi nomine alterutri eorum principatum Transsilvaniae, nullis tamen credentialibus exhibitis literis, offert; qui pro verbis honestissima dantes verba non indonatum dimisere. Vnde Szacmarinum regressus complures illic moratur septimanas.

Iterata iterum incipiente vere ad principem Apasium ac regni status de fortali-
 tiis suae maiestatis praesidiis munitis obsidendis expugnandisque ab Ali bassa superuenere mandata; in quibus, nisi dicto audientes esse, manifestam cum sacratissima imperatoria maiestate collusionem se deprehendere scribit. Terruere haec principem ac regnicolas longioremque dilationem exitiosam rati vna cum Cutsuc Memhet

(a) Felix beatusque in privato vixit statu vsque ad annum 1668. quo fato functus est; dignus, qui principatui vsque ad extremum praefuisset.

het bassa Szamosuiuarinum versus adeo lentissimo ducunt exercitum, eumque tormentis minime instructum, passu, vt duodecim milliaria viginti conficerent † diebus, resolutionem interea benignam suae maiestatis per Stephanum Daniel superuenturam magna spe praestolantes; illucque tandem appellentes quadrante ab arce Szamosuiuar milliari iuxta pagum Micola dictum locauere castra, quo post diuturnam expectationem dictus Stephanus Daniel hanc suae maiestatis reportauit scriptotenus resolutionem :

„ SACRATISSIMAE CAESAREAE
 „ REGIAEQ. MAIESTATIS, DOMINI,
 „ DOMINI NOSTRI CLEMENTISSIMI NOMINE EGREGIO
 „ STEPHANO DANIEL
 „ PRAESENTIBVS SIGNIFICAN-
 „ DVM, praelibatam suam maiestatem singula per ipsum proposita
 „ clementer intellexisse, nil itaque
 „ magis in votis habuisse, quam vt
 „ Transilvaniae ac in ea Christianitati in perturbato hoc et afflicto
 „ rerum statu quam optime consuleretur ac subueniretur, quemadmodum
 „ in futurum etiam eam daturamesse operam, vt pro paterno

(318)

„ suo, quo in dictam Transilua-
 „ niam, et in ea Christianitatem,
 „ sincero fertur, zelo et affectu con-
 „ seruationi eiusdem, quo in pristi-
 „ no statu viuere priuilegiis et im-
 „ munitatibus suis inperturbate frui
 „ possit, omnibus opportunioribus
 „ mediis, vbicunque necessitas postu-
 „ lauerit, clementer prospicere va-
 „ leat. Quantum porro ad fortalitia
 „ in praememorata Transiluania
 „ praesidiis Germanicis munita atti-
 „ net; siquidem non minus eorum-
 „ dem, quam vniuersae Christianita-
 „ tis conseruationi tantum momenti
 „ intersit, suam maiestatem eadem
 „ per hoc sibi minime vindicare,
 „ quin praemissum duntaxat in fi-
 „ nem securitatis conseruare cessan-
 „ tibusque periculis inde dicta sua
 „ praesidia educi facere velle. De
 „ reliquo eidem Stephano Daniel
 „ saepesata sua maiestate gratia et
 „ benignitate sua C. R. Q. clemen-
 „ ter propensa manente. PER SA-
 „ CRATISSIMAM CAESAREAM
 „ REGIAMQVE MAIESTATEM.
 „ Viennae die XV. mensis Aprilis,
 „ 1662.

„ Steph. Orban. ”
 Quae

Quae suae maiestatis resolutio conditi-
tionalis quamvis valdeque circumscriptiva
videretur; nihilominus iterata legatione ex-
positis in rei veritate regni difficultatibus,
vberiore status regni suae maiestatis be-
nignitatem obtenturos se rati, acquievere.

(319)

Cutsuc bassa tormentorum interea
non sine minis vrget aduectionem; quo
iubente ne nihil fecisse status viderentur
post trium septimanarum moram duo
Görgenyino aduexere tormenta. Obsidio-
nem praeterea contra arcem Szamosuiua-
rensem, quae centum triginta septem,
non amplius, Germanorum, paucorum-
que Hungarorum peditum praesidio erat
munita, molientem, munitissimam instru-
ctissimamque asserendo arcem, eludere, vt
Claudiopolim potius in quo firmitus erat
praesidium, obsideret, suadentes. Qui
persuasus nec formali obsidione nec repen-
tino cum vniuersis copiis insultu in ea
tentato, velitatione etiam † erumpentibus
ad abigenda pecora ex arce praesidariis
Turcisque recuperare volentibus, vnica
saltem instituta cum principe Apasio Clau-
diopolim versus motis illinc castris qua-
tuor diebus confecto tam breui itinere in-
ter Claudiopolim oppidumque Szamosfal-
ua locat castra. Quo paucos post dies li-
I 3 teras

(320)

teras ad regni status principemque Apasium Ali bassa mittit. " Vt sufficienti tormentorum apparatu Claudiopolim oppugnent simul et expugnent, imperat; alioquin semet cum vniuersis ingressurum copiis expugnataque dicta vrbe nunquam Hungaris redditurum " iurat. Nec Cutfuc Memhet bassa inhonestis, tamquam barbarus, inter eosque bestia verius quam homo, verbis rem vrgerere desinit. Adducta quocirca Fagarasino tria maiora duoque minora tormenta cum apparatu mediocri. Quae prae manibus habens dictus barbarus, obsidendarum prorsus ignarus † urbium, alieni autem consilii temerarius contemtor Claudiopoleos instituit obsidionem.

Locatis in specificato loco castris, Valachis vero inter oppidum Fenes ac ciuitatem ab occasu solis residere iussis, ipse cum nonnullis suorum prius circumspiciens urbem, iuxta hortum, vbi plerique sepeliri consueverunt, a meridie situm erecto aggere duobusque collocatis tormentis non murum sed aedificia domorum nullo cum praesidii damno quatere incipit; quarto rursus die e regione propugnaculi factorum dicti, quo firmitus ciuitas non habet, altero erecto aggere tormentisque reli-

reliquis illuc collocatis murum dicto propugnaculo coniunctum quatit, plures tamen vndeque in ciuitatem, quam contra murum faciens explosiones, quippe qui principis Apasii tormentorum magistris reiectis, suisque eius artis prorsus ignaris substitutis custodiaque tormentorum ianizaris commissa, solo tormentorum boatu † (322) Claudiopolim se obtenturum crederet. Quibus tormenta sine artificio implentibus, simul et explodentibus, totam plerumque ciuitatem globi praeteruolabant; tormenta quoque plus iusto onerata rumpi inutiliaque reddi necesse erat. Deliramenta haec praesidio simul et Hungaris merito videbantur; verum ad requirendam denuo per literas ac legatum suam maiestatem tempus hac occasione ipsis subministrare laetabantur. Commendans interea Claudiopolitani David a Redano nullas, vbi murus quatiebatur extrinsecus facit munitiones, sed tamquam occupato aut confestim occupando muro transuersas in vrbe fossas aliaque in extremitatibus rerum a recentioribus excogitata erigit.

XXVIII. Memorabilis praeterea sub (1662) eadem obsidione contigit casus. A Christianismo ad suam haeresim quam † plurimos pellecturus Cutsuc Memhet bassa (323)

producto vexillo, quicumque Christianorum sub auspiciis suis potentissimo imperatori militare voluerit, quinque singulis mensibus praeter gratuitum commeatum iis imperiales se persolutorum promittit. Inuentique intra paucos dies transfugae triginta octo, qui magna a Turcis cum solennitate orco initiati, ex ipsismet praeposito eorum capitaneo, infra aggerem, ubi tormenta locata erant in fossa quadam recens versus urbem promota locati, Ignari horum praesidarii, diuino procul dubio impulsu zelo eruptionem contra tormenta moliantur. Quibus proposito suo potiri studentibus praedictam transfugarum cohortem praetergredi necesse erat; eosque tamquam in alta pace sopitos nacti, capitaneo cum viginti septem sociis transfugis occiso, vexilloque ipsorum rapto, felicissime facillimeque, antequam † subueniri posset, in urbem rediere. Iusta et praepropera ultio diuina. Nullus praeter transfugas eo die caesus.

Exhilarati incruenta victoria praesidarii alteram paucos post dies maiori cum apparatu tentant eruptionem, clauisque ferreis, quibus tormentorum foramina obstrui possint, singillatim equitibus distributis, plus iusto poti; tormenta versus audacissi-

dacissime prorumpunt; sed infeliciori exitu. Intensissimae enim a Cussuc Memhet bassa dispositae erant excubiae, ipse, toto exercitu equos frenatos habere iussu, cum primoribus suorum Baccho libabat; perlato itaque ad eum eruptionis rumore primus ipse equum insiliens adeo vehementi in excurrentes prouectus est impetu, ut capitaneo cum nonnullis caeso dissipataque tota Germanorum cohorte mixti cum iis Turcae gladiis rem gererent. Fuga itaque versus urbem, ubi extra portulam musquetarii † (325) pedites in subsidium locati erant, sibi consulere, explosisque dicti pedites sclopetis nitebantur equitatum eripere periculo; sed Turcae iis mixti contempta sclopetorum procella acerrime insistentes eos quoque in fugam compulere; quibus nisi propinquitas urbis saluti fuisset, de omnibus actum erat.

Sequenti die commendans urbis sepulturam cadauerum, signanter officialis demortui, qui illustri erat ortus familia per literas a principe Apasio petit. A quo tamquam in re Christiano non deneganda facile fuisset assensum; verum Cussuc bassa, per quem res erat gesta, minime vel in re exili sibi praescribi permittens, renuit, commendantique, ut se

15 virum

virum praestet, armisque suorum recuperet cadauera, nunciat. Inspectanteque, sed prodire non auso, praesidio cadauera in castra transportata ante tentorium proprium relinqui iubet, vbi triduo iacere insepulta, foetefcentiaque ex permissione
 (326) † ipsius per Hungaros humata.

Phrenetizante verius quam obsidionem continuante per complures septimanas Cutsuc Memhet bassa, dum satis magnam pulueris copiam imprudenter ablingnuisset, principe inopiam eius praetendente nec amplius administrare volente, tormenta insuper plus iusto per suos artis eius ignaros onerata vitium fecissent, ex praedictis aggeribus in castra reductis iis nouum denuo a septentrionali vrbis parte erigit aggerem, exilibusque duobus tormentis, quae non magnam requirebant pulueris copiam, illuc translatis contra molendinum ac portam explosiones faciendo plus, quam in tota haecenus praestiterat obsidione, peperit obsessis negotii.

Dionysius Banfi, quem ex fuga in arcem Betlenianam se recepisse adiunctisque nonnullis aduersatum haecenus principi Apasio scripsimus, iteratas ineunte vere
 (327) nonnullis cognatorum † suorum, qui in castris

castris erant, scribens literas, "si dictum principi-
,, pem coram alloquendi sibi facultas da-
,, retur, donataque per principem Keme-
,, nium ipsi bona possidere liceat, non a-
,, lienum a concordia animum suum ape-
,, rit." Eo princeps Apasius mitis ac
pacis amans intellecto facile annuit. Qui
ingressus castra prolixis, ut erat facundus,
quam sincero erga dictum principem du-
catur affectu verbis exaggerat; in mensa
tandem principis incallescens. mero eos,
qui iussu dicti principis ipsius literas, quas
iis, qui contrariam sequuti erant factio-
nem, scriptitauerat, intercepte, immode-
stis afficit conuitiis, pluraque prolocutus,
cum nonnullis proceribus, qui principi A-
pasio se uiebant, in eodem se nunquam
victurum regno iurat. Vnde superiorem,
immo ne parem quidem eum in Trans-
silvania velle pati manifeste aperuit, quam-
uis nec aetate nec opibus nec rerum ge-
starum claritudine plerisque praeferendus
† esset. Patienter tamen haec omnia au- (328)
dita a principe Apasio, incolumemque in
arcem Betlenianam, unde exierat, remit-
tit, qui per complures septimanas illinc
Simoni Kemenio missitans literas, rebus
non pro voto fluentibus tandem ipsemet
ad eum Aranyas Megyesinum, ubi apud
nouercam residebat, proficiscitur.

Inter-

Interea illustrissimus dominus Franciscus Szent-György episcopus Vaciensis post longam, quam Szacmarini transegerat, moram literas ad principem Apasium mittens calamitates Transsilvaniae, propriae suae patriae, deflet; ipsius ac Cutsuc bassae salui passus literis ad eum prius missis, Transsilvaniam se ingressurum offert. Quem in rebus ad communem pacem pertinentibus aliquid magni momenti moliri imaginans dictus princeps Apasius optatas salui passus literas mittit; verum dum nonnullas in iis difficultates praetenderet, non sincere † rem ab eo agi suspicio orta. Quod iussu aut nomine sacrae imperatoriae maiestatis quidquam tractaturus esset nullam faciebat mentionem; tamquam priuata persona ad rem tanti momenti, quae controuertebatur, definendam vix idoneus iudicatus; nil itaque ipsi rescriptum.

(1662)

XXVIII. Aliae sub eadem obsidione Claudiopolitana tam ad principem quam status regni ab Ali bassa mittuntur literae, in quibus, " quod haecenus dictam urbem
 „ non expugnauerint, negligentiae simul
 „ et contumaciae eos arguit: nisi ad
 „ certum siue pactis siue armis eam recipiant diem, ingressurum occupaturum.
 „ que;

„ que ; si vero absque ipsius ingressu sine
 „ auxiliaribus Turcarum copiis expugnari
 „ siue deditioe capi possit, Transsilua-
 „ nis minime aduenturum per omnipoten-
 „ tem DEVM iurat. ” Comitia quocir-
 ca statibus regni † de re tanti momenti (330)
 deliberaturis in iisdem castris celebranda
 indicuntur, vbi sacratissimam imperatoriam
 maiestatem, rebus genuine expositis de e-
 ducendo praesidio Claudiopolitano literis
 humillime per generosum Petrum Fekete
 ablegatum requirendam decreuere, quarum
 continentia haec erat :

„ SACRATISSIMA IMPERATO-
 „ RIA MAIESTAS, DOMINE
 „ NOBIS CLEMENTISSIME BE-
 „ NIGNISSIME. Testata toties er-
 „ ga nos afflictissimos V. M. pater-
 „ na benignitas erigit immeritos, vt
 „ humillimis hisce nostris supplica-
 „ tionibus thronum eiusdem demi-
 „ sissime adire, luctuosumque no-
 „ strum statum aperire non vere-
 „ mur. Quanta anno proxime prae-
 „ terito, dum V. S. M. pietissi-
 „ mos conatus occulto, peccatis no-
 „ stris ita promerentibus, DEI iudi-
 „ cio nonnullae difficultates irritos
 „ reddiderunt, sustinuimus a poten-
 „ tissima

(331)

„ tiffima natione mala, fatemur,
„ excedit calamum nostrum. Hoc
„ vnicum notificare fufficiat; † centum
„ ad minimum hominum millia nos
„ amiffiffe potioremq; totius regni
„ partem in fauillas effe redactam
„ testamur bona fide. Tot malo-
„ rum pauci fuperftites coacti fumus
„ ineuitabili nosmet fubmittere iugo.
„ Sed vtinam hic fuiffet malorum
„ finis! Necdum vltio diuina affli-
„ ctionibus noftris finem imponit;
„ ante proxime praeteritos enim
„ menses extraordinario viciffitudi-
„ num humanarum exemplo profligato cum exercitu illuftriffimo
„ principe domino Ioanne Kemenio
„ caefoque confeflim imperatum no-
„ bis, vt victori potentiffimae natio-
„ nis exercitui nosmet adiungentes
„ victoriam profequamur, fortalitia-
„ que Transiluanica V. M. praefi-
„ diis munita pactis vel armis recu-
„ perare non differamus. Hic,
„ quantum alieno fubiectis licuit iu-
„ go, A. V. M. paternam erga nos
„ affectionem prae oculis habentes,
„ eamque, vt par eft congrua cum
„ fubmiffione venerantes, ne per
„ nos, quamuis inuitos, offendere-
„ tur.

„ tur, praecauere studuimus, eoque
„ sine internuncium generosum † (332)
„ Stephanum Daniel ad eandem cum
„ humillimis literis ac precibus no-
„ stris expediueramus. Quo opinione
„ diutius reditum differente, non
„ possumus non fateri, potentissiam
„ nationem nobis etiam adiunctis ci-
„ uitatem Claudiopolim praesidio
„ V. M. munitam obsedisse, ictibus-
„ que tormentorum petiisse, quod
„ non facere non erat in nostra po-
„ testate, vires nostras exercitu eius
„ longe exsuperante numerosissimo
„ praeterea Ali bassae exercitu in
„ confiniis existente. Superueniente
„ tandem cum clementissima V. M.
„ resolutione internuncio nostro, ce-
„ leri cursu legatum ad Ali bassam
„ Temesuarinum expediuimus, oran-
„ tes, bassam cum exercitu nobis
„ adiunctum educeret, placidisque
„ mediis rem totam componere in
„ fulgida Ottomanorum porta nite-
„ retur. A quo hanc cathegoricam
„ hodie accepimus resolutionem:
„ Quamdiu fortalitia praesidiis V.M.
„ non euacuabuntur, exercitum mi-
„ nime educet. Immo vt de globu-
„ lis ac puluere pyrio, quibus forta-
„ litia

„ litia

(333)

litia illa expugnari † possint, ab-
unde prospiciamus seuerè iubet;
assècurat insuper, quodsi euacuatis
praesidiis occupationem fortaliti-
orum istorum metuamus, literas iu-
ramentales, qualescunque desidera-
uerimus, dare paratum se esse,
Ottomanicam nationem nunquam
illa occupaturam, dummodo dedi-
tio eorum absque Ali bassae ex-
ercitusque cum eo nunc iuxta Te-
mesuarinum haerentis ingressu fiat;
se propediem Varadinum versùs
moturum neque impedire velle,
quin interea pactis vel armis for-
talitia recuperemus; sin protraha-
tur negotium, se Varadino recta
hac vna cum illo belli apparatu,
quo Varadinum expugnat, mo-
turum, iurareque per DEVM et
caput potentissimi sui imperatoris,
quaecunque fortalitia ipse expu-
gnauerit, nostri iuris amplius non
futura. Haec autem omnia ne
pro fictis habeantur; ita DEVM
nobis propitium optamus, sicut in
veritate rem totam sincere V. M.
transcribimus. Ciuitatem porro
Claudiopolitanam adeo natura es-
se inualidam, vt quauis longo
tempo.

„ temporis interuallo, nullo labore
„ congrue fortificari possit, † qui (334)
„ eam viderunt, ingenue possunt te-
„ stari; vnde non abs re persuasis-
„ simum nobis est eam ne triduo
„ quidem tanti exercitus oppugnatio-
„ nem sustinere posse. Quae si per-
„ eat, omnes nos periisse, Transil-
„ uaniamque simul et semel occu-
„ pandam pro certissimo habendum
„ est. In tantis itaque rerum angu-
„ stiis constituti ad pedes V. M.
„ prouoluti suppliciter oramus, ob-
„ testamurque per misericordiam
„ CHRISTI, maturet, ante ingres-
„ sum Ali bassae praesidiis euacuatis,
„ ex hoc extremo nos eripere peri-
„ culo. Longos tractatus tot suc-
„ cessibus elatae nationis spiritus affli-
„ ctissimusque noster status non pa-
„ tiuntur; in vnica V. M. matura
„ benignaque resolutione, post DEVM,
„ vita et salus nostra pendet, quam
„ summa cum fiducia sperantes,
„ cum propriae desint seruiendi vi-
„ res, DEVM pro incolumi ac lon-
„ gaeua AVGVSTISSIMAE VE-
„ STRAE MAIESTATIS vita sup-
„ pliciter oramus. Data, cet. ”

(335) Missae ad vniuersos Hungariae regni
status ac palatinum quoque, vt pro ipsis
coram sua maiestate intercederent, † per
eundem literae. Qui tandem reuersus
hanc suae maiestatis refert resolutionem:

„ SACRATISSIMAE CAESAREAE
„ REGIAEQ. MAIESTATIS, DO-
„ MINI DOMINI NOSTRI CLE-
„ MENTISSIMI NOMINE, GE-
„ NEROSO PETRO FEKETE
„ PRAESENTIBVS SIGNIFICAN-
„ DVM, praelibatam suam maiesta-
„ tem literas principalium suorum
„ accepisse, omniaque et singula in
„ eisdem proposita clementer intel-
„ lexisse, nil itaque hactenus magis
„ in votis habuisse, quam vt Trans-
„ silvaniae eiusdemque auitarum li-
„ bertatum assertioni ac tuitioni re-
„ gnorumque et ditionum suarum
„ atque adeo totius Christianitatis se-
„ curitati et conseruationi quam opti-
„ me prospiceretur; neque alia in-
„ tentione praesidia sua in fortalitia
„ ibidem habita intromisisse, quam,
„ vt cessantibus periculis, restituta-
„ que tranquillitate ac libertate Trans-
„ siluanorum in pristinum statum re-
„ ducta, eadem inde educerentur,
„ neue

„ neue a Turcis quemadmodum ha-
 „ ctenus Varadinum et alia cum sum-
 „ mo totius Christianitatis periculo
 „ † ac detrimento occuparentur et (336)
 „ detinerentur. In cuius quidem exi-
 „ mii suae maiestatis affectus et ani-
 „ mi in conseruationem eorundem
 „ intenti argumentum annuentiam
 „ quoque a porta Ottomanica habe-
 „ re , vt generalis tractatus et
 „ commissio per certos commissarios
 „ vtrinque cum sufficientibus pleni-
 „ potentiis mittendos ac destinandos
 „ instituantur. Interea vero ab ar-
 „ mis et hostilitatibus vtrinque cesse-
 „ tur et abstineatur. Quare praesto-
 „ landum omnino sua maiestas iu-
 „ dicaret ab euentu dictae ac insti-
 „ tutae cum praememorata porta
 „ commissionis ac generalis tractatus
 „ neque particulares aliquos seorsum
 „ cum bassa Ieneiensi instituendos,
 „ cum non constet ipsum a praedi-
 „ cta porta delegationem eiusmodi
 „ habere. Et in tali casu suam quo-
 „ que maiestatem ex parte hac cer-
 „ tos suos commissarios requisitis in-
 „ structos mittendos fore decreuis-
 „ se. Velint igitur ipsi etiam cona-
 „ tum suum eo dirigere, vt in tra-

(337)

„ ſtatu illo generali de toties dictis
 „ fortalitiis agatur, neque medio
 „ tempore eadem oppugnentur aut
 „ impetantur. De reliquo † eadem
 „ ſua maiestate ipſi Petro Fekete
 „ gratia et benignitate ſua C. et R.
 „ clementer propenſa manente.
 „ PER SACRATISSIMAM CAE-
 „ SAREAM REGIAMQVE MAIE-
 „ STATEM, Poſonii X Iunii 1662.

„ Stephanus Orban. ”

(1662)

XXX. Inhumanis interim quoslibet,
 limmo ipſum principem Apafium tractabat
 Cuſſuc Memhet baſſa verbis; ruſticis prae-
 terea ingentem extorquebat per ſuos com-
 meatum, cuius dimidium alendis ſuis ſuffe-
 ciſſet; nec his contentus (erat,) torque-
 bantur, ſpoliabantur omnibuſque exueban-
 tur plerique bonis. Fatigauere haec lon-
 gam principis Apafii patientiam; miſſo
 itaque ad Ottomanicam portam expoſtula-
 tum magnate quodam Ioanne Datzō, ſub
 poena mortis, vt ſe contineat Cuſſuc baſ-
 ſae iniunctum. Sub iisdem comitiis de
 relaxatione ſummae regno impoſitae, an-
 nuo tributo nuper aucto ad antiquum †
 reducendo modum, diſtinguendiſque Trans-
 ſilvaniae limitibus tractaturus Gabriel Hal-
 ler

(338)

ler Temesuarinum ad Ali bassam, cui haec omnia a porta Ottomanica commissa erant, expeditur a statibus.

Nec episcopus Vaciensis toties a principe Apasio neglectus propositum suum negligit: nullam enim quamvis ad nuperas suas literas accepisset resolutionem, alteras tamen eidem denuo mittit tenoris huiusmodi:

„ ILLVSTRISIME PRINCEPS,
 „ DOMINE OBSERVANDISIME.
 „ Nullam quamvis ad iteratas a V.
 „ C. incognita quidem mihi caussa
 „ acceperim resolutionem; ex aula
 „ tamen suae Maiestatis certa quae-
 „ dam allata necessarioque C. V. si-
 „ gnificanda vrgent antequam reuer-
 „ tar, Transiluaniam ingredi. Ean-
 „ dem quocirca summa cum con-
 „ fidentia rogo, suo ac Cutsuc bas-
 „ sae nomine literas salui passus † (339)
 „ comitiuamque sufficientem trans-
 „ mittere dignetur, sciatque cum scitu
 „ suae maiestatis V. C. me velle ad-
 „ ire. Crastino die, DEO fauente
 „ Köuarinum versus memet motu-
 „ rus sum; illic, necessarium est,
 „ comitiua sit praesens, moram re-
 „ bus

„ bus non patientibus. Spero DEO
 „ propitio publicae paci consultum
 „ fore. Eandem interea diuinae pro-
 „ tectioni commendat et manet.

„ Datae Szacmarini cet.

„ paratissimus servitor,

„ Franciscus Szent - György ,
 „ electus Episcopus Vacien-
 „ sis et praepositus Poso-
 „ nienfis. ”

Acceptis princeps Apafius literis,
 quoniam in iis cum scitu sacratissimae im-
 peratoriae maiestatis de communique pace
 se tractaturum ingredi velle scripserat,
 misit, vt optabat, tam suas quam Cutsuc
 Memhet bassae literas salui passus Scribit
 praeterea princeps eidem, vt suae maiesta-
 tis satisfieri possit existimationi, vtrum le-
 gatus eius ad principem veniat, informare
 (340) † ne grauetur, qui principi Apafio re-
 scripsit his verbis :

„ CELSISSIME PRINCEPS, DO-
 „ MINE OBSERVANDISSIME.
 „ Rem Christiana pietate dignam
 „ V. C. praestitit literas salui passus
 „ re-

„ requisitionem meam transmittendo.
 „ Intelligo V. C. scire velle, vtrum
 „ legatus sacratissimae imperatoriae
 „ maiestatis eam; quod ex praece-
 „ dentibus meis literis intelligere po-
 „ tuit me cum scitu suae maiestatis
 „ V. C. aditurum, cum ab aula
 „ dictae maiestatis noua quaedam ne-
 „ cessario V. C. significanda accepe-
 „ rim. Magnam in DEO spem ha-
 „ beo publicae consultum fore quie-
 „ ti, saltem comitiua quanto citius
 „ expediatur, ne res tanti momenti
 „ per inutilem hanc moram perditum
 „ eat. De cetero DEVS V. C.
 „ conseruet. Cuius manet

„ Ex Köuar die - - Maii. cet.

(341)

„ paratissimus seruator,

„ Franciscus Szent - György,
 „ electus episcopus Va-
 „ censis.

Ad eum itaque comitandum Geor-
 gius Szürtei officialis cum ala equitum
 Köuarinum vsque missus, cui vt recta in
 castra deduceret, nec eum Szamosuiuari-
 num diuertere sineret, iniunctum. Verum

contemptis eius monitis, qui virtute literarum salui passus non aliorum, sed per quos datae erant, ad illos eundem esse assereret, recta Szamosuiuarinum versus profectus, euocatis illinc commendante ac Stephano Ebenio occulta cum iis iniiit colloquia, impetratisque a Stephano Ebenio equis, illis vectus ad principem Apasium castra penes Claudiopolim, vt praemissum, habentem proficiscitur, a quo certis in occursum eius Hungarorum missis cohortibus honorifice exceptus in tentorium erectum deducitur. Reliquum Diei quieti datum; sequenti, nomine principe salutatus, ne † itineris sui causam aperire grauaretur, rogatur; ipsius vero arbitrio, qua principem die coram alloqui vellet, permissum. Quatuor consilarii, per quos propositum suum principi aperire possit, vt ad se mittantur, optat. Comes itaque Ladislaus Redei, Ioannes Betlenius, Sigismundus Banfi ac Franciscus Keresztefi consilarii a principe missi. In quorum praesentia homo eloquentissimus, "quan-
" toper Transilvaniae, patriae suae
" charissimae calamitatibus compatiatur,
" prolixis recenset verbis, nec se ipso
" quemquam eius amantiorem gloriatur,
" cum scitu itaque suae maiestatis ad se-
" dandos regni tumultus educendaque e
" , forta-

„ fortalitiis Transiluanicis praesidia Ger-
 „ manica se venisse refert. Verum, nisi
 „ commendantem Claudiopopolitanum ipsi-
 „ met alloqui liceat, irritum fore labo-
 „ rem, nec secretum domini sui, etiamsi
 „ praesentissima immineret mors, se char-
 „ tae commissurum ” dicit. † Non medio- (343)
 crem dictis consiliariis, quod secretum
 cum commendante Claudiopolitano collo-
 quium tantopere vrgeret, ne aliquid di-
 uersi moliretur, suspicionem iniecit; ve-
 rum optatam offerenti pacem maxime
 vero viro spirituali, quem a furo alienum
 esse oportebat, non poterant non credere.
 Cuncta itaque ab eo prolata principi A-
 pasio referunt. Vt sequenti die ante por-
 tam Claudiopopolitanam cum dicto com-
 mendante coram loquatur, tam a princi-
 pe quam Cutsuc bassa permissum. Se-
 quenti itaque die tubicine principis prae-
 eunte carpento vectus urbem versus se
 mouet, occclusamque metu hostili portam
 carpento ingredi non valens, principe ac
 Cutsuc Memhet bassa insciis, pedes urbem
 ingreditur, tres immo plures cum com-
 mendante horas in secreto de rebus ipsis
 solis notis tractat, consensuque curru
 regressus in castra. Explosiones longe fre-
 quentiores, † quam hactenus vnquam fa- (344)
 ctum, ex urbe subsequutae. Circa vespe-

ram eius diei equos ac aurigas a Stephano Ebenio rogatos proprio seruo, (quidnam eius commiserit fidei, ipse nouit) adiuncto insciis omnibus Szamosuiuarinum episcopus Vacienſis remittit; sed excubiis rem subolsacientibus reuocatus seruus, aurigae ac equi dimissi.

Cutsuc Memhet bassa quoque officio humanitatis, si illius quoquo modo particeps dici potest, satisfacere volens Olai begum Gyulaiensem hominem vaſtrum linguaeque Hungaricae peritissimum ad salutandum dictum episcopum mittit. Per quem „ ignorantiam horae ingressus ip-
 „ ſius, qua praepeditus, tamquam sacra-
 „ ſimae imperatoriae maiestatis congrue-
 „ bat legatum, obuiis Turcarum cohorti-
 „ bus solenniter excipere nequiuisset, ex-
 „ cusat; cum publicae insudantem paci
 „ qualiter colere deceat, nec ipse sit igna-
 (345) „ rus. Eum itaque † tamquam amicum
 „ suum, vt consensu sequenti die pha-
 „ lerato, quem ipse missurus est, equo
 „ se adire, de modalitatibusque pacis tra-
 „ ctare ne grauetur, ” rogat.

(1662) XXXI. At ille ” a sua maiestate ip-
 „ ſius quidquam commissum fidei negat;
 „ nec educendorum e fortalitiis Transsil-
 „ uani-

„ uanicis praesidiorum potestatem habere,
„ verum ad perspiciendas res Transilua-
„ nicas, ut de iis suam maiestatem in ve-
„ ritate informet, se ingressurum ” refert.
Cum stupore audit Olai begus verbis per
quatuor consiliarios principi nunciatis con-
traria dicentem; quorum ut memor pro-
missis suis satisfaciat, paceque inter duos
potentissimos, ut ipse ait, imperatores re-
nouata e fortalitiis praesidia educat, hor-
tatur. Verum ille, quidquid specificati
quatuor consiliarii ipsius nomine dixerant,
se dixisse vel facturum apertius negat. † (346)
Discedit turbatus e tentorio ipsius Olai
begus, ac principi Apasio primum, mox
Cutluc Memhet bassae episcopum Vacien-
sem omnia verba reuocasse significat.
Quo dictus princeps ac Transilvani audi-
to e magna pacis spe tristes excidere;
Cutluc Memhet bassa autem, natura im-
patientissimus ac omnis expers humanita-
tis, vehementer excandescit, ianizaris ten-
torio eius circumdato, ” legati auctorita-
„ te destitutus cur expiscatum technas-
„ que moliturus, interrupta domestica
„ quiete Transilvaniam ingredi praesum-
„ serit? ” quaerens. ” Nisi itaque promi-
„ sis satisfecerit, castris non egressurum ”
iurat.

Vaciensem Episcopum, quidquid libuerit, sub nomine suae maiestatis licere sibi hactenus credentem non mediocris his auditis incescit timor. „ Regni itaque „ Transilvaniae status, qui ibidem in ca- „ stris congregati erant, vt sacratissimae (347) „ imperatoriae maiestatis, † ex cuius sci- „ tu ipse Transilvaniam ingressus, no- „ men prae oculis habentes, liberum a „ Cutsuc Memhet bassa, a quo iuramen- „ tales missae fuere ei literae, sibi obti- „ neant passum, ” rogat. Apud quos dictum episcopum, etiamsi legatus esset, deflectendo Szamosuiuarinum, quo diuertendi licentia literis iuramentalibus minime erat inserta, expediendo clam ad Stephanum Ebenium seruum suum, principe Apasio ac Cutsuc Memhet bassa insciis in ciuitatem ingressu, reuocando praeterea prolata in praesentia quatuor consiliariorum verba, ipsummet sibi exitium peperisse quamuis constaret: falli tamen per eum, quam sacratissimam imperatoriam maiestatem offendere maluere. Singulosque e tribus nationibus ad Cutsuc Memhet bassam mittentes legatos, vt liber dimitteretur, enixe rogauere; sed ille, „ pro deprehenso in re tam manifesta „ intercedentes non imprudenter, verum (348) „ ex collusione, malitiose facere, † ob- „ sequio

„ sequio Ottomanicae portae, vt par erat,
„ non satisfaciētibz nunquam se assensu-
„ rum; quin potius per celeres tabellarios
„ haec omnia Ali bassae significaturum
„ eiusque dispositioni rem totam subiectu-
„ rum respondet; regnum Transilvaniae
„ potentissimi imperatoris haereditarium,
„ seque, donec fortalitia Germanicis prae-
„ fidiis enacubuntur, cum plenaria aucto-
„ ritate defensionī eius praepositum nemi-
„ ni in negotiis regni velle subiacere sub-
„ nectens: seueris praeterea verbis, cur
„ dictus episcopus potentissimum impera-
„ rem fallere praesumsisset, exemplum-
„ que in ipso, ne talia alii attentent,
„ facturum se ” dicit. Displicuere haec
episcopo, multisque per complures dies
vicibus, si ipsi Szacmarinum regredi per-
mitteretur, certo certius pacem se inter-
cedente coalituram asserenti eadem a Cu-
tsuc Memhet bassa resolutio data. Pollici-
tationibus itaque se posse elabi non am-
plius sperans dictus episcopus, † arrestatio-
nem suam, extreme periclitantis Trans-
silvaniae statum per literas, quae celeri
cursu per principem Apasum fuere trans-
missae, sacratissimae imperatoriae maiesta-
ti totique eiusdem aulae non sine lacrimis
aperit; vt eductis praefidiis publicae con-
sulatur paci, per viscera Christi obtestans.

Quae

(349)

Quae antequam obfignarentur, Cutsuc Memhet bassa praesente vt perlegantur, ab eodem imperatum. Generali praeterea Francisco Schneidau, qui iuxta Riulinum (Nagybanya) cum certis erat armatorum millibus, vt ibidem subsistat, nec vltius versus Transiluaniam moueat gradum, literas interim ad sacratissimam imperatoriam maiestatem scriptas promoueat, scribit.

Nil interea horum, quid episcopus Vaciensis ageret, quibusque negotiis occuparetur, cognitum in aula suae maiestatis; literae quocirca ab eadem ad illum mittuntur in haec verba:

(350)
(1662)

XXXII. „ LEOPOLDVS DIVINA
„ FAVENTE CLEMENTIA ELE-
„ CTVS ROMANORVM IMPE-
„ RATOR, SEMPER AVGVSTVS.

„ REVERENDE FIDELIS
„ DILECTE.

„ Intellexerit fidelitas tua ex nostris
„ die XV. et XX. Maii nos beni-
„ gne resoluisse, quodsi Claudiopo-
„ lis, quae arctissima obsidione pre-
mi

„ mi nunciabatur, non amplius ma-
„ nuteneri neque etiam succurri pos-
„ sit, tunc praesidium impositum
„ educendum esse, ea conditione
„ quando Apasius assecuratus fuerit,
„ quod Turcae nihil vltius sint prae-
„ tensuri, sed omnia in pristinum et
„ antiquum statum reposituri; cum
„ nullatenus sit nostra intentio,
„ vt praesidium Germanicum Clau-
„ diopoli egrediatur, si Turcae il-
„ lam occupare vellent, potius vero,
„ vt dicta ciuitas in libertate sua
„ permaneat et omni meliore modo
„ defendatur. Necessarium iudicau-
„ mus per expressum cursorem hanc
„ benignam nostram intentionem ine-
„ lius explicare, ne forte praema-
„ turis tractatibus communi patriae
„ bono quoddam damnum adferatur,
„ et proinde nouerit fidelitas tua,
„ eam nostram esse resolutionem,
„ vt praesidium Claudiopoli non edu-
„ catur, neque de educatione eius-
„ dem tractetur, nisi extrema neces-
„ sitate postulante; nempe, si lo-
„ cus ille ab imposito praesidio vl-
„ terius defendi, siue etiam eidem
„ exteriori militia succurri nullatenus
„ posset, tunc primo fidelitas tua

„ tracta-

(351)

(352)

„ tractatus sub conditione tamen in
„ anterioribus literis nostris expressa,
„ vt Turcae praesidium non im-
„ nant et omnia in pristino tran-
„ quillo statu atque libertate permit-
„ tant, inire poterit. Secundo, cum
„ plurimum intersit, ne dicta ordi-
„ nantia ad notitiam aliorum per-
„ ueniat; adeoque nostri seruitii ra-
„ tio omnimode exposcat, vt eadem
„ ordinantia in secreto seruetur et
„ nulli mortalium communicetur:
„ eapropter eandem fidelitati tuae,
„ prout XV. Maii notificauimus in
„ benigna confidentia detegere, et
„ † eiusmodi tractatus posito supra
„ memorato necessitatis casu eidem
„ mittere volumus, non dubitantes
„ fidelitatem tuam omnia in summo
„ secreto habituram. Tertio prae-
„ stolamur per latorem praesentium
„ exactissimam informationem om-
„ nium rerum, quae in partibus il-
„ lis aguntur; quarum notitiam fi-
„ delitas tua per diligentes et fide-
„ les exploratores acquirere et nos
„ de iis per hunc cursorem informa-
„ re non intermittat, prouti idipsum
„ quoque nostro constituto colonel-
„ lo Francisco de Schneidau man-
„ dari

„ dari curauimus , et pro fine I.
 „ R. Q. gratiam nostram fidelitati
 „ tuae benigne confirmamus. Da-
 „ bantur in arce nostra regia Poso-
 „ nienſi, die I. menſis Iunii, anno
 „ 1662. regnorum noſtrorum, Ro-
 „ mani quarto, Hungarici ſeptimo,
 „ Bohemici vero ſexto.

„ LEOPOLDVS. „

Generalis Schneidan adiunctis pro-
 priis opiſcopo Vacienſi in caſtra Claudio-
 polim iuxta ſita has transmittit, † in ſu- (353)
 perſicie literarum, praeter epiſcopale mu-
 nus , conſiliarium per partesque regni
 Hungariae ſuperiores generalem eum com-
 miſſarium intitulans. Integrae vtraeque
 opera principis Apafii, quo deſtinatae e-
 rant, penetrauerunt literae; verum ex infor-
 matione ianizarorum, qui arcta epiſcopum
 circumdederant cuſtodia, allatas eas eſſe in-
 telligens Cuſſuc Memhet baſſa inuitum
 coegit epiſcopum ipſi ac per eum cunctis
 euulgare. Ex quibus certam de educen-
 diſ ſub conditione praefidiis tempore in
 Tranſiluaniam ingreſſus eum habuiſſe
 conſtitit ordinantiam; verum donec reſi-
 ſtendi ſuppeterent vires ne deditionem vrbis
 commendans Claudiopolitanus faceret, a-
 Pars II. L. perte

parte in literis posterioribus vetabatur. Quod praeter expectationem statum in cognita nobis factum causa fatemur.

(354) In Transiluaniam ingressu actisque praememoratis episcopi Vacienfis interea † intellectis ex literis Cutsuc Memhet bassae, Ali bassa eum ad se Temesuarinum deduci imperat. Cui morem gerens ille dum dicto episcopo, ut ad sequentis diei iter se accingat, nunciat, nonnulli feruorum metu perculsi, eos in campo pascentes equos nemine custodiente, deserto hero aufugere; quos tamen non proprios sed a Simone Kemenio ipsi adiunctos fuisse deinde constitit. Episcopus cum trecentorum equitum comitua Temesuarinum versus sequenti die promotus: appropinquanti quingenti equites ab Ali bassa in occursum missi, exceptusque satis honeste; hospitium nihilominus ipsius arcta ianizarorum custodia circumdatum.

(355) Euulgata vndeque dicti episcopi arestatione motis versus Transiluaniam generalis Schneidan castris Cutsuc Memhet bassam ex inopinato in castris adoriri statuit; verum intentio ipsius minime alios latere potuit. Vniuersis † itaque Turcicis proceribus, ut impedimentis calonibusque
Maros.

Marosvasarhelinum versus ad interiora regni sub noctem remissis, ex inopinato eos, qui ipsum opprimere student, cum toto suorum robore aggrediatur, velocitateque famam sui praeueniens fessos eos, quos spes victoriae nil tale metuentes reddit, cum eodem in loco hostem praestolanti cum triplici hoste, Claudiopolitano nimirum ac Szamosuiuarense praesidiis exercituque generalis Schneidau, ipsi pugnandum esset; inuadat, suasere. Sed ille omnium, nisi stolidam temeritatem eam dicas, virtutum expers, consilio eorum prudentiae pleno contempto, nunquam generalem Schneidau se inuasurum sibi persuadens, " si ille hostili erga se esset animo, „ ibidem expectaturum " respondit. Verum non satis prudenter sibi consuluisse paucis post diebus experientia docuit. † (356)

Nec praesidium claudiopolitanum interim penitus vacabat. Circa horam enim cuiusdam diei decimam eruptionem magno animo, sed irritam, tentauit; Cutsuc Memhet bassa enim in omnes occasiones intentus paratissimum semper tenebat exercitum, quo superueniente facile profligati, nec sine suorum iactura, erumpentes. Commendans ipse vrbe exclusus, in molendino, quod aggeribus munierat, abditus conseruatus; quem si illic latere ho-

stibus innotuisset, procul dubio in hostium deuenisset potestatem.

(1662)

(357)

XXXIII. Continuaturn interim in castris appropinquantis Generalis Schneidaurumor, seroque salubre suorum consilium imprudenter a se spretum videns Cutsuc Memhet bassa, sufficientibus pro auhenda tam magna comineatus copia, quam regnicolis crudelissime extorserat, destitutus currubus, † non mediocri eius parte illic relictâ, duo milliaria Hungarica retrocedere, castraque iuxta ciuitatem Tordam in campum Keresztes transferre cogitur, procul dubio, ne vltcrius recederet, auxiliorum duorum dierum itinere distantium, quae effectiue intra triduum superuenere, spe animatus. Claudiopolim vsque penetrans cum suis generalis Schneidau deserta reperit hostilia castra. Renouatoque praesidio Claudiopolitano nil moratus Desinum versus, illinc in regiones Hungariae vicinas regressus, ingentem pecorum vim miserimis eripit rusticis, castraque iuxta pagum Szilszeg in ripa Samosii fluuii Szacmarinum versus currentis locat.

Principe Apasio vna cum Cutsuc Memhet bassa castra in campo Keresztes, vt praemissum, habente Iohannes Datzoi-
iam.

iampridem ad Ottomanicam portam expeditus cum supremi vezerii superuenit literis, in quibus inter $\dagger$ reliqua scribit ille: (358)

„ Sacratissimae imperatoriae maiestatis legatus, qui ad pacem tractandam Constantinopolim fuerat expeditus, ad Ali bassam, cui plenaria tractandi data fuerat potestas, reiectus quamuis fuisset; superueniente tamen recentiori eiusdem maiestatis legato ibidem, Constantino- poli, tractatum definiri placuisse; conclusam quocirca intelligat princeps Apafius inter duos imperatores pacem, quam violare minime praesumat, omnes quin potius actiones suas ad eam tuendam dirrigat. ” Conformes Consuetudinis Memhet bassae quoque missae; ne aliquid hostile inoliatur interdictum. Quae in castris promulgata non mediocriter exhilarauere cunctos. Verum successu temporis optatae pacis rumor paulatim euanescere coepit, purpuratus enim supremus, conclusam inter duos imperatores pacem qualiter sibi persuaserit ipse nouit.

Continuatus tamen per totam aestatem ac autumnum eius tractatus; praecipitque hieme exercitus suae maiestatis, qui medicis erat, in arces Hungariae Turcis vicinas in hiberna distributus. Ali

L 3

bassa

bassa cum immensa suorum multitudine Tmesuarini, Albae Graecae in aliisque fortalitiis Turcicis; Cutsuc Memhet bassa cum iis, quibuscum in Transfilvania bellum gesserat, ibidem quartiria sua fixere.

Nec Gabriel Haller, quem regni Transfilvaniae status cum quibusdam adiunctis ad Ali bassam de re iam specificata expediuerant, per longum temporis interuallum negotiis regni cum emolumento Temesuarini incumbere poterat. Mellitissimis quamuis enim eum Ali bassa et sui demulcerent verbis, nec contra puncta deditionis Varadensis quidquam terminis regni Transfilvaniae ademturum Ali bassa assereret; insigni tamen magnus ille nequam perfidia violatis, quas iuramento (360) firmauerat, † deditionis Varadensis conditionibus officialem quendam suum Piri bassa dictum regestum quoddam (ipsi tester nominant,) clam scribere, praeter comitatum Biharensensem, in quo arx Varad sita erat, Kraznensem ac Szolnoc mediocrem integros comitatus, comitatuum vero Colosensis Szolnoc interioris et Dobocensis potiores partes, tamquam ad arcem Varad pertinentes, iis inferere iubet, expeditoque clandestine ad imperatorem Turcarum cum dicto regestu eodem confirm-

firmationem consignationis suae vafre vr-
get; ne ipsum contra propria pacta fecis-
se Ottomanica porta, a qua, vt obliga-
tioni suae tempore deditiois arcis Vara-
densis factae satisfaciat, seuerè erat iniun-
ctum, subolfacere posset, omni celans
industria. Non tamen, haec latere po-
tuere sagacem Gabrielis Haller animum,
per quem emti muneribus Ali bassae
consiliarii nefarium hocce mysterium in
† lucem prodidit. Informatus itaque (361)
princeps Apasius tam ad purpuratum Va-
radensem Hussaim bassam, per cuius sub-
iectos indefinètes contra miserrimos ru-
sticos Transilvaniae subiectos excursions
fiebant, literas ac legatum, „ cur contra
„ mandatum potentissimi imperatoris talia
„ attentaret „ expostulatum mittit; quam
etiam Ottomanicam portam iteratis vicibus
demisse eadem de re legationibus et lite-
ris vel hodie fatigat: nulla tamen speci-
fica Ali bassae, quem mater imperatoris
Turcarum singulari patrocinio tuebatur,
minime itaque accusare tutum erat, men-
tione facta; sed omnia purpurati Vara-
densis, Hussaim bassae, ab ipsoque quasi
subordinati Piri bassae machinationibus im-
putans. Vtrum labor hic principis felicem,
quem faxit DEVS! sortiatur effectum,
exitus docebit.

(362) Circa haec tempora reuerendissimus ac illustrissimus dominus Franciscus † Szent-György, episcopus Vaciensis, suae maiestatis consiliarius, quem, vt praemis- sum, Cutsuc Membet bassa e castris iux- ta Claudiopolim positis Temesuarinorum transmiserat, aresto quidem solutus, vir mollis ad sustinendaque vicissitudinum hu- manarum onera non satis firmus, dum moerore se conficit, de exituque tractatus felici desperat, in humanis esse desit.

Gabriel Haller quoque ac reliqui re- gni statuum legati hactenus minime di- missi. Honestè quidem absque aresto ibi- dem commorantes optata cum resolutione eos propediem se dimissurum spondente Ali bassa; quae qualiter praestabit, exitus rei docebit.

(363) Nec Cutsuc Membet bassa, quem per magnatem quendam Ioannem Datzò in porta Ottomanica de excessibus compluri- bus accusatum comminationeque mortis, vt se contineat admonitum scripsimus, res Transiluanicas principemque Apasium in Ottomanica † porta per cancellarium eiusdem reis-effendi ipsis dictum, cuius fi- liam uxorem habebat, traducere, Ali bas- samque, cuius omnes actiones sub specie probi-

probitatis hactenus factae Transsilvaniae exitiosae sunt, fuereque, indefinenter irritare praetermittebat, internuenientiis nonnullis fidem verbis eius adstruentibus. Quae sic se habebant. Sub specie commeatus miseris rusticis extorquendi diuisi in toto regno Turcae, vbi vel meticulosos vel debiles nancisci poterant, equis aliisque rebus exuere pro nihilo ducebant; paulatim vero vires fumente audacia, humilium quoque thoros incestare ausi. Quoddum in suburbio ciuitatis Coronensis, Brasso Hungaris, quidam Turca tentare praesumsisset, resistentem mulierculae maritum gladio breui, quali ferme omnes Turcae depositis etiam aliis armis vtuntur, transfixum occidit. Concurrunt ad excitatum vicini tumultum, captumque homicidam ad supremum eius vrbis iudicem deducunt; (364) qui conuocato senatu in homicidio tam manifesto deprehensum iuxta leges regni capite plecti iussit, nondum exolescente antiquae libertatis memoria patriarumque legum rigore mentibus eorum. Hoc Cuthue bassa audito homicidam quidem tam manifestum directe excusare erubuit; verum potentissimi imperatoris milites ipsius solius directioni poenaeque subiectos praetendens, non licuisse tributariis imperatoris subditis manus militi suo iniicere asserit,

(365) ultionemque de iis, qui in alienam, ut ipse ait, mellem falcem immisere, flagitat. Cui modestissimis princeps Apasius respondens verbis lenire nitebatur immerito expostulantem: sed ille, antiquae non immemor offensae, per homicidae capite mulctati cognatos a se subordinatos Ali bassam eodem de negotio non iuxta rei veritatem informatum requirit; principem praeterea Apasium, ad quem Germanicis praesidiis † munitorum fortalitorum commendantes de rebus non magni momenti literas per tubicines missitabant, occultam cum Caesareanis correspondentiam habere praetendens, in tantam deducit diffidentiam, ut literae eius, quamvis verissimae, nullius efficaciae, Cutsuc Memhet bassae autem omnia scripta veritatis plena coram Ali bassa censerentur.

Obtinuitque hoc astu, ut hiberna, quae in ciuitate Marosuasarheliensi secundum dispositionem principis Apasii ac regni statuum fieri debebant, ipsius solius arbitrio submitterentur, pro lubituque suo (ipse) in ciuitate Saxonicali Megies ingenti cum totius regni iactura hibernatum subsisteret. Abusus itaque auctoritate talibus technis parta commeatum, qui modeste et proportionaliter distributus nume-

ro triplo pluribus, quam ipsius erant milites, suffecisset, miseris regnicolis extorquet, vicinas circumcirca regiones vicatim suis † distribuit; nec ita eos emunxisse (366) contentus singulis pagis literas protectionales inuitis incolis, qui eas inutiles praeuidebant, obtrudens certam pro eis summam exegit; superadditi per singulos pagos eiusdem milites, qui, dum quartiria pro suis commilitonibus tuentur, pro mense a pago quolibet quinque imperiales bassae suo administrent. Ipse Cutsuc bassa ex commeatu tot sceleribus extorto macellum in ciuitate Megiesiensi per suos erigit. Ex farina vero similiter parta per pistores panum in foro eiusdem vrbis publice quaesturam instituit, eamque per complures septimanas Megyesini exercens, cum totam circumcirca sitam regionem penitus exinaniuisset, maiori cum emolumento secum suis piscaturum sperans, cum adiacentis prouinciae iactura ac lacrimis Schaesburgum non hibernatum sed quaestus exercendi gratia transit, eademque continuat.

Imminuta itaque coram Ali bassa † (367) dicti principis existimatione necessitati parere cogitur. Accedebant aliae quoque contra eum calumniandi occasiones; Nicolam enim Dauidis Zolyomi filium res no-

uas inoliri suspectum Turcis, autem multis largitionibus acceptum in arctum coniecerat, cuius casui Cutsuc bassam indoluisse certo creditum. (a)

(1662)

XXXIII. Circa haec tempora praecipiti hieme a sacratissima imperatoria maiestate certos ad principem Apasium expeditos legatos Szacmarinum apulisse auditum, qui tam ad dictum principem quam Ali bassam pro literis salui passus expediuere cursores, obtinuerique, quod optabant; Ali bassa tamen, vt antequam Transsiluaniam ingrederentur, Temesuarinum deslenderent, literis suis inferente. Quorum aduentus ob causam nobis ignotam per totam hiemem dilatus. † Verum alii eiusdem imperatoriae maiestatis legati Temesuarinum Vienna ad tractandam pacem cum

(368)

(1663)

literis plenipotentialibus expediti praedicto muneri insudantes magna coaliturae pacis spe circa finem Februarii exhilararunt cunctos; quo exitu, inferius lucide perspiciet lector.

Duplici eoque grauissimo morbo laborabat interea Transsilvania. Macello enim foroque Schaesburgi occupatis Cutsuc bassa
extor-

(a) Magnam is Transsilvaniae partem, tractum nimirum Huniadensem, Turcis tradere promiserat; verum consiliis tempestiue detectis, Apasius eundem in arcem Fagaras deduci iussit.

extortas miseris rusticis pecudes coctosque panes vendendo nefariam quaesturam per suos exercebat, exutasque per eum omnibus bonis regiones id, quod impossibile erat, praestare cogens, dum inexplabile eius desiderio satisfieri non poterat, crudelissimis miseros homines afficiebat verberibus. Impositum ex aduerso octuaginta millium imperialium tributum Ottomanica porta non sine minis administrari iubebat: magnam Transilvaniae partem contra pacta deditionis Varadanfis † a purpurato (369) eiusdem insignis fortalitii occupari; Claudiopolim, Szamosuiuar, Betien et Köuar arces adiunctasque regiones per Caesareanos possideri; Qutsuc bassam praespecificatis modis, quod residuum in regno erat, expilasse non perpendens.

Tot rerum difficultates terruere non mediocriter principem Apasium, qui exhausto, vsque ad grossum, per praedecessores suos regni aerario solum principis nomen insigniaque eius nactus, nullos inter tot rerum procellas regni prouentus hactenus percipiens, succurrendi destituebatur mediis. Extraordinaria quocirca, eaque generalia mense Februario in oppidum Szaszkezd cogitur indicere regni comitia, 1663
vbi propositis rerum extremitatibus non rusticis, vti alias moris erat, sed praerogati-

(370)

ua nobilitari haecenus vñs impositum iuxta proportionem facultatum tributum. Proceres quoque Transilvani, qui post inopinatum † illustrissimi principis Keinenii casum feliciorum caesarearum rerum successum etiamnum sperantes a principe Apasio regnique statibus tamdiu dissenserant, exoratis sub iisdem comitiis regnicolis ad vñionem reliquorum admissi, constitutionesque contra eos haecenus latae annihilatae sunt. (a)

Patientiam diuinam ad vñtionem provocantibus tot afflictissimorum lacrimis Cuthuc bassam quoque comitari coepere factorum suorum, vt crediderim, fata. Dissensione enim inter eum subordinatosque ipsi officiales orta, vñuersa eius facinora Ali bassae, qui supremus imperatoris Turcarum generalis, Szerdar ipsis dictus, erat per eosdem manifestata in exitium eius adeo irritauere eum, vt tamquam potentissimi imperatoris regni depopulatori palam mortem minaretur. Quod vtinam faxit bonitas, iustoque nostro dolori hac victima litet Ali bassa!

(a) Art. VIII. d. XXIII Septembris.

FINIS LIBRI TERTII.

LI-

LIBER
QVARTVS.

B R E V I A R I V M
L I B R I Q V A R T I

Longus inter duos orbis Monarchas (371)
paci tractatus et ferme iam
conclusus iniquas subinde Turcis sub-
nectentibus conditiones evanescit.
Multiformis per Cutsuc bassam Trans-
silvaniae oppressio. Tributum in-
gens toti regno Transsilvaniae im-
positum ab exigua, quae superest,
eius parte crudeliter extorquetur;
preces Transsilvanorum pro rela-
xando eo habitae irritae. Supre-
mus purpuratus cum CC circiter
millibus armatorum bellum Romano-
Pars II. *M* *rudi*

rum imperatori infert, et Budam
versus se mouet. Chami Tartaro-
rum Praecopitarum principis filius,
vtriusque praeterea Valachiae princi-
pes per Transiluaniam transeuntes
Budam versus properant, rapinisque
ac caedibus grassantur.

LIBER QVARTVS.

I.

(372) Anno 1663 senescente Martio desidera-
tae tamdiu inter Romanorum Turca-
rumque † imperatores pacis spes denuo
in fumum abire coepit. (a) Quod Ga-
briel Haller, principis Apasii regnique
Transilvaniae statuum legatus, ex variis
subolfaciens circumstantiis, duabus indubi-
tate tandem deprehendit occasionibus. Le-
gato

(a) Iniquissimis sane artibus Turcae ministro Caesareo,
principi a Lobkowitz, illudentes, dum Hungari
nihil ab eisdem metuentes priuatis indulgerent
diffidiiis, grauissimum bellum parabant.

gato enim suae maiestatis categorica iteratis vicibus est data per Ali bassam Temesuarino abeundi facultas; quocum si de pace sincere tractandi eidem animus fuisset, non roganti minime facultatem abeundi obtulisset. Iisdem praeterea diebus legatus Chami Tartarorum Temesuarinum appulit, per quem, cum Ali bassa bellum gesturo vbinam Tartarici se coniungant exercitus, tractatum. Quae omnia Gabrieli Haller, per eumque principi Apafio, nota. Vniuersas praeterea cum supremo purpurato Turcarum imperatoris copias Constantinopoli Hadrianopolim ac illinc Albam Graecam versus se mouere constitit, ipso imperatore Hadrianopoli subsistente; quorsum † colluies ista immensa barbarorum erumpat, non solum nobis afflictissimis in faucibusque eorum gementibus, verum aliis quoque nationibus cum tremore exspectantibus, nisi subsidiis humanis deficientibus misericordia diuina medicas rei admoueat manus.

(373)

Cutsuc bassa interim, ne vulpem agere desiisse videretur, nonnullos magnatum Transiluanorum, quorum vel prudentiam vel robur militare obicem machinationibus ipsius iniicere posse suspicari poterat, fictis obruere criminibus non

M 2

praeter-

praetermittit; quosdam eorum tacitum cum
commendantibus praesidiorum Germanico-
rum consensum habere, alios vero aperte
ad eosdem iam transfugisse spargens, si-
gnanter Stephanum Petkium ac Ioannem
Betlenium huius facti insimulans. Conuo-
catisque Turcicis magnatibus, quod ipse
finxerat, pro re sibi comperta proponens,
(374) „focordiae ac negligentiae † vehementer
„principem Apasium accusat, quo nego-
„tiis regni iuxta muneris sui requisita
„non inuigilante prodicionem Transsilua-
„ni proceres contra potentissimum impe-
„ratorem nullo vindice fouerent; haec
„omnia fidelitatis officio id exigente Ali
„bassae ac per eum potentissimo impera-
„tori se significare decreuisse.” Audiunt
fictitia eius mendacia cum risu potius
quam stupore conuocati magnates, quippe
cuius apud eos extreme exosi prauissimi
mores magis quam Hungaris cogniti e-
rant. Nec assensum a quoquam; quin
potius vnus eorum Olai begus Gyulaiensis
per occultos nuncios rem totam principi
Apasio patefecit, vt Ali bassam de scele-
rato hoc figmento praemoneret, per lite-
rasque machinationes istas Cutsuc bassae
tempestiue praeniret, admonens. Qui
sequitus eius consilium celeri Temesuari-
um expedito tabellario vasfrum hoc fig-
mentum

mentum legato Gabrieli Haller per eum-
que † Ali bassae notificauit; quo effectu? (375)
ex progressu rerum subsequen-
tium perspicere poterit lector.

Fatiscen-
tibus inter tot angustias cun-
ctorum in Transilvania animis tributum
portae Ottomanicae debitum administrandi
iam praeterierat tempus. Quod ne in
contumaciam interpretatum ad exitium de-
nuo eorum prouocaret potentissimam na-
tionem, non abs re formidabant regni sta-
tus. Internuncius quocirca Michael Tse-
pregi per principem Apasium, ne pauco-
rum dierum dilatio regno noxae impute-
tur, ad Ottomanicam portam missus. Im-
peratorem Turcarum supremumque pur-
puratum, qui ante appulsum eius praece-
denti die Constantinopoli egressi erant,
in castris cum ingenti exercitu Hadriano-
polim versus tendentes obuios habuit (il-
le:) redditisque principis Apasii literis,
morae iam exactae venia data; tributum
interim vt sine vlla procrastinatione trans-
mittatur, seuerè iussu.

II. Cutsuc bassa quoque principi A- (376)
pasio in dies molestior circa vigesimum (1663)
Aprilis, dum infatiabili eius desiderio ab
incolis, quos ipse exhauserat, fatisferi ne-

quiuisset, inhumanissimis per Olai begum
 Ieneiensem ipsi nunciat verbis, "trium
 „ prae ceteris, Gregorii Gilany, Petri
 „ Vizacnai, ac Michaelis Arcosi, (qui
 „ reliquis ferme omnibus metu istius bel-
 „ luae ex aula principis se subducentibus,
 „ soli crebrius lateri eius adhaerebant)
 „ fraude commeatum ab ipso praescrip-
 „ tum interuerti compertum se habere;
 „ itaque, nisi intra praefixum ab ipso
 „ diem omnia absque defectu administren-
 „ tur, e fenestra prospectante nec facinus
 „ ipsum inhibere valente principe, trun-
 „ catis in foro Schaesburgenfi iis iniuriae,
 „ suae litaturum, iurare se per DEVM."
 Quo dictus princeps non sine stupore au-
 dito, tam a ciuibus ciuitatis istius, quam
 (377) priuatis † nonnullis commeatu, qui repe-
 riri poterat, sub spe mutuae restitutionis
 sumto, eoque in buccam toties fato Cut-
 suc coniecto, eos, qui, viri honesti me-
 liorique fortuna digni, periclitabantur, e-
 ripuit exitio ipsis intentato.

Exilis interea momenti res magnum
 Cutsuc bassae sibiue subiectis terrorem in-
 cassit, quae sic se habebat. Continuas
 per integram hiemem princeps Apasius
 Cutsuc bassae, qui hospitio ipsius contigua
 utebatur domo, sustinens Schaesburgi solli-
 cita-

citationes ac molestias, earum pertaesus, ibidem per complures dies cum principis, quae haecenus earum difficultatum spectatrix fuerat, moraturus, animi relaxandi gratia Ebesfaluinum hereditarium suum castellum duobusque Schaesburgo distans milliariibus cum tota aula transire decreuit. Accingunt se ad iter cuiuscunque gradus aulae ipsius familiares; in transportandis reculis suis vociferatur gynecaeum; Germanorum † quoque ac al- (378) terius nationis dicti principis peditum uxores ac familiae confestim vrbe egressurae cursitant in foro, spectante Cutsuc bassa. Susplicax veteratoris, quidue a principe ac regno mereretur, probe conscii animus haec patienter ferre nequiuit; quippe qui non discessum principis sed ad Caesareanos transfugium idipsum interpretando extremum, quo dignissimus erat, sibi suisque exitium imminere crederet. Mittit quocirca cursim ad dictum principem Olai begum Ieneiensem, " quae causa offensa, cui ipse amicissimus semper exstiterit? " interrogat; nec prius, nisi reditu post trium dierum moram principis promisso, quod effectiue factum, sedari potuit.

(379) Respirante inter tot ardua regni negotia Ebesfaluini triduum principe intimus supremi purpurati internuncius Schaesburgum cum literis heri sui appulisse nunciatur. Qui a Cutsuc bassa † toties dicto principi indefinenter insidiante nulla eum tributi ad Ottomanicam portam mittendi sollicitudine tangi, contraria quin potius aut meditari aut moliri persuasus ad explorandas res Transiluanicas fidissimum suorum expediuerat; isque literas eius, per quem missus erat, principi Apafio exhibet, quarum contentia haec est:

„ PRINCIPVM MESSIAM CO-
 „ LENTIVM GLORIOSISSIME,
 „ MICHAEL APAFI,

„ Diuersas proxime praeteritis die-
 „ bus quamuis a te acceperimus li-
 „ teras; in nullis tamen earum tri-
 „ buti portae Ottomanicae debiti
 „ mentionem te fecisse miramur,
 „ cum eius administrandi tempus
 „ consuetum iam praeteriisse constet.
 „ Beneficii quocirca a potentissimo
 „ imperatore accepti memorem te
 „ esse, tributumque absque vlla dila-
 „ tione transmittere oportet. Quo
 „ praestito album, non variegatum,
 „ te

„ te gerere vultum experientia testa-
 „ bitur, clementiaeque potentissimi
 „ imperatoris † particeps semper fu- (380)
 „ turus es, quippe qui nec fidelita-
 „ tis nec malefici immemor esse so-
 „ let. Vale. ”

III. Perlectis dictus princeps literis
 adhibitoque consiliariorum iudicio, tribu-
 tum quamuis regno impositum, purpurato
 Varadensi Germanicisque praesidiis potio-
 rem eius partem manutinentibus, ex illis,
 quibus praecerat, regionibus haud integrum
 colligere potuisset; minime tamen id,
 quod paratum erat, non administrare tu-
 tum censuit. Expeditus quocirca cum eo
 legatus Ioannes Datzon non Constantino-
 polim, vt alias moris erat, sed ex man-
 dato supremi purpurati Albani graecam
 versus quem laborum suorum fortietur
 fructum, inferius intelliget lector.

Nec barbarus interea, bellum an pa- (1663)
 cem cum imperatore Romanorum
 mallet, apud se certo concluderat. Circa
 † finem enim Aprilis eiusdem anni ad (381)
 pacem cum Romanorum imperatore re-
 nouandam, bellumque in Dalmatiam con-
 tra Venetos transferendum pronior visus,
 tormenta maiora minoraque vniuersum
 M 5 praeter-

praeterea apparatus bellicum cum ianizaris (peditum praecipuorum genus) Temesuarino Albam Graecam versus mouere illicque Sauum, qui ponte iunctus erat, traicere iubet. Sequentem autem mensem, nimirum maio iis omnibus Temesuarinum cum Ali bassa denuo reflectentibus non solum Hungaria ditioni regis Hungariae subiecta, verum Transilvania quoque sub Ottomanico gemens iugo, Ali bassam aliud in ore aliud in corde semper voluerit suo malo gnara, quid et contra quos machinetur, non immerito metuere potest. Mense denuo Iunio tormenta reliquique belli apparatus Temesuarino Albam Graecam vicissim transuecti; illinc (382) Essegginum (est antiqua sed ruinata + ciuitas Budam commeantibus obuia) ac consequenter Budam versus promoti.

Circa haec tempora vicitim immo domatim grassantium Cutsuc bassae militum petulantia seruilem Transiluanorum patientiam adeo fatigauit, ut vel ii, qui inter regnicolas infimi habebantur, non cateruatim quidem, sed priuatim, proprias meditarentur, immo attentarent, vlcisci iniurias. Quod partim veritatem clarius exprimendi, partim lectoris ingenium haecenus nihil, nisi tristitia, legentis ridi-

ridiculo hoc diuerticulo relaxandi gratia
subiicere placuit. (a)

III. Legatus Ioannes Datzó cum tri- (1663)
buto suae fidei commissio Temesuarinum, (386)
vbi

(a) Ne tamen historiola, quamquam indignam, quae
textui infereretur, iudicassetus, lectorem lateat,
huc eam traiecimus. Haec vero sunt verba au-
toris, „ Sicularum, (qui ex antiqua Hungaro-
rum profapia, Scythis nimirum oriundi)
primaria prouincia, (sedem ipsi nominant)
Vduarheliensis nuncupata inter plures vicum
quendam Gagy dictum habere visitur, qui in-
ter conualles situs certoque destitutus fluuiis
fontibus quidem scaturientibus, sapore bonis,
plus satis abundat, verum adeo noxiis, ut
quicunque a pueritia † iis vtuntur, strumis om-
nes infici soleant. Quam naturae deformita-
tem aequius toleraueris, nisi ferme omnes
mentibus capti statuæ verius, quam homines
a reliquis censeantur Transiluanis. Vix religio-
nis, vix necessitudinum humanarum congrue apud
eos cognitio. Deminico quidam eorum die a
vicino, qui ipso paullo prudentior erat, cam-
panae sonitu in templum ad preces fundendas
vocari admonitus, quisnam campanarum vsus
esset sensum eius excedente, sues a lupo in-
festatas grunnire, iis succurrendum esse respondit.
Alter nuptiarum ipsius die dum finita iam coe-
na sponfam invisere ab architriclino iussus
esset; inter sanctum matrimonium adulterium,
que nullius discretionis guarus, se nolle ad-
„ ulte-

(383)

vbi Ali bassa erat, per hos dies appulit, ea quidem intentione, vt eo obiter salutato Albani Graecam versus iter continuaret, supremumque purpuratum, quem in dies obuium se habiturum credebat, adiret.

(384)

„ulterium committere respondit, cuidamque
 „mercenario id negotii consummandi facultatem concessit. Tertius dum vxorem suam filium peperisse intellexisset, discinctus sine pileo in † via publica cursitans, qui filium suum iam natum procrearet, duodecim se grossis conduxisse gloriatus est: quae tamdiu in ingenio eius perseverauit opinio, donec infelix ille pater, si is dicendus est, fato functus filium, qui vel hodie viuit, superstitem relinqueret. Alter damarum vitulorumque nullum agnoscens discrimen, dum par capreolorum inter segetes vidisset, rustici nonnullius vitulos esse ratus, versus vicum cogere pro damnoque illato in curia propria aresto subilicere nixus est; quibus velocissime fuga elapsis, in congregatione reliquorum non sine murmure questus est, segetes quidem a nonnullorum vitulis obteri, eosque prima occasione e manibus suis esse elapsos; interim, diligentia heri eorum nisi huic damno occurrat, donec vitulos istos suae potestatis fecerit, se minime quieturum. Alius vero autumnali tempore ad visendas segetes egressus dum vulpem, quae ibidem muribus insidiabatur, vidisset; domesticum † ratus esse molossum, ne damnum per canes segetibus suis inferrent, in congregatione monuit oppidanos

(385)

adiret. Exceptus insigni cum pompa; cohortibusque splendidissime vestitis obuiam missis ab eo consimili sequenti quoque die † solennitate ad colloquium admissus Turcico amictu donatur. De quantitate tandem (387)

danos : paucosque post dies iterum versus fegetes suas exspatiatus visa vulpecula, dum ea fuga sibi consuluisse furibundus in pagum regressus, quotquot in toto vico rubri coloris canes nascisci potuit, neci tradens, non amplius eos cuiuspiam damna illaturos gloriatus est.

„ Restant plura alia, quae praetereo. Ex praemissis, dicti viculi Gagy incolae quam sagaci polleant ingenio, mi lector, perspicere poteris. Memorabilis tamen non pridem inter eos contigit casus. Nonnulli enim Turcici equites toties fatum ingressi pagum, reliqui aliorum, duo vero iudicis, cui nomen Ioannes Derfi, adiere pro hospitio domum. Cuius uxorem unus eorum videns iuuenulam, confestimque in eam exardescens, quo facinoris patrandi uberior suppeteret occasio, quaedam victualia, † qualia ex proprio largiri non poterat, non sine verberibus ac minis iussit ex vico maritum adducere; qui foras egressus celeriusque opinione regressus dum in ipso adulterio Turcam cum uxore deprehendisset, (nonnulla vestigia virtutis vel in eo, qui non satis sapit, repraesentante natura) vnico lanceae ictu ambos pariter confodit. Caedes inulta mansit, ne mentionem quidem rei facientibus Turcis. (386)

tandem summæ interrogatus, "magnam regni
 „ Transilvaniae partem contra pacta de-
 „ ditionis Varadensis a purpurato eiusdem
 „ fortalitii occupari, alteram a praefidiis
 „ imperatoris Romanorum manuteneri si-
 „ gnificans, ex residua, quae principi A-
 „ passio paret, regni parte integrum se
 „ non potuisse adducere tributum, quin-
 „ quaginta tamen imperialium millia ad-
 „ duxisse " respondet. Modestis quasi ad
 haec respondens Ali bassa verbis, se-
 quenti die iter susceptum continuaturo re-
 petere hospitium iubet. Discedit ille spei
 bonae plenus. Gabriel Haller etiam, qui
 per integros octo menses sub specie lega-
 tionis ab eo ibi detinebatur, breui in pa-
 triam se rediturum persuasus, exhilaratur.
 Verum sequente die lucescente longe a-
 lium experti sunt Ali bassam: ambo enim
 eum adire iussi non hilari, vt praecedenti
 (388) die vnus eorum, † Ioannes Datz, excepti
 sunt ab eo vultu; quin potius austeriori-
 bus verbis „ cur integrum princeps Apa-
 sius non transmisisset tributum? vtrum in
 exitium suum et regni Turcarum Tarta-
 rorumque nationem prouocare vellet? "
 interrogatur Gabriel Haller. Qui, " pet
 „ integros octo menses ibi se detentum,
 „ rerum Transilvanicarum statum exa-
 „ ctius legato recentiori Ioanni
 „ Datz

„ Datzō cognitum ” respondens amouit a se hanc verborum contentionem. Consequenter Ioannes Datzō et quidem non sine iniuriis interrogatus, dum defectus istius praespecificatas rationes redderet, parum abfuit, quin in vincula coniceretur; ut hac de re principem Apasium informare, imminentiumque nisi residuam tributi partem transmitteret, periculorum praemonere liceret, vix demississimis obtinens precibus. Ad dictum itaque principem Michael Tsepregi cum legatorum literis remittitur; cui Ali bassa proprium adiungens † hominem, per eum literas transmittit in haec verba:

(389)

„ PRINCIPVM CHRISTIANORVM
 „ GLORIOSISSIME, MICHAEL
 „ APAFI.

„ Prolixis tuam fidelitatem, tam-
 „ quam filii nostri, coram potentissi-
 „ mo imperatore commendantibus
 „ verbis, quanta faciei nostrae inu-
 „ ratur ignominia, dum integrum,
 „ quod debebas, non transmisisti
 „ tributum, ipse perspicere potes.
 „ Vtrum Transilvani calamitatum
 „ ac ruinarum, quas peruicacia sibi
 „ peperere, iam obliui sunt? Immo
 „ scire

„ scire lubet, vtrum Tartaros reli-
 „ quosque potentissimi imperatoris in-
 „ numerabiles exercitus hostiliter ter-
 „ ram ipsorum ingressos videre a-
 „ uent? Si his malis mederi vultis,
 „ residuam tributi partem citissime
 „ transmittas, necessarium est. Quod
 „ si integrum transmissum fuisset, me
 „ intercedente omnia pro voto ve-
 „ stro per legatos obtinere potuissetis. Vale. „

(390) Princeps Apasius regnique Transsil-
 uaniae † status iustissimas eorum excusa-
 tiones a barbaro minime admitti, ineui-
 tabile quin potius, nisi residuam tributi
 partem transmitterent, exitium imminere
 videntes, exhausto per principes Racocia-
 nos vsque ad quadrantem numi aerario,
 pecuniam mutuam sumendi extremam in
 tanta rerum extremitate coguntur in-
 gredi viam. Quicumque non saltem patri-
 ciorum verum Graecorum ac Turcarum
 quoque aliquam summam dederit, (illi)
 eximiae quantitatis centum frustra salis,
 quae triginta imperialibus vendi solebant,
 viginti quinque imperialibus de facto ipsis
 daturus offerunt; repertique sunt ex Tur-
 cis plerique, qui satis grandem expenden-
 tes summam, spatio duarum aut trium
 septi-

septimanarum nondum exacto pro centum centum et viginti, pro mille imperialibus mille et ducentos obtinuerunt. Quo magis exhausti sumus, ut eo plus expendamus, ad hoc ipsum coegit crudelitas † regentis. (391)
 Congestaque non sine lacrimis, quae iubebatur, summa per fidos homines Albam Graecam, ubi legati substiterant, transmissa. Verum, antequam supremo purpurato administrari posset, sua et aliorum opinione, ob interuenientes quosdam casus, ut inferius intelliget lector, celerius eum Budam versus gradum promouere necessitas compulit.

V. Circa finem Maii, incalescente (1663)
 tempore aestiuo Cutsuc bassa Schaesburgo, ubi integram transegerat hiemem, se cum sibi subiectis ad loca fortalitiis, quae per Caesareanos tenebantur, viciniora transferens ultra Marusium iuxta vicum Kottard figit castra. Quo iter ingressus certus eorum, quos ex colluue Asiaticorum praedonum proprio alebat aere, militum numerus tam diutini pertaesus otii Temesuarinum versus fuga se proripit. † (392)
 Quorum discessu Cutsuc cognito principem Apasium adiens, ut celeri expedito nuncio angustiis itinerum, per quas iis ex eundum esset, occupatis vniuersos neci
 Pars II. N tradi

tradi inbeat, per DEVM obtestatur, vniuersa eorum bona illis, qui hoc effecturi essent, lubentissime offerens. Annuit dictus princeps, expeditoque cum literis quodam, dum prouinciae istius incolae, quod multis anhelabant suspiriis, hoc ipsum iuberi audiunt; multiplices, quas ab ipsis perpeffi erant, iniurias vlcisci occasionem diuinitus ipsis oblatam rati lubentius, quam iussi erant, offerunt operam, occupatisque Alpibus, quamuis animose ab iis, qui euadere satagebant, pugnatum fuisset, nonnullique Transiluanorum caderent, omnes tamen praeter tres, qui tempestiue fuga sibi consulere ad Mahumetem patriarcham eorum transmissi. Summas principi Apasio praestiti huius officii tunc gratias egit

(393) Cutsuc bassa; verum † non satis prudenter suis hoc facto eum consuluisse consequentiae rerum testatae sunt. Semel enim ad delendos clam secedentes Turcas exciti rustici quamuis quiescere iuberentur, iniuriarum tamen illatarum non immemores, dulcedine praeterea praedae illecti, quoscunque Turcarum a reliquis seiunctos ob idque iniuriae opportunos nancisci poterant, vita simul bonisque exuerunt; „ cur „ potentissimi imperatoris milites in regno „ eiusdem tam hostiliter tractentur? ” multum quaerente Cutsuc bassa; „ ipsiusmet pessi.

„ pessimo consilio excitos, per quos fieret, eidem regerente principe Apasio.

Iisdem diebus e ditione Hungariae indefinites contra finitimas Turcarum arces excursiones exercentibus Hungaris potior exercitus Cutsuc bassae pars, quae ex iis educta erat, per Ali bassam ad eas tutandas e Transilvania euocatur. Quo dictus Cutsuc bassa viso, imparem se, si ab + hoste impetatur, ei ratus, ne a praefidiis Germanicis, quae vnius diei itinere saltem distabant, ex innopinato opprimeretur, inconsulto, qui Radnotini (est nomen castelli, morabatur, principe Apasio repente se cum sibi subiectis mouens quatuor Hungarica milliaria, quae octo ad minimum Germanica censenda sunt, retrocedens iuxta Albam Iuliam ad ripum Marusii transfert castra; vt dictus princeps eum subsequatur, per certos nuncios officiales. Qui suadenti morem gerens eum subsequutus Albam Iuliam, quae praecipua alias principalis sedes, sed per Tartaros ac Turcas in his rerum procellis Vulcano tradita, cum nonnullis Magnatum Transiluanorum aulicorumque comitiua intrat,

(394)

Per decem dies in ruinis dictae vrbs commorantem principem ex vicinis Cutsuc bassa adit castris, capigi bassam potentissimi imperatoris, (hi sunt officiales portae interiori ianuaeque † imperatoris inuigilare soliti; per eosque purpuratis, bassis, begis, dedititiisque Ottomanicae portae principibus, ac aliisque quibuslibet tam laeta, quam aduersa nunciare mos est,) citato cursu cum muneribus laetoque nuncio appropinquare significat, vt pro dignitate mittentis singulati cum solennitate excipiatur suadens. Per Gabrielem Haller ac Ioannem Datzio legatus perscriptus eius aduentus pariter eidem principi. Quos supremus purpuratus ac Albassa, qui Albae Graecae coniuncti iam erant, dictosque legatos Temesuarinio illic transmigrare iusserant, quamuis iter capigi bassae caussamque eius latere nisi sint; intentos illi tamen ad procuranda regni negotia habentes oculos omnia intellexere, quae regno pariter et principi exitiosa praeuidentes adiecto, quid in re tam ardua facto opus esset, vt inferius patebit, consilio per cubicularium principis Franciscum Fekete compendiose literis, † prolixius verbotenus significauere. Hoc itaque toties fatus princeps intellecto celeribus expeditis tabellariis consiliarios, qui omnes

omnes absentes propriis occupabantur negotiis, tamquam de rebus, quibus regni exitium extreme agitari videretur, tractaturos, ad se acciri iubet; verum praeter Ioannem Betlenium cancellarium, Franciscum Keresztesi, Sigismundum Banfi, hunc Albenfis, illum Tordenfis comitatum comites, reliqui omnes, quidam eorum distantiam locorum, alii repentinos praetendentes morbos, se absentarunt.

VI. Introductus singulari cum solennitate Albam Iuliam imperatoris Turcarum capigi bassa eius supremique purpurati literas principi Apasio exhibet, binisque Turcicis iisque versicoloribus stolis talos pertingentibus nomine imperatoris sui eum donat; ut mandata literis praedictis inserta † protinus effectuet, subiungens. (1663) (397)
Quarum utrarumque quoniam continentia ferme conformis erat, vnas, supremi nimirum purpurati, inserere placuit in haec verba :

„ MESSIAE RELIGIONIS CVL-
„ TOR, PRINCEPS TRANSSIL-
„ VANIAE, MICHAEL APAFI.

„ Officiosa nostra salutatione prae-
„ missa. Quoniam Germanorum na-

„ tio rupto, Quod cum gente Mus-
 „ furmanorum pepigerat, federe,
 „ complura fortalitia Transiluanica
 „ Germanis muniuit praefidiis, con-
 „ tra Canisam recentem a funda-
 „ mento erexit arcem, (a) in aliis
 „ quoque rebus infidelitatis se pol-
 „ luit labe: nos quoque diuina fa-
 „ uente clementia vna cum exerciti-
 „ bus potentissimi imperatoris, qui
 „ in magna Anatolia, Romelia, Sa-
 „ mo, Halipo aliisque compluribus
 „ regnis ac prouinciis imperio eius
 „ subiectis degunt; sex praeterea ge-
 „ neribus militum, (hic ego tuta pe-
 „ ditum genera, ianizaros nimirum,
 „ qui omnibus reliquis † Ottomanis ex-
 „ ercitibus longe praecminent, iusque
 „ non tantum purpuratorum, verum
 „ etiam imperatoris ipsius vitae ac ne-
 „ cis sibi met vsurpant; Semenios, qui
 „ pro rerum ac temporum occasione
 „ conduci exauctorarique solent; Asap-
 „ pos, qui ex certis Asiaticis Europeis-
 „ que regionibus tempore bellorum mit-
 „ ti consueuerunt; totidem praeterea e-
 „ quitum genera, Spahias videlicet, qui
 „ aulae imperatoriae semper interesse,
 „ men-

(323)

(a) Neozriniam, hoc ipso bello iterum demolitam.

menstruo ex aerario eius ali stipendio
 nullasque possessiones aut praedia ma-
 nutenere solent; ac Timariotas, qui
 certas regiones possessionesque obti-
 nent, stipendio minime accepto ex
 iis se sustentant pro iisque bellige-
 rare tenentur; husaros, qui in arcibus
 hostibus finitimis degunt, eas prote-
 gunt diurnumque accipiunt stipen-
 dium, intelligi puto;) „ illatas vltu-
 „ ri iniurias nosmet mouentes Albam
 „ Graecam appulimus. Cum itaque
 „ vasallum potentissimi imperatoris
 „ te esse constet; perlectis eius
 „ mandatis, vniuersis regni tibi com-
 „ missi magnatibus, nobilibus, equi-
 „ tibus, peditibus, † sclopetariis, (399)
 „ eorum ductoribus, quicunque sub
 „ tota iurisdictione tua inueniri po-
 „ terunt, in certum absque mora
 „ conuocatis locum, mandamus, vt
 „ optime instructus iteratum praesto-
 „ leris nostrum mandatum; quo, si
 „ ita DEO visum fuerit, superue-
 „ niente minime vel quadrantem horae
 „ moraturus, quocunque iussum fue-
 „ rit, absque tergiuersatione eum ti-
 „ bi subiectis ire possis. Imperato-
 „ riae hac de re sunt tibi per capigi
 „ bassam transmissae literae, binae

(400)

„ praeterea stolae, munera imperato-
 „ ria; quibus debita cum reuerentia
 „ submissioneque acceptis, cum pro-
 „ ceribus, primatibus, equitibus, sclo-
 „ petariis, eorumque generalibus ac
 „ aliis officialibus in vnum congre-
 „ gatis locum apertos oculos erectas-
 „ que aures habeas oportet, ad man-
 „ datum nutumque nostrum, quo
 „ necessitas exiget, te cum tuis mo-
 „ turus. DEO res nostras felicitan-
 „ te, illis, qui haecenus Ottomani-
 „ cae portae fideles exstiter, felicior
 „ futurus. Residua tributi pars si †
 „ per te est transmissa, bene quidem;
 „ sin minus, per legatos trium na-
 „ tionum regni Transilvaniae poten-
 „ tissimo imperatori absque mora
 „ transmittas oportet. Dum te iter
 „ suscipere iusserimus, Cutsuc Mem-
 „ het bassa, qui potentissimi impe-
 „ ratoris fidelis seruus est, imperato-
 „ riunque hac de re habet manda-
 „ tum, esto comes, cum eoque no-
 „ stra debes adire castra,

(1663)

VII. Perlectis cum stupore a principe
 Apasio literis, diuersae caeque magni mo-
 menti ob oculos eius versabantur rerum dif-
 ficultates. Cutsuc Memhet bassae, cui su-
 premus

premus purpuratus propter enormitates in Transsilvania patratas non pridem mortem minatus erat, versa praeter spem rerum fortuna, directioni quasi et regimini se subiici spectabat attonitus. Nec statu Transsilvaniae pacato vniuersas regni vires, et, quod magis eum angebat, contra † Chri- (401)
stianos dum educere iuebatur, quorsum, nisi ad exitium eius ac totius regni, hae machinationes fierent animo vix satis capere poterat. Legatorum quoque Gabrielis Haller ac Ioannis Datzö, „ ne, qualitercunque „ iussus, totum regni educeret robur; quin „ potius per litteras ac capigi bassam muneribus emtum honestis quibusuis excusationibus hoc ipsum declinaret iter: „ quibus, quod absit! non suffragantibus, „ inuisentis potius quam bellum gerentis „ modo cum paucis magnatum mediocrique „ comitiua mandato imperio mortem gereret,“ enixe suadentium opinio augebat eius metum. Habito itaque eorum, quos e consiliariis Albam Iuliam ingressos superius scriptum, consilio imperatori Turcarum compendiosius. Supremo vero purpurato prolixius per eum rescriptum in haec verba:

(402)

„ ILLVSTRISIME, DOMINE MI:
 „ HI OBSERVANDISIME.

„ Tam potentissimi imperatoris,
 „ quam V. I. D. literas per amicum
 „ nostrum Abdi agam redditas debita
 „ cum obseruantia et obedientia ac-
 „ cepi; felici eiusdem cum numero-
 „ sissimis potentissimi imperatoris mi-
 „ litibus Albam Graecam appulsui con-
 „ gratulans. Residua tributi pars abs-
 „ quae mora per me vt administretur;
 „ vniuersi praeterea magnates, nobi-
 „ les, pedites, eorumque officiales in
 „ certum conuocati locum, quicunque
 „ in hoc regno ad arma ferenda apti
 „ essent, vt iterato seruiente mandato
 „ castra V. I. D. mecum adeant,
 „ potentissimi imperatoris pariter ac
 „ V. D. literis insertum video. In re-
 „ sidua tributi parte transmittenda ante
 „ posteriorum harum literarum appul-
 „ sum omnem adhibuit diligentiam;
 „ quae dum regnicolis ac aerario pro-
 „ prio praestari non potuit; mutuam
 „ a Turcis aliisque nationibus, quam
 „ vel hodie debeo, (testes hac in re
 „ † potentissimi imperatoris milites
 „ lateri meo praesentes apello; accepi
 „ summam, congestamque transmissi;
 „ aere

(403)

aere alieno potius obrui, quam potentissimi imperatoris indignationem prouocare praeoptans; tam prompta mea regnique Transilvaniae obsequia, V. I. D. intercedente, coram potentissimo imperatore non ingrata fore, quin potius misericordiam me meosque obtenturum non ambigens. Dum vero vniuersos regni proceres nobiles ac totum, verbo, regni robur, iterato mandato superueniente, quo iussum fuerit, ducturus, instructum tenere iubeor, absit, vel nutu mandato potentissimi imperatoris, tam propriam quam regni vitam, spes ac omnia in manu suae maiestatis post DEVM posita esse non ignarus, refiagari praesumam; immo in momenta paratus vel cum decem aut viginti saltem personarum comitiua me abiturum spondeo. Interim vt regni diligentiae meae commissi tam prosperos quam aduersos status contingentesque eius difficultates † (404) in veritate significem obsequium Ottomanicae portae debitum a me exigit. V. quocirca I. D. maturo haec oportet perpendat consilio,

For-

„ Fortalitia Germanicis praefidiis mu-
 „ nita, signanter Claudiopolis vnius
 „ hinc distat diei itinere, reliqua
 „ quoque non longe absunt; per
 „ quos (praefidiarios) magna Trans-
 „ silvaniae pars ad praesens manu-
 „ teneretur, per excursionesque ad
 „ circumsitae regiones in dies con-
 „ tinuatas potentissimi imperatoris
 „ subditi exhausti tributum, quod
 „ pendere tenebantur, dum non
 „ fuissent soluendo, ego quoque in-
 „ tegrum non potui transmitters tri-
 „ butum. Quid praesidia illa, vni-
 „ uersis regni exercitibus eductis,
 „ nemine resistente, aut vim vel
 „ mediocrem propulsante, factura
 „ sunt, quibus vndequaque in regno
 „ potentissimi imperatoris pro lubitu
 „ grassari licebit? Polonorum (a)
 „ quoque vicinia non est satis tuta,
 „ quibus ingentem princeps Raco-
 „ cius, quam minime persoluit,
 „ promittens summam, fratre meo
 „ germano alteroque quodam Trans-
 „ silvano procere, qui vel hodie †
 „ ibidem detinentur, pro obsidibus
 „ relictis, (ita eos exacerbauit, vt)
 „ dum

(405)

 (a) Cf. lib. II. sect. II.

„ dum per me pro dimittendis istis
„ requisitus fuissent, nihil praeter
„ minas, nisi summam per princi-
„ pem Racocium promissam per-
„ soluerem, obtinere potui. Ingenti
„ autem nunc ii conflato exercitu
„ sub Alpibus adeo vicini haerent,
„ vt vnico Maramarosinum die,
„ (regni Transilvaniae prouinciam)
„ facillime inuadere possint. Quo
„ proposito ducantur, ipsi norunt;
„ interim, nisi regnum periclitari
„ malim, angustiae itinerum, per
„ quas eis penetrandum esset, certa
„ armatorum manu custodiendae
„ sunt. Certa praeterea fortalitia,
„ tam ciuitates, quam arces habet
„ potentissimus Imperator sub dire-
„ ctione mea; quae, nisi congruis
„ in extraneorum deuenire poterunt
„ potestatem: quod si contigerit,
„ negligentiae procul dubio meae im-
„ putabitur. De his quantum ex re-
„ liquiis afflictissimi huius regni,
„ quod per integrum annum & am-
„ plius potentissimi imperatoris ex-
„ ercitus gratuito comineatu alere
„ cogitur, praestari potest, officii
„ mei + munere id exigente diligen- (406)
„ tissime prouidere res ipsa cogit.
„ Haec

„ haec itaque non a demandata ex-
 „ peditione inemet ipsum excusandi
 „ gratia, sed obsequio Ottomanicae
 „ portae debito exigente significare
 „ debui; dum pauculis, qui e nu-
 „ mero nobilium militumque regni
 „ huius supersunt, ad tuitionem li-
 „ mitum fortalitorumque ordinatis
 „ minus instructum eduxero exerci-
 „ tum, regno mihi ne noxae
 „ imputetur, obsecrans; interim vel
 „ saltem viginti aut triginta perso-
 „ narum comitiua, pluribus non ex-
 „ sistentibus, quo iussu fuerit,
 „ promptissime me abiturum spondens.
 „ Dum propriam offero obedientiam;
 „ nisi viribus destituerer, aliis eo mi-
 „ nus parsurus: officii attamen mei
 „ est, ita rebus Transiluanicis inui-
 „ gilare, ne, per negligentiam ali-
 „ qua ingruente ruina, debitas so-
 „ cordiae poenas luere debeam.
 „ Quaerelas praeterea iam aliquoties
 „ iteratas cogor denuo contra pur-
 „ puratum Varadensem per praesen-
 „ tes instituere: qui regiones ad ar-
 „ cem Varadensem minime perti-
 „ nentes vi ad deditionem cogens,
 „ tributum † ingens ab illis extor-
 „ quet, nec vna cum reliquis Trans-
 „ silua-

„ siluaniae prouinciis consuetum po-
„ tentissimo imperatori tributum per-
„ soluere finit; praeterea cum prae-
„ iudicio conditionum deditiois Va-
„ radensis insigni, quae iuramentali-
„ bus Ali bassae literis firmatae e-
„ rant, praesidiarii quoque oppidi
„ Bellenyes terrore mortis ac depopulationum integram tentat occupare Transsiluaniae regionem. A quibus in praesentia propria dum haec tentari video, quid me absente molituri sint, ipsi norint. Quisue harum procellarum exitus futurus in arcano solius DEI mysterio situm est. V. quocirca I. D. demisse togo, praemissis diligenter ruminatis de relaxandis oneribus medendisque difficultatibus afflictissimi huius regni coram potentissimo imperatore intercedere ne grauetur. Clementissimam ea intercedente suae imperatoriae maiestatis resolutionem obtenturos tam ego quam regnicolae persuasimus. Cui demississima cum iisdem officia offerentes, diuinae de cetero protectioni commendamus. Datum Albae Iuliae XXIII. Iun. 1663. ”

(408) VIII. Aduocato princeps Apafius capi-
 (1663) pigi bafsa ad ipfum expedito, praeinfer-
 tas ei exhibet literas, vt coram fupremo
 purpurato caufsam praefentem ageret,
 multis obteftans verbis. Verum ille, "an-
 ,, tequam cum toto regni robore ad iter
 ,, bene inftitutum in caftis viderit princi-
 ,, pem, hoc ipfum in mandatis cum fe
 ,, habere fciat, minime vel pedem motu-
 ,, rum" refpondet. Aegre tandem bene
 donatus fequenti iter fufcipit die, cui
 fuum dictus princeps adiungens hominem
 Gabrielem Haller Ioannemque Datzio de
 toto certos reddit negotio, vt ipfi quoque
 pro virili huic obici mederentur, admo-
 nens. Quo fructu? inferius patebit.

Vtrum praerecenfitae regni difficulta-
 tes a demandato abfoluant itinere, dubi-
 tans interim princeps Apafius, ne iterato
 fuperveniente mandato plane imparatus de-
 (409) prehendantur, ad generalem vniuerfi † re-
 gni ftatus vt fe accingant expeditionem,
 paratique, dum iuffum fuerit, fe in ca-
 ftis fiftere poffint; nonnullis praeterea
 magnatum ac nobilium, vt in cafta fu-
 premi purpurati principem Apafium comi-
 taturi intra decimum diem congruo cum
 apparatu praefentes fint, mandat. Et
 illi quidem tepide, quamvis non fine fle-

tu ac expositulationibus parere videbantur; hi vero accepto ea de re principis mandato pene exanimis facti, quid dicerent aut facerent, penitus ignorabant. Nonnulli itaque eorum paroxifimis quasi recentibus correpti iussum deuitare nituntur iter. Alii simulatione qualibet seposita, " omnibus
„ se bonis exui, quam patria familiaque
„ relictis contra Christianos cum barbaro
„ belligerare se malle " aperte rescripse-
re. Haerebat inter tot rerum labyrinthos principis Apasii plus iusto lenis ac denmissa natura; quippe qui ab eodem plane † (410)
abhorrebat itinere, omnibus praeterea, etiamsi maxime Turcico parere vellet mandato, belligerandi, immo iter solum vsque ad castra supremi purpurati distans conficiendi destitueretur mediis. Auxerant eius ac regnicolarum metum superuenientes principis Valachiae transalpinæ literae, in quibus, " ne chami Tartarorum filium
„ ac Moldaviae principem, qui cum valido exercitu confestim ipsum subse-
„ quentes per Transiluaniam transituri
„ sunt, praestoletur, verum absque omni
„ tergiversatione se mouens penetratis Alpibus Transiluanicis Budam properet,
„ seque cum ipso coniungat, supremi purpurati ad se missum mandatum " scribit, paribus literarum dicti purpurati in.

Part II. O clusi-

clusiue transmissis omnem in re dubitationem semouentibus.

- (411) Nec euentus rei defuit; dictus enim princeps Valachiae transalpinae Georgius Dica cum quinque millibus equitum, sexcentisque peditibus † se mouens Transsilvaniae Alpes per passum Boza superare coepit, mense Iulio. Cui quidam multis rebus exercitatus sagacique pollens ingenio Petrus Budai, quid in secreto Turcarum consilio de hoc bello conclusum fuisset, expiscaturus obuiam expeditur; qui continuato per dies noctesque itinere mutatisque ad celeritatem iumentis extra limites Transsilvaniae dicto principi obuius, in secretum eius tentorium ductus, ne, praeter principem Apasium Ioannemque Betlenium cancellarium, ulli in Transsilvania mortalium rem aperiret, firmissimo iuramento obstringitur, eoque deposito haec ad principem per eum nunciata verba: „ Multis „ verborum ambagibus in re maxime periculosa moramque non patiente uti cum „ incongruum censeam; principi meo nomine salutato significes: Per genitorem „ meum, qui iussu Ottomanicae portae
- (412) „ Constantinopoli continuus † degere cogitur, significatum est mihi, ea principem Apasium totiusque regni Transsil-
- „ ua-

„ uaniae proceres intentione e proprio
 „ Turcas velle educere regno, vt eos v-
 „ nico manutenentes compendio, necique
 „ aut perpetuae tradentes custodiae, seu
 „ bene seu male expeditio contra Roma-
 „ norum imperatorem suscepta ipsis suc-
 „ cesserit, regnum capite protectoribusque
 „ destitutum facile occupare possint. Ob-
 „ testor itaque eum per DEVM, ne Tur-
 „ carum se fidei committere praesumat;
 „ ficto potius se ex hoc periculo subdu-
 „ cat morbo : nisi semet, Transilua-
 „ niam, nosque vtriusque Valachiae inco-
 „ las in perpetuum perditos velit. Nec
 „ proceres regni castra Turcica sequi com-
 „ pellat. Consilium interim ipsi datum
 „ nisi in arcano reseruet, extemplo de
 „ me actum esse nil dubitet. ” Relata
 haec per eum, cuius fidei commissa erant,
 principi Apasio, cum omnem captum au-
 xiliumque humanum praerecensitae supe-
 rarent rerum difficultates, qualiter ipsum
 affecere, † lector per se coniectare po- (413)
 test.

VIII. Ne interim Cutsuc bassa quo- (1663)
 que calamitates nostras augere praetermit-
 teret, vt vniuersos regni status princeps
 Apasius ad praedictum iter se moturus
 conuocare iubeat, seuerè nec sine minis

vrget. Chami Precopitarum Tartarorum principis filium cum quinquaginta millibus selectissimorum militum quadragintaque tormentis praegrandibus ad expugnationem Claudiopoleos iter ingressum, coniunctumque cum exercitibus vtriusque Valachiae, qui quadraginta millium numerum aequaturi sunt, propediem superuenturum impudentissime mentitur: cum Tartaros, qui sola velocitate reliquis nationibus terrore esse solent, tormenta praegrandia secum vehere, obsidionesque fortalitorum rerum talium rudes, moliri contra omnem rationem esse, coecus sit, qui non † videat; numerum etiam Tartarorum iisque adiutorum Valachorum in immensum falso augebat, quippe Tartari vix decem millium numerum excedebant, vtriusque Valachiae principibus ne parem quidem secum ducentibus exercitum. Iubebat insuper mandata principem Apasium ad commendantes fortalitorum praesidiis imperatoris Romanorum munitorum, nisi tam potente hoste imminente perire velint, vt confestim regno excedant, scribere: verum tam aperte mentienti dictus princeps assentiri erubuit.

Per eosdem dies legati principis Apasii Albae Graecae apud supremum purpuratum commorantes, dictum purpuratum sua et aliorum opinione celerius Budam versus cum vniuersis imperatoris Turcarum Exercitibus in succursum Huslain bassae, qui non pridem purpuratus Budensis creatus, castra iuxta Budam in aperto campo figens, † ab Hungaris regi (415) Hungariae subiectis particulari strage affectus fuerat, properasse, ipsosque Albae Graecae relictos, perscribere principi ac regnicolis. Quod Christianorum facinus per quos, quibus mediis, quantaque clade hostium patratum sit, iis, qui interessati fuere, perscribenda relinquo. Orandus interim misericors DEVS, vt primitias istas victoriae Christianorum ad maturum tandem perducatur triumphum, interque tot blandientis fortunae successus elatum barbarum potenti dextera confringat!

Quantopere princeps Apasius regnicolaeque a barbaro coarctarentur, in bellumque contra Christianos cogerentur, non latebat interea fortalitiorem Germanicis praesidiis munitorum commendantes; qui, procul dubio iussu superiorum, talia in regno promulgauere manifesta:

(416)

„ Celsissimus princeps Transilua-
 „ niae (tit.) DOMINVS, DOMI-
 „ NVS, MICHAEL † APAFI per
 „ edictum Turcarum sub ficto prae-
 „ textu, tanquam SACRATISSI-
 „ MA CAESAREA ROMANO-
 „ RVM MAIESTAS, DOMINVS
 „ MEVS CLEMENTISSIMVS fa-
 „ ctam inter ipsos confederationem
 „ diffregerit, citra vllum dubium
 „ coactiue insurrectionem in regno
 „ Transilvaniae per speciale man-
 „ datum iniunxit, vt nobiles vna
 „ cum plebe in subsidium Turca-
 „ rum ad bellum se pararent et con-
 „ surgerent. Notum autem est om-
 „ nibus et singulis, quantam praefa-
 „ ta sacratissima sua maiestas per
 „ hos annorum cursus curam gesse-
 „ rit regnum illud eiusdemque liber-
 „ tates et iura conseruandi. Eapro-
 „ pter tot tantosque sumtus hucus-
 „ que praestitit et adhuc praestat,
 „ dum numerosum exercitum cum
 „ grauissima et copiosissima susten-
 „ tatione in nullum alium finem has
 „ versus partes introduci fecerit,
 „ quam vt per amicam conuentio-
 „ nem praenominatum regnum tran-
 „ quillitate gaudere et eiusdem in-
 „ mu-

munitates protegi possent. Super
quo negotio tractata compositio-
nis † etiamnum continuantur. E- (417)
uidenter autem apparet, quod Tur-
cae et regni libertates tollere, et
idem suo iugo barbarico subdere
studeant. Proinde omnibus et
singulis regni Transilvaniae ma-
gnatibus, comitibus, baronibus,
nobilibus, plebeis, supremis capi-
taneis ac iudicibus regiis Siculo-
rum, primoribus, potioribus,
primipilis, pixidariis, toti denique
vniuersitati Siculorum, item natio-
ni etiam Saxonicae bene consu-
lendo proponitur, serio deliberent,
quam irreparabile damnum illismet
ipsis ex hoc edicto obuenturum
sit. Ideoque ad hoc CELSISSI-
MI PRINCIPIS (vere non aliter
sine veritatis errore) coactive ex-
pressum mandatum non insurgant,
nec moueant et horum obedi-
entiae se non subiugent; verum vi-
gore armistitii domi suae perma-
neant. Secus si facturi sunt, et
quidem contra in eosdem positam
confidentiam se hostes apertos
monstrauerint; caussa dabitur, lo-
co laboriosissime quaesitae prote-

(418) „ Etionis, contra illos similiter agen-
 „ di et † persequendi. Quae omnia
 „ omnibus et singulis ad cuiusvis no-
 „ titiam significare volui, (quo) si-
 „ bi de damno praecauere (possint)
 „ Datum in Szamosuiuar die quinta
 „ Iulii, anno 1663.

„ S. S. C. R. M.
 „ vice-colonellus , supremus
 „ commendans in arce Szamos-
 „ uiuar et Betlen. ”

(1663) X. Nec Romanorum imperator sub-
 dolo pacis tractatu ad bellum se accingen-
 di tempus sibi velle barbarum eripere
 ignorabat; requisiti quocirca vniuersi per eum
 contra elatum hostem Europaei reges ac
 principes. De quorum assensu, subsidiis,
 alioque apparatu ii, qui viciniore rerum-
 que oculati testes, procul dubio scripturi
 sunt; ego res Transiluanicas, connexione-
 que rerum hoc ipsum nonnunquam exi-
 gente, Hungaricas verbo complecti decre-
 ui. Vniuersis quocirca † Hungariae pro-
 ceribus ac statibus per sacratissimam Ro-
 manorum imperatoriam regiamque maie-
 statem patentes publicatae sunt in haec
 verba:

„ LEO-

„ LEOPOLDVS cet.

„ MAGNIFICI cet.

„ Innotuisse fidelitatibus vestris non
„ ambigimus, quanto studio et conatu
„ laborauerimus, vt post acceptam
„ ab hostibus Christiani nominis cla-
„ dem et expugnatum fortissimum
„ propugnaculum aliaque in partibus
„ Transilvaniae fortalitia et praesidia
„ intercepta iunctis cum aliis Chri-
„ stianae reipublicae regibus et prin-
„ cipibus armis et viribus feroci co-
„ natui inimicorum non modo ob-
„ uiam ire, et per summam iniu-
„ riam adempta recuperare; verum et
„ nosmet et Christianum nomen vin-
„ dicare crescentemque et auctam in
„ dies Ottomanicam potentiam re-
„ tundere et enervare possemus.
„ Verum, cum saluberrimo huic in-
„ stituto, quapropter discordias et
„ bella inter principes Christianos,
„ qua alia interuenientia † grauissi- (420)
„ ma impedimenta, optatus euentus
„ minime respondisset, DEO ex oc-
„ cultis suis consiliis permittente; ap-
„ plicuimus animum media ac mo-
„ dos adhibere, quibus gliscentem et
„ „ gras

„ grassantem aduersariorum furorem,
 „ si reprimi nequiret, placare, placi-
 „ disque mediis regnum vel maxime
 „ hoc nostrum conseruare et quie-
 „ tum ac tranquillum reddere nitere-
 „ mur. Et iam eo vsque ventum
 „ erat, vt honestae pacis condiciones
 „ per Turcam admissae et ab v-
 „ traque parte acceptatae, quin et-
 „ iam ab ipso Turcarum imperatore
 „ approbatae spem nobis indubiam
 „ facerent indubiae pacis; cum ex
 „ insperato et repente primus vezi-
 „ rius, atque adeo porta ipsa, om-
 „ nes hactenus initos tractatus et
 „ conclusos irritos esse declarauit, et,
 „ quidquid eo vsque accordatum fue-
 „ rat, rescidit, et cassauit, nobisque
 „ arma et bellum indixit. Interim,
 „ dum pax tractaretur, praeparato
 „ valido et numeroso exercitu mouit,
 „ et iam Belgradum siue Albam Grae-
 „ cam appropinquauit. Cuius inex-
 „ spectatae hostilitati, inuocato diui-
 „ no numine † et auxilio, magno
 „ animo ac in DEVM fiducia resi-
 „ stere et Christianam reipublicam,
 „ signanter autem regnum hoc no-
 „ strum Hungariae, propugnaculum
 „ eiusdem nobisque cumprimis carum
 „ tuta-

„ tutari decreuimus, pro quo et
„ maiores nostri et praedecessores,
„ aui atauique, tot myriades, tan-
„ tam expensarum molem, gazas et
„ thesauros erogare, tantum sangui-
„ nis Christiani profundere non du-
„ bitarunt. Quibus vti in dignitate
„ et imperiali fastigio, non modo
„ carne et sanguine successimus; ita,
„ laudatissimis eorum vestigiis infi-
„ stendo, omnia prorsus possibilia
„ adhibitori sumus adhibemusque de
„ facto media, quibus hostium viri-
„ bus et conatu contraire, paresque
„ et iustas, si non validiores, oppo-
„ nere vires possimus. Signanter au-
„ tem sacrum Romanum imperium
„ assistentiam suam praebere, valida-
„ que auxilia bellicae sumtus et ar-
„ ma nobis suppeditare recenter deli-
„ berauit. Requisiimus et alios prin-
„ cipes, de quibus bene speramus
„ ipsos, quantum possibile erit, de-
„ fensionem Christianitatis non defutu-
„ ros. Siquidem autem regnum hoc
„ † nostrum Hungariae primum est (422)
„ in periculo et proximum vicinum.
„ quae Turcarum impetui et furori;
„ quod regnum nostrum et natio a
„ ducentis iam et amplius annis sum-

„ ma

„ ma virtute cum naturalibus istis
„ hostibus pro sua et Christianitatis
„ propugnatione colluctatur, et nun-
„ quam parcere dubitauit sanguini et
„ vitae pro conseruatione et defen-
„ sione patriae carissimae; sed lau-
„ dabili et alacri non in vniuersa dun-
„ taxat Christianitate, verum etiam
„ apud hostes depraedicato animo,
„ generositate et virtute sese oppo-
„ suit, non solum, quando floren-
„ tibus adhuc rebus et integris viri-
„ bus vigeret, verum etiam fractis
„ ac debilitatis ademptisque regni par-
„ tibus nihil omisit eorum, quae a-
„ uitam et Martialem a maioribus
„ acceptam virtutem ac fortitudinem
„ decerent: ita ipsos nunc quoque
„ pro dulcissima patria proque aris
„ et focis, pro liberis et coniugibus
„ atque adeo vita propria ac liber-
„ tate praestituros, omniaque possi-
„ bilia media et supremos conatus
„ adhibituros non ambigimus. Qua-
„ re omnibus et singulis regni hu-
„ ius † nostri Hungariae partiumque
„ eidem annexarum fidelibus nostris,
„ statibus et ordinibus, cumprimis
„ autem vobis ac reliquis comitati-
„ bus generalem seu personalem in-
„ surre-

„ surrectionem in articulis regni si-
„ ue legibus decretam, nominatim
„ vero (ad) continentias articuli
„ quinti proximae diaetae et reli-
„ quorum ibidem citatorum indici-
„ mus et promulgamus, serioque
„ ac firmiter sub poenis in eisdem
„ contentis et expressis iniungimus
„ et mandamus, vt omnes et singu-
„ li e statibus, prout citatae conti-
„ nent leges, propria in persona
„ comparere cum apparatu ibidem
„ expresso debeatis et teneamini.
„ Lustrationesque vestras instituire
„ et habere properetis et acceleretis
„ ita, vt ad festum diui Ladislai
„ regis Hungariae parati esse possi-
„ tis. Quibus lustrationibus peractis
„ nos desuper illico informare ab
„ vltiorique benigna nostra cate-
„ nus fienda dispositione ac ordina-
„ tione praestolari et conatus ve-
„ stros eo dirigere velitis; ne forte
„ aduentum totius roboris praeue-
„ niendo, in partes quasdam ac
„ regiones vestras irruptiones dam-
„ nosas et periculosas † facere ac (424)
„ in vos non satis protisos idem ho-
„ stis ferro flammaque grassari va-
„ leat, remedia adhibere remota om-

„ ni mora ac dilatione studeatis,
 „ securi de nostro sincero et plus
 „ quam paterno affectu et animo,
 „ quibus inducti nihil plane eorum,
 „ quae quidem possibilia sunt aut
 „ erunt, pro conseruatione ac ve-
 „ strum omnium defensione floren-
 „ tique ac prospero statu assumere
 „ praetermissuri sumus. Quem et-
 „ iam in finem militem Hungaricum
 „ ac nationem maiore, quo possit,
 „ numero actutum conduci et stipen-
 „ diis nostris interteneri iussimus ac
 „ serio demandamus. Porro in prae-
 „ dicta hac insurrectione vestra mu-
 „ tuam cum fidele nostro nobis sin-
 „ cere dilecto comite regni huius
 „ nostri Hungariae palatino intelli-
 „ gentiam cum directione eiusdem
 „ iuxta leges superinde sancitas ha-
 „ beatis, benigne annuimus. Quod
 „ ipsum per speciales literas nostras
 „ eidem clementer significauimus ac
 „ detulimus. Aderit conatibus nostris
 „ iustus DEVS, et fidei ac federis
 „ violatores praepotenti manu sua
 „ humiliabit et meritis subiiciet
 „ poenis. Secus non facturis gratia
 „ nostra C. et R. vobis in reliquo
 „ clementer propensi manemus. Da-
 „ tum

„ tum in ciuitate nostra Vienna VII
 „ Iunii, anno 1663. ”

Excute, o! tandem ex oculis v^eternum gloriosissimae olim nationis nostrae reliquiae! Sponite rixas et contentiones; cesset politicus clero, Catholicus Reforma- to inuidere; nostro proprioque malo edo- cti communi communibus resistite armis: alias, vtinam falsus sim vates! dum am- bitione praecipites vix parem inter vos- met plerique ferre vultis, aut sub prae- textu religionis alii alios persequimini, re- ligionis simul regionisque iacturam vos facturos experiemini. Sed ad propositum, vnde contemplatio publici boni rapuerat, redeo.

XI. Praeter propriam et aliorum o-
 pinionem, vt superius scriptum, residuae
 tributum Transiluanici partis non expectans
 supremus purpuratus administrationem †
 Gabriele Haller recentioreque regni sta-
 tuum legato Ioanne Datzio Albae Grae-
 cae relictis, cum immensa suorum mole,
 quorum numerus ducenta millia excedere
 ferebatur, Essegginum versus se mouens
 Drauum fluuium ponte erecto transire ma-
 turat. Cui intentus ad Gabrielem Haller
 accersendum duos e suis chiaussis celeri
 cursu

(1663)

(426)

curſu Albam Graecam remittit. Audit inter ſpem mortisque metum dubius vocantium ille verba Ioanneque Datzo recentiore legato ibidem relicto, ſupremum purpuratum in praediſto aſſequitur loco. A quo inſigni cum pompa admiſſus ſtolaque Turcica donatus, eidem pari quaſi honoris gradu aſſidere iubetur, colloquioque per horam et ulterius familiari habito, inter reliqua bono ille ſe animo, Gabrielem Haller, eſſe, apertasque, quandoque ipſum adire voluerit, fores eius futuras dicens, plenum bonae ſpei in tentorium ſibi erectum dimittit. Ioan-

(427) nem quoque Datzo conſequenter † accerſitum (cum) tributo Tranſiluanico per eum adminiſtrato ſupremi theſaurarii teſtedar ipſis dicti ſigillo obſignato Hadriano-
polim ad imperatorem Turcarum transmittit.

Tam ſolennis Gabrielis Haller exceptio inſperatusque fauor ſuſpicionem nonnullis iniecit principe Apaſio, qui per Cuſſuc baſſam aut fictis aut veriſimilibus indefinenter traducebatur criminibus, degradato ſupremum purpuratum, (dicto Gabriele Haller inſcio? vel verius conſcio? ii qui exactius norunt, iudicent) eum
velle

velle in principatu substituere, (a) Qua in re nonnullorum, qui in aula supremi purpurati intimi, alienam a principe Apasio eius mentem referentium verba augebant metum ac suspicionem. Promissis itaque sat luculentis Ioannes Datzō recentior legatus praecipuos eorum aggreditur, per eosque flexo in gratiam, ut apparebat, supremi purpurati animo ad secundariam admissus audientiam † familiarius, quam (428) alias excipitur. Quaerit ab eo purpuratus, „ vtrum aliqui in regno Transilvaniae vi-
 „ tae vel honori principis insidiantes exsi-
 „ stant, quibus resistendi destitueretur di-
 „ ctus princeps mediis? ” Non existe-
 re talem peruiacem ipso gnaro respondet
 legatus Datzō. Quam purpurati quaestio-
 nem sinceræ erga principem Apasium af-
 fectionis indicium licet nonnulli autument:
 exitium attamen successu temporis multis
 nostrum, qui in afflictissimo hoc regno
 reliquis pauxillum praeeminere videmur,
 praestruī crediderim; quippe, quoscunque
 inter nos oculatiores antiquaeque libertatis
 amantiores intellexerit, fictis sub colori-
 bus ad dicendam coram se causam euo-
 catos neci aut custodiae tradere poterit:
 quod

(a) Inanem fuisse suspicionem quæntus docuit.

quod DEVS auertat! Tandem Gabriele Haller solo apud se toties fatus purpuratus manere iussu Ioannem Datzio ad principem Apasium remittens literas per eum (429) transmittit, † quarum continentia haec erat:

„ MESSIAE RELIGIONIS CVL-
 „ TOR, PRINCEPS MICHAEL
 „ APAFI.

„ Salutem precamur. Residua tri-
 „ buti pars literaeque tuae eidem ad-
 „ iunctae iuxta ciuitatem Eslegg sunt
 „ nobis redditae. Quibus intellectis
 „ approbantesque factum tuum al-
 „ bum perspicimus te habere vul-
 „ tum, deinceps quoque fidelem te
 „ futurum sperantes. Continuum
 „ tuum oratorem recens ad nos mis-
 „ sum, adiuncto ipsi fideli nostro
 „ officiali aga, vna cum tributo ad
 „ potentissimum imperatorem expe-
 „ diuimus; quo Hadrianopolim ap-
 „ pellente alter, qui Constantinopoli
 „ nunc degit, in Transiluaniam re-
 „ dire poterit. DEO nos secundar-
 „ te XXVIII. Iunii anni praesenti
 „ vna cum numerosissimis potentissi-
 „ mi imperatoris exercitibus tormen-
 „ to-

„ torumque sufficienti apparatu Dra-
„ uam transeuntes destinatum conti-
„ nuamus iter. Mi amice, domini
„ mei clementissimi clientem te esse
„ regnoque † eius Transilvaniae, (430)
„ quod optimum non abs re cense-
„ ri debet, praepositum consideres.
„ Si fidem cum sinceritate colueris,
„ Gabrielem Betlenium reliquosque
„ Transilvaniae principes obsequio
„ Ottomanicae portae illustres pro
„ exemplo ob oculos ponas, longe
„ maiora, quam ipsi obtinuerant,
„ praemia accepturus. Potentissimi
„ imperatoris exercitibus adiungi o-
„ portet copias Transilvanicas hoc
„ anno praesenti; quod ad ostentan-
„ dam fidelitatem tuam plurimum
„ interest. Exercitus itaque tuos in-
„ structos teneas, quod per nos ius-
„ sum fuerit, facturus; DEO
„ nos benedicente a potentissimo
„ imperatore meque digna vir-
„ tutis brabea. Petitiones tuas iu-
„ stissimas esse constat; confecto
„ hoc nostro itinere supra votum
„ tuum omnia felicissime successura
„ experieris. Vale, ”

(1663)

XXII. Iam alpibus Transilvaniae per passum, vt praemissum, Boza penetratis

(431)

† Valachiae transalpinae princeps prouinciam Barciam, consequenter districtum Fagarasensem transiens Cibinio cum suis appropinquabat; dum princeps Apafius, qui relicta pridem Alba Iulia castra iuxta oppidum Aluintz cum Cutsuc bassa coniuncta per complures dies habuerat, seu aduersa, vt ferebatur, correptus valetudine, seu Turcarum Tartarorumque, qui Transalpinae principem breui subsequunturi credebantur, insidias honesto praecauere studens praetextu, ciuitatem Szaszsebes vicino a castris distantem milliari cum aulicorum cohorte intrat; exercitum, quem secum habebat, extra murum in ripa fluminis cuiusdam collocans, illineque ulterius progressus Cibinium se cum suis recipit.

(432)

Principis vero precopitarum filius cum decem circiter Tartarorum selectissimorum millibus, moldaniaeque palatinus cum mille peditibus ac tribus equitum Valachorum millibus eodem † subsequentes itinere captiuos quidem, ut haecenus apud me constat, nullos ferme abduxerunt; verum cum mole exercitus Cibinium versus sensim procedentes longe lateque tamquam in hostico populationes per regiones itineri eorum

eorum vicinas exercent, ne a caedibus
quidem eorum, qui sua eripi recusantes
resistere nitebantur, temperantes. Longe
dispar Valachiae transalpinae principis in
itinere disciplina; quippe qui supra multo-
rum opinionem ne segetibus quidem vlla
per suos intulit damna, eo minus excur-
siones et populationes fieri permisit, ite-
ratis quin potius in praesentia commissa-
rii Petri Budai non sine angore animi
ait vicibus, " se quidem obtorto contra
,, Christianos collo in bellum compelli,
,, nunquam tamen sua suorumque arma,
,, etiamsi capite plectatur, Christianis no-
,, xae fore, immo libentissime, saltem
,, Christianis victoriam DEVS largiatur,
,, in eodem bello se per Turcas caesum
,, victimam † pro Christianis futurum. " (433)
Isdem vnico ab vrbe Cibiniensi milliari castra
figens salutatum per nonnullos suorum princi-
pem Apasium, vt duos e consiliariis,
Stephanum nimirum Petkium ac Georgium
Kapium ad se transmittat, enixe rogat.
Cui dictus princeps assentiens expedit eos,
qui rogabantur. (Quibus,) postquam de
crudeli ad totiusque Christianitatis exitium
obstinato Turcarum animo multa prae-
fatus fuisset, tandem ,, ad euitandas, quas
,, Precopitarum principis filius ac Cutsuc
,, bassa principi Apasio, vt ipse assererat,

„ molirentur, insidias, vt Cibinio clam
„ deserto fuga sibi consulens Görgenyinum
„ ac illinc Claudiopolim urbem praesidio
„ suae maiestatis munitam se conferat,
„ nec in fidelitate Cibiniensium, qui vin-
„ ctum cum Turcis Tradituri sunt, spem
„ vllam collocet, suadet; vtrum salubre
„ suum consilium approbaturus sit, nec-
„ ne? vt Georgius Kapi alter consiliario-
(434) „ rum ad se missorum † denuo rediens
„ significet, ” subnectens. Reportant Ci-
binium, quod per ipsos nunciatum erat;
dicti consilarii; verum princeps Apafius
nihil se contra Ottomanicam portam deli-
quisse, plus iusto quin potius obsequen-
tem fuisse dicens, interdum de sinceritate
quoque suadentis nonnihil dubitans parere
renuit, principique Valachiae transalpinae
per Georgium Kapi alienum ab eadem re
animum suum aperuit. Qui eo proposito
non succedente Cibinium praeteriens iuxta
ciuitatem Szaszsebes dictam Cutsuc Mem-
het bassam filium principis Precopitarum
salutare volentem obuium habuit: quocum
quid de principe Apasio rebusque Trans-
siluanicis tractauerit, ipse nouit; non sin-
cere tamen ipsum Christianitati satisfecisse
non mediocris, vt inferius patebit, orta
suspicio.

XIII. Tertio post discessum principis (1663)
 Transalpinae die Precopitarum † principis (435)
 quoque filius Cibinium iuxta castra figit.
 Qui ex profapia imperatoris Turcarum se
 esse iactans „ principem Apasium tam-
 „ quam suum subditum se debere adire, ”
 ait iis, qui a dicto principe ad salutandum
 ipsum fuerant expediti; sed ii grauiissimo
 dictum principem morbo detineri dicentes,
 tam ipsum quam suorum primores mu-
 neribus deliniuere, satisque sedatus illinc
 discedens iuxta ciuitatem Szaszsebes Cutsuc
 Memhet bassae ac Valachiae transalpinae
 principi coniungitur. Per integrum biduum
 hic secretum de nobis, vt circumstantiae
 rerum testantur, initum est consilium, ter-
 tioque die Olai begus Gyulaiensis Hunga-
 ricæ peritissimus linguae Cibinium ad prin-
 cipem Apasium per eos expeditur. Qui
 statura semigigas in praesentia consiliario-
 rum ingenti cum clamore, qui vel in ter-
 tio hypocausto punctatim intelligi poterat,
 ita principem Apasium alloquitur: „ Po-
 „ tentissimi Tartarorum Precopitarum
 „ † principis filius vna cum Cutsuc Mem- (436)
 „ het bassa optant, cur iuxta mandatum
 „ potentissimi imperatoris totius regni
 „ Transilvaniae exercitus ad bellum in-
 „ structos non habes, quin potius in hanc
 „ te recepisti ciuitatem, vt rationem red-

„ das; cum iisque, quos tecum praesen-
 „ tes habes, confestim ad iter temet mo-
 „ ueas, mecum eos absque mora et ter-
 „ giuersione sequuturus; nec rem par-
 „ ui momenti aut iubentem facile con-
 „ temnendum putes; cum supremi Tar-
 „ tarorum Chami filius eadem, qua geni-
 „ tor ipsius, polleat auctoritate, quoque
 „ reiecto potentissimum Turcarum impe-
 „ ratorem contemptum quilibet facile per-
 „ spiciet. ” Haerebat hic cunctorum a-

animus in reque tam exitiosa nec consilium
 nec vox suppetebat, Tandem suppresso
 metu princeps Apasius dicto Olai bego
 respondet in haec verba: „ Potentissimi

(437)

„ Precopitarum filium ea, qua par, re-
 „ uerentia nostro † nomine salutato,
 „ quem, nisi morbo praepediti fuissetus,
 „ in persona adire demississimeque saluta-
 „ re non praetermisissetus. Exercitum
 „ Transiluanicum, omnibus ad familias
 „ resque suas tutandas dilapsis propter me-
 „ tum Tartaricarum copiarum, non pos-
 „ sumus habere praesentem; penetratis
 „ interim ad exterarum regionum Tartaris una
 „ cum regnicolis Cutsuc Memhet bassae
 „ coniuncti officio nostro non deerimus,
 „ a supremo purpurato, quid agendum
 „ nobis sit, ordinantiam de toto negotio
 „ praestolantes. ” Ipsoque donis concilia-

to,

to, proprium adiungens hominem, per eum ac literas Cutsuc bassam, vt coram Precopitarum principis filio causam suam ageret, suspicionemque contra se conceptam eluere niteretur, enixe rogat. Qui ingentium spe praemiorum inductus in praesentia hominis per principem Apasium missi multis dictum principem coram Precopita excusat verbis. Tandem ille Claudiopolim, ac † illinc Hungariam versus se mouens nos in eo, quo hodie fluctuamus, reliquit statu. Cutsuc bassa autem remisso principis Apasii internuncio cum iuramento, (utrum vero? DEVS nouit;) nunciauit ei, per principem Valachiae transalpinae accusatum ipsum coram Precopita crimine proditionis, eoque instigante cominotum, qui non pridem delinitus erat, denuo contra toties dictum principem Precopitarum principis filium; quamuis non ab ipso quidem principe, qui Turcico imperio plus iusto in omnibus obsequentissimus erat, sed ciuitatis Coronensis iudice ciuibusque satis iam antea se offensum putabat; cuius ultionem Budam versus ex mandato supremi purpurati properantem in aliud tempus necessitas differre coegit. Quod cum magni, sed mali, momenti credam, inferere volui.

(439) Ingresso limites Transsilvaniae cum sibi subiectis Precopitarum principis † filio tam honoris exhibendi quam victualia administrandi gratia nobilis quidam, Petrus Budai, commissarius ipsi obuiam missus, dum in confiniis ciuitatis Coronensis (Brasso) eum salutasset, duos e primoribus Tartarorum ipsi is adiungens Coronam cum certis expedit mandatis. Qui vix suburbia ciuitatis ingressi antequam iudicem adire, quae de re missi fuissent, exponere possent, a ciuibus bene, vel verius male, potius inhumane excepti; vnus Tartarorum frustratim concisus excoriatur, alter vulneratus euadit, commissarius vero Petrus Budai, per complures dies aresto detentus, aegre libertatem obtinuit. Cuius facti vtinam tota Transsilvania non luat poenas, cum nunquam se eius memoriam animo depositurum, confectoque suscepto itinere in districtu Coronensi hibernaturum centies et amplius iurauerit Precopitarum principis filius. Ego talibus enormitatibus (440) viam ad exitium † nostrum crediderim praestruere fata.

(1663) XIII. Tartaris Valachisque in Hungariam, vt praemissum, penetratis Cibinii morantem principem Apasium per literas ac nuncium certificat Cutsuc bassa, „ quoniam
„ niam

„ niam suorum sparsim negotiis propriis
„ occupatorum in Transsilvania iter non
„ satis esse tutum multorum nece com-
„ pertum habeat, eosdemque rebus ad
„ quotidianum vsum necessariis, quae in
„ ciuitatibus emi solent, plurimum indi-
„ gere constet; difficultatis istius medendi
„ gratia Cibinium iuxta se locaturum ca-
„ stra; quod propositum suum ne aliquid
„ princeps aut ciues mali subesse putarent,
„ se significare decreuisse. ” Improbat
quidem, sed refragari vix praesumens, rem
princeps Apasius; officiales autem ciuitatis
Cibiniensis, iudex nimirum regius ac con-
sul pene exanimis facti, vixque lacrimas
continentes † adito principe, ” ne in vi- (441)
„ ciniam vrbis Cutsuc bassam cum suis
„ transire pateretur, qui in propinquo si-
„ ti indefinenter procul dubio urbem in-
„ gredi volentes a ciuibus vel renitenti-
„ bus ipsis, reiiciendi forent, per DEVM
„ obtestantur, alioquin adeo alienos a
„ Turcarum admissione ciuium animos,
„ qui vitam prius amitteri quam eos ad-
„ missuri essent, ” significantes. Nec mi-
rum: praeter recensitas enim ac malo vsu
in regno suetas Cutsuc bassae enormitates
terrebat eos recens in ciuitate Szaszsebes
per ipsum patratum facinus; a cuius inco-
lis ante sex dies admissus, superueniente
cum

cum suis Precopitarum principis filio, nequissimus alienarum rerum dispensator currus, iumenta, vniuersaque dictae ciuitatis frumenta victualiaque Tartaris largitus omnibus iis afflictissimos ciues emungens ad extremam (eos) redegerat paupertatem.

(442) Quamuis itaque munimento vrbs † satis valide tuti Cibinienses violentam eius irruptionem minime formidarent; ne interim non admissus segetibus, quae iam maturae erant, damna inferret, (ipsique) comineatu destituerentur, lentaeque quasi obsidionis illud initium fieret, non abs re verebantur. Solatur modestissimis eos verbis princeps Apafius, obuiam Cutsuc bassae se iturum, nec in viciniam vrbs admissurum, promittens.

Motis interim a ciuitate Szaszsebes Cutsuc bassa suis iuxta oppidum Szeredahely, quod tribus Cibinio distat milliariis, figit castra; Cibiniensium animis pejora in horas sibi ominantibus. Quem ibi morantem supremi purpurati capigi bassa cum literis eiusdem adiens, vt cum suis Transilvania confestim egressus Varadinum properet, ibique contra Romanorum imperatoris confederatorumque eius exercitus intentos habeat oculos demandat. Vulgari prius rumore mox per literas Cutsuc

tunc bassae significatur principi Apasio de- (443)
 mandatum eius iter. Exhilarantur Cibi-
 nenses, consequenter, ad quas faustus ille
 rumor penetrare poterat, vicinae prouin-
 ciae; comportantur ad auerenda eius im-
 pedimenta currus. Princeps quoque Apa-
 sius ultimum vale ipsi dicturus Cibinio e-
 gressus adit eum, humanissimeque, prae-
 ter naturam, exceptus. Summas pro be-
 beneficiis, quae reuera non pauca accepe-
 rat, agit (ille) dicto principi gratias, con-
 uinioque inter se celebrato, hic Cibinium,
 ille Varadinum versus digrediuntur.

Verba eadem die forsitan non sper-
 nenda per Olai begum Gyulaiensem pro-
 lata inferere placuit, qui Ioanne Tolda-
 lagi ac Francisco Fekete cubiculariis prin-
 cipis in secretum deductis ita fatus est
 „ Multis principis aliorumque complurium
 „ beneficiis deuinctus (sum;) hoc (ergo)
 „ vobis consilium a me datum sciatis
 „ Dissensiones per complures annos con-
 „ tinuatas † seponite; manete quieti; nec (444)
 „ contra quempiam auxilia nostra implo-
 „ reis; si enim in suercursum vestrum
 „ denuo ingredi compellemur, nunquam
 „ nos Transilvania egressuros iuro per
 „ DEVM omnipotentem, „

Dictus

Dictus supremi purpurati capigi bassa
 Cibinium cum principe Apasio ingressus
 eidem quoque literas heri sui exhibet.
 Quas antequam insertas, MI LECTOR,
 perlegeris praemonitum te velim, dum
 quasdam verborum tautologias insuetosque
 et veritatem excedens titulos videris, non
 a me additos sed verbotenus ita scriptos
 scias; cum praeter nudam et verissimam
 rerum descriptionem nihil in animo ha-
 beam. Literae autem iam dictae huius
 erant tenoris :

(445)

„ QVI IN TOTO HVNGARIAE
 „ REGNO DEGVNT, MAGNA-
 „ TVM PROCERVMOVE DO-
 „ MINE, OMNIVM CHRISTIA-
 „ NORVM PRAEEMINENTISSI-
 „ ME, MITISSIME, EORVM-
 „ QVE REALIS DOMINE, QVI
 „ EX ANNVENTIA POTENTIS-
 „ SIMI IMPERATORIS † TOTI
 „ NATIONI HVNGARICAE PRAE-
 „ ES, IISQVE PRAEDOMINARIS,
 „ PRINCEPS MICHAEL APAFI.

„ DEVS actus tuos, ingressum
 „ egressumque secundet. Ex intimo
 „ cordis affectu saluto te, salutatio-
 „ neque praemissa, cum singulari in
 „ te

„ te confidentiam habeam, tamquam
„ amicus amico significare volo,
„ DEO auspice cum innumerabili-
„ bus potentissimi imperatoris exer-
„ citibus XXIII. mensis praeteriti
„ Buda me mouisse, recentique iux-
„ ta Strigonium super Danubium
„ ponte erecto traiecisse, arcem Ar-
„ chienopolitanam (Ersek - Viuar)
„ a me esse obsessam, scias eo me
„ negotio distineri. Cutsuc bassam
„ cum suis Transilvania egredi Va-
„ radinunque iuxta pro specula resi-
„ dere oportet; milites potentissimi
„ imperatoris, qui in confiniis de-
„ g. eidem adiunximus. Tu
„ quoque cum toto tuorum robore
„ in Transilvania paratissimus esto,
„ ad quatuor mundi plagas apertos
„ habens † oculos; sinceritate tua (446)
„ idipsum exigente nulli labori par-
„ cas, indefinenter tuos ad me ex-
„ pedias de rebusque vel medio-
„ cris momenti certifies. DEVS
„ te diu incolumem conseruet. Da-
„ tae in castris inter Budam et Stri-
„ gonium ad Veresuar positis. ”

Perlectis princeps Apafius literis di-
 uerso eoque penitus contrario cum sibi
 subiectis afficiebatur affectu. Cum toto
 enim regni robore ad bellum Christianis
 inferendum eum non cogi singularem ex-
 primebat laetitiam; ex aduerso Nouae
 Arci, (a) quae, fatendum est, praeter
 omnem expectationem nostram cincta est
 obsidione, ne imparata inuenta sit, in
 extraneorumque deueniat potestatem, non
 immerito metuebat. Sed hac de re ii,
 quibus res est prospecta procul dubio
 scripturi sunt. Tandem bene donato ca-
 pigi bassa, proprium princeps Apafius ad-
 iungens hominem literas ad supremum
 purpuratum mittit; pro officiis prae-
 stitis (447) demissas † agit gratias (b) Cutsuc bas-
 sam ex maudato ipsius Varadinum versus
 se mouisse, interim vt ducentos pedites
 ianizaros, qui lateri eius adhaereant, mit-
 tere

(a) Quae hoc eodem anno a Turcis capta est.

(b) Superuenientibus nihilominus nouis supremi purpu-
 rati mandatis Apafius castra Turcica sequi iussus
 est. Ibi aliquamdiu moratus, breui patriam re-
 petiit. Neque contra Christianos molitus est quid-
 quam, nisi quod Szekelyhidam et Claudiopolim in
 seditionem accepisset.

tere non dedignetur, subiungens. Quo
fine id optetur, norunt consilii eiusdem
auctores: vtcumque res cesserit, me nec
optasse nec approbare fateor ingenue.

FINIS LIBRI QVARTI.

EPILOGVS.

Haec sunt, MI LECTOR, quae
rudi Minerua tecum commu-
nicare placuit. Actus exitumque
ingentium motuum, qui inter duos
orbis monarchas in apertum belli
incendium nunc prorupere doctio-
ribus transcribendos relinquo. (a)

Inte-

(a) Idgunum adiciemus; infelici ad S. Gôthardum pugna anno 1664: eo deductos fuisse Turcas, vt pacem, quam imperator vitro offerret, inirent; belloque tam cito composito cōsignatae sunt pacis tabulae VII. iduum Sēptembris.

Interim afflictiones nostras, earum-
rumque in peius aut melius ver-
gentes progressus, si vita suppetet,
aliosque me aptiores huic operi
manus admouere non contigerit,
perscripturum polliceor; ita tamen,
si praesentia non ingrata fore ex-
periar. Interim vale,

FINIS.

IN-

I N D E X.

a prioris, *b* posterioris partis indicit
paginam.

A.

A murates Imperator Turcarum ob non persolutum quod iusserat tributum bellum P. Racocio indicit. <i>a</i>	Pag: 26
Legatos eiusdem aresto subiicit, <i>a</i>	26
Repentino morbo obiit. <i>a</i>	28
Andreas Bartsai arcem Fogaras Principi Ke- menio resignat, paucosque dies per eum suspendio mulctatur. <i>b</i>	55
Ali bassa Transiluaniam inuadit, <i>b</i>	59
Ioannem Kemenium Principem, Hunga- riam vsque persequitur, <i>b</i>	65
In Transiluaniam regreditur, <i>b</i>	71
Ciuitates Saxonicales deditione subiicit, <i>b</i>	72
Apafius princeps constituitur, <i>b</i>	77
Comitia regni celebrat, et iuramentum regnicolis praeſtat, <i>b</i>	89

I N D E X.

	Pag.
Apafius princeps per Ioannem Kemenium Schaesburgi obsidetur, sed eidem Cutfuc bassa succurrit, <i>b</i>	94
Claudiopolim non sponte obsidet, <i>b</i>	133
Turcarum Tartarorumque insidias me- tuens Cibinium se recipit, <i>b</i>	228

B.

Bartsaius princeps a Turcis constituitur, <i>a</i>	63
Ioanni Kemenio donat principatum, <i>a</i>	74
Principem Racocium metuens, Denam, illiac Temesuarinum ad Turcas se re- cipit, <i>a</i>	78
Per Turcas in regnum restituitur, <i>a</i>	96
Metu principis Racocii Cibinium se re- cipit, <i>a</i>	110
Eiusdem obsidio et res. consequentes, <i>a</i>	111
Cibinio egressus purpurato Seidi coniu- gitur, <i>b</i>	6
Ali bassam adiit, <i>b</i>	11
Per eum arestat, <i>b</i>	17
Dimittitur, <i>b</i>	28
Principatui renunciat, <i>b</i>	50
Captiuatur, <i>b</i>	55
Occiditur, <i>b</i>	60
Basilus Moldaviae princeps a principe Ra- cocio secundo sede pellitur, <i>a</i>	35
A Cosacis adiutus regnum recuperat, <i>a</i>	36
Iterum regno eiicitur, <i>a</i>	36

Buden-

I N D E X.

	<i>Pag.</i>
Budensis purpurati et Racocianorum ad Szalantam pugna, <i>a</i>	21
Budensis purpurati et principi Racocii secundi iuxta Lippam pugna. <i>a</i>	59

C.

Catharina Brandeburgica principi Betlenio succedit, <i>a</i>	8
Principatui renunciare cogitur, <i>a</i>	9
Filium principi Racocii Sigismundum adoptat, <i>a</i>	15
Eidem princeps Racocius Muncats et Fogaras arces adimit. <i>a</i>	16
Cibinium per principem Racocium secundum obsidetur, <i>a</i>	III
Sub eadem obsidione gesta.	III 2
Csikieneses Siculi a principe Bartsaio desciscunt, <i>b</i>	38
Ab eodem bello premuntur, <i>b</i>	39
Alii bassae deditionem facere renuunt, per eumque deuastantur. <i>b</i>	84
Coronenses legatum Tartarorum excoriant. <i>b</i>	236
Constantinus Valachiae princeps per suos captiuatur, <i>a</i>	36
Eidem princeps Racocius II. succurrit. <i>a</i>	37
Cutsuc Memhet bassa principi Apasio succurrit, contra Kemenium principem pugnat et triumphat, <i>b</i>	102

I N D E X.

	Pag.
Eiusdem infinitae in Transilvania exactiones, <i>b</i>	102
Claudiopolim frustra obsidet, <i>b</i>	133
Territus rumore appropinquantis Generalis Schneidau retrocedit, <i>b</i>	164
Mediesinum in hyberna abit,	170
Illinc se mouens Schaesburgum hybernatum transit, <i>b</i>	171
Schaesburgo se mouet, <i>b</i>	193
Varadinum se confert. <i>b</i>	239
Chami Tartarorum filius per Transilvaniam versus Hungariam properans supremo purpurato coniungitur. <i>b</i>	228

D.

David Zolyomius Racocium primum ad principatum Transilvaniae euehit, <i>a</i>	10
Ab eodem captiuatus in carcere moritur. <i>a</i>	17

F.

Franciscus Redei in principem eligitur, <i>a</i>	47
A principe Racocio secundo opprimitur. <i>a</i>	55
Franciscus a Schneidau vrbis Claudiopolitanae obsidionem soluit. <i>a</i>	163
Franciscus Szent György de principe nouo eligendo sine fructu laborat, <i>b</i>	130
Princi-	

I N D E X.

	<i>Pag.</i>
Principem Apasium adit, <i>b</i>	152
Germanica praesidia educturum se promittit, <i>b</i>	153
Promissa reuocat, <i>b</i>	154
Per Cutsuc bassam arestatur,	162
Temesuarinum transmissus obit, <i>b</i>	168

G.

Gabriel Haller legatus P. Bartsai per Ali bassam aresto subiicitur, <i>b</i>	9
Compedibus ferreis rarae magnitudinis oneratur, <i>b</i>	12
Dimittitur, <i>b</i>	166
Iterum legatus ad Ali bassam expedi- tur, <i>b</i>	166
Vbi ad praesens vsque detinetur. <i>b</i>	166

I.

Ioannes Baling arcis Muncatsiensis Com- mendans, arcis eiusdem domina Ca- tharina Brandeburgica exclusa, Ra- cocio principi tradit. <i>a</i>	15
Ioannes Betlenius commendans Cracouien- sis a principe Racocio constitutus fini- to pace bello dimittitur incolumis. <i>a</i>	43
Ioannes Kemenius P. Racocii supremus generalis cum toto exercitu a Tartaris capitur, <i>a</i>	44

I N D E X.

	Pag.
Icnö arx a Turcis deditione capitur. <i>a</i>	61
Ioannis Datzo ad supremum purpuratum legatio, <i>b</i>	191

K.

Kemenins Transsiluaniam inuadit, <i>b</i>	43
In principem eligitur, <i>b</i>	51
Bartsaium aresto subiicit, <i>b</i>	55
Eundem necari iubet, <i>b</i>	60
Impar hosti Hungariam versus se reci- pit, <i>b</i>	65
Auxiliis caesareanis coniungitur, <i>b</i>	73
Cum iisdem Transsiluaniam intrat, et Claudiopolim praesidio munit, <i>b</i>	78
In Hungariam regreditur, <i>b</i>	79
Siculis succurrere satagens iterum Trans- siluaniam intrat, sed sero, <i>b</i>	92
Arces Betlenianam et Fogaras praesidio Germanico munit, <i>b</i>	88
In Hungariam regreditur, <i>b</i>	88
Tertio Transsiluaniam intrat, <i>b</i>	92
Schaesburgum obsidet, <i>b</i>	94
Contra Cutsuc bassam pugnat et occum- bit, <i>b</i>	103

M.

I N D E X.

Pag.

M.

Mihne princeps Transalpinae contra Ottomanicam portam rebellat, cum Racocioque fedus init. <i>a</i>	89
Montecuculi Generalis in succursum Transsilvaniae mittitur, <i>b</i>	72
Transsilvaniam intrat, <i>b</i>	76
Claudiopolim praefidio munit, <i>b</i>	78
In Hungariam regreditur. <i>b</i>	80

P.

Petrum Betlenium Comitem propter homicidium quoddam princeps Racocius persequitur. <i>a</i>	19
Petrus Fekete ad sacram imperatoriam maiestatem expeditur, <i>b</i>	141
Resolutio suae Maiestatis per eum transmissa. <i>b</i>	146
Pax inter duos imperatores diu tractata evanescit, <i>b</i>	177
Vnde bellum aperte sumtum. <i>b</i>	seq.

R.

Racocius primus per Stephanum Betlenium iuniorum ac Davidem Zolyomium ad capeffendum principatum vocatur, <i>a</i>	11
In principem eligitur, <i>a</i>	13
Zolyo-	

I N D E X.

	<i>Pag.</i>
Zolyomium incarcerat, <i>a</i>	16
Fogaras arcem Catharinae Btandeburgi- cae adimit, <i>a</i>	15
Gothardum Cun magnatem Transsilua- num ob verbum contingenter prola- tum bonis exuit et in carcere necat, <i>a</i>	23
Multiplex aliorum oppressio. <i>a</i>	23
Contra Romanorum imperatorem fedus cum Suecis init, <i>a</i>	24
Bellum eidem infert.	24
Coniunctis cum Suecis Brinnam incas- sum oppugnat, <i>a</i>	24
Iis in Moravia relictis pacem cum impe- ratore Romanorum sancit, <i>a</i>	27
Poloniae regnum ambit, moritur, Albae Iuliae tumulatur. <i>a</i>	28
Racocius secundus succedit, <i>a</i>	34
Bellum per generales suos Moldaviae infert, Basilium eius principem extur- bat, et cancellarium ipsius Stephanum substituit, <i>a</i>	35
'Arcem Szutsua deditione capit, grandi- que Basilii thesauro potitur, <i>a</i>	36
Contra Szemenios in Valachia transalpi- na feliciter pugnat, <i>a</i>	36
Subsidia contra Tartaros regno Poloniae mittit, <i>a</i>	39
Iisdem bellum infert, <i>a</i>	42
Cracouiam tradentibus Suecis occupat et praesidio munit. <i>a</i>	42

I N D E X.

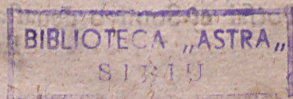
	<i>Pag.</i>
Brissiam deditione capit, <i>a</i>	42
Cum Polonis pacem, sed coactus facit,	43
Cum paucis fuga se in Transiluaniam recipit, <i>a</i>	44
Principatui renunciat, <i>a</i>	47
Principatum armis recuperat, <i>a</i>	55
Purpuratum Budensem profligat, <i>a</i>	69
Bartsaium principem inuadit, <i>a</i>	75
Ad se denuo recipiendum armis Trans- siluanos cogit, aliaque in iisdem co- mitiis memoratu digna, <i>a</i>	84
Contra purpuratum Seidium ad Portam ferream infeliciter pugnât, <i>a</i>	98
Iuxta arcem Gyalu contra purpuratum Seidi iterum fortissime pugnât, et lethaliter vulneratur, <i>a</i>	128
Ex vulnere moritur. <i>a</i>	131

S.

Stephanus Betlenius Gabrielis frater in prin- cipem eligitur, <i>a</i>	12
Principatui renunciare cogitur, <i>a</i>	13
Budam ad Turcas transit. <i>a</i>	20
Sigismundus Racoci obit. <i>a</i>	39
Seidi Amhet bassa purpuratus Budensis con- tra P. Racocium feliciter pugnât ad Portam ferream, P. Bartsaium resti- tuit, <i>a</i>	110
Castellum Potsai et Somlyo deuastat, <i>a</i>	122
Iuxta	

I N D E X.

	<i>Pag.</i>
Iuxta arcem Gyalu contra Racocium pugnat, triumphat. a	126
Transiluaniam supremus Purpuratus, Chamus Tartarorum et principes Valachiae inuadunt. a	60
V.	
Varadenſis arx P. Racocio deditiorem facit, deſerto principe Bartſaio, a	91
Varadenſis arcis deſcriptio, a	13
Obſidio, a	15
Deditio, eiusque conditiones. a	28
Valachiae vtriuſque principes Transiluaniam cum exercitibus tranſeuntes, ſupremo purpurato iunguntur. b	209

Lei 31,75

